

ARDAHAN

BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖR RAPORU VE EYLEM PLANI

ARDAHAN, 2017

ARDAHAN

BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖR RAPORU VE EYLEM PLANI

HAZIRLAYANLAR

OKTAY GÜVEN

YASEMİN DİLEK

BAYRAM EMRE ÜNAL

ABDULKADİR BORAZAN

ISBN

978-605-66913-5-5

ARDAHAN, 2017

GRAFİKLER	4
KISALTMALAR	6
YÖNETİCİ ÖZETİ	8
GİRİŞ	10
1. DÜNYADA HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	
1.1.Dünya Geneline Nüfus	13
1.2.Dünya Geneline Verimlilik Durumu	15
1.3. Dünya Geneline Fiyatlar	18
2. TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	
2.1. Sektörün Genel Görünümü	23
2.2.Türkiye Geneline Nüfus	29
2.3.Türkiye Geneline Verimlilik Durumu	31
2.4.Türkiye Geneline Fiyatlar	35
3. ARDAHAN İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	
3.1 Genel Görünüm	42
3.2 Destek Tutarları	44
4. SAHA ÇALIŞMASI VERİLERİ	
4.1. Çiftçi Profili	46
4.2. İşletme Ölçeği	55
4.3. Verimlilik Durumu	60
4.4. Altyapı ve Diğer Hususlar	69
5. SONUÇ	78
6. EYLEM PLANI	82
7. KAYNAKÇA	88

Grafik 1	: Dünyada Nüfus Artış Miktarı	13
Grafik 2	: Dünyada Büyükbaş Hayvan Sayısı Artış Miktarı	16
Grafik 3	: İngiltere GSYH Rakamları	18
Grafik 4	: Güney Afrika GSYH Rakamları	19
Grafik 5	: Brezilya GSYH Rakamları	20
Grafik 6	: İllere Göre Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	31
Grafik 7	: Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayısı Artış Grafiği	33
Grafik 8	: Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayısı ve Üretilen Sığır Eti Miktarı.....	34
Grafik 9	: Türkiye’de Sağılan Hayvan Sayısı ve Elde Edilen İnek Sütü Miktarı.....	35
Grafik 10	: Türkiye’de Sığır Eti Üretici Fiyatları(Kilo/TL)	37
Grafik 11	: Türkiye’de İnek Sütü Üretici Fiyatları(Litre/TL)	38
Grafik 12	: Türkiye’de GSYH Rakamları	39
Grafik 13	: Yaş Dağılımı	46
Grafik 14	: Eğitim Durumu	47
Grafik 15	: Çocuk Sayısı	47
Grafik 16	: Başka İşte Çalışma Durumu	48
Grafik 17	: Sosyal Güvence Durumu	49
Grafik 18	: Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	49
Grafik 19	: Yayımlı Faaliyetlerine Katılım Durumu	50
Grafik 20	: İlgi Alanları	51
Grafik 21	: İkinci Konut Sahipliği	51
Grafik 22	: Otomobil Sahipliği	52
Grafik 23	: Ek Gelir Durumu	53
Grafik 24	: İnternet Kullanım Durumu.....	53
Grafik 25	: Tarımsal Örgütlere Üyelik Durumu.....	54
Grafik 26	: Dışarıdan İşçi Çalıştırma Durumu	55

Grafik 27 : Hayvan Sayısı.....	56
Grafik 28 : Yem Bitkisi Arazisi Büyüklüğü	58
Grafik 29 : Makine Ekipman Sahipliği.....	59
Grafik 30 : İşletmede Çalışan Hane Halkı Sayısı	60
Grafik 31 : Elde Edilen Süt Miktarı.....	61
Grafik 32 : Erkek Hayvan Ağırlığı	62
Grafik 33 : Dişi Hayvan Ağırlığı	63
Grafik 34 : Dekar Başı Alınan Ürün Miktarı.....	64
Grafik 35 : Arazi Sulanabilirliği Durumu	64
Grafik 36 : Hayvanlarda Kısır Kalma Durumu	65
Grafik 37 : Hayvanlarda Düşük Yapma Durumu	66
Grafik 38 : Dana Ölümü Durumu	67
Grafik 39 : Hayvan Irkları	68
Grafik 40 : Silaj Kullanım Durumu.....	69
Grafik 41 : Altyapı Durumu	70
Grafik 42 : Veteriner İle Çalışma Durumu	71
Grafik 43 : Köyün İlçeye Uzaklığı.....	72
Grafik 44 : Karşılaşılan Hayvan Hastalıkları.....	73
Grafik 45 : Tohumlama Yöntemleri	73
Grafik 46 : Barınak Koşulları	74
Grafik 47 : Yetiştirilen Yem Bitkisi Türleri.....	75
Grafik 48 : Kesif Yem Kullanım Durumu.....	76
Grafik 49 : Yaylaya Çıkma Durumu	76
Grafik 50 : Devlet Desteklerinden Faydalanma Durumu	77
Grafik 51 : Müştemilat Varlığı	77

Tablo 1 : Ülkelere Göre Nüfusun Kentsel ve Kırsal Dağılımı	15
Tablo 2 : Dünyada Üretilen Sığır Eti ve İnek Sütü Miktarları	16
Tablo 3 : İngiltere İnek Sütü Fiyatları	19
Tablo 4 : Güney Afrika Sığır Eti ve Sığır Sütü Fiyatları	20
Tablo 5 : Brezilya Sığır Eti ve Sığır Sütü Fiyatları	21
Tablo 6 : Sektörlerin İstihdam İçinde Dağılımı (Yıllık/Bin Kişi)	24
Tablo 7 : Sektörlerin İstihdam İçindeki Dağılımı (Yıllık/Yüzde)	24
Tablo 8 : Tarım Sektörünün GSYH İçerisindeki Yeri	25
Tablo 9 : 2015 Yılı Hayvansal Kaynaklı İthalat Ürünleri	27
Tablo 10 : Hayvansal Kaynaklı İhracat Ürünleri	28
Tablo 11 : Türkiye’de Nüfus Artışı	29
Tablo 12 : Türkiye’de Büyükbaş Hayvan İrki Dağılımı	32
Tablo 13 : Türkiye’de Canlı Hayvan Fiyatları (Sığır/TL)	36
Tablo 14 : Ardahan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı	42
Tablo 15 : Büyükbaş Hayvan Sevk Sayıları(Bin)	43
Tablo 16 : Ardahan İli Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Elde Edilen İnek Sütü Miktarı..	43
Tablo 17 : Ardahan İlinde Verilen Hayvancılık Destekleri	44
Tablo 18 : DSYB Üye Sayıları	55

AB		Avrupa Birliği
ABD		Amerika Birleşik Devletleri
DSYB		Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
GSYH		Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GTHB		Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
KG		Kilogram
LT		Litre
SÜB		Süt Üreticileri Birliği
TL		Türk Lirası
USD		Amerikan Doları

YÖNETİCİ ÖZETİ

Küreselleşmenin etkisiyle tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de rekabet her geçen gün artmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak yeni stratejilerin geliştirilmesini, daha yoğun teknoloji kullanımı ve verimliliğin artırılmasını gerekli kılıyor. Ülkemizde tarım sektörünün istihdama sağladığı katkı ve gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı dikkate alındığında özellikle 2000 yılı sonrasında önemli gelişmeler kaydedilmiş olmakla birlikte var olan potansiyelin henüz tam olarak ekonomik değere dönüştürülmediği görülmektedir. TRA2 Bölge ekonomisinin temel yapı taşı olan büyükbaş hayvancılık sektörü, tarımın alt faaliyet kolu olarak özellikle protein ağırlıklı beslenen toplumlar için gıda arz güvenliği bakımından son derece önemli olmasının yanı sıra gıda sanayinin gelişmesinde başat faktörler arasındadır.

Serhat Kalkınma Ajansı kurulduğu 2009 yılından itibaren büyükbaş hayvancılık sektörünün Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinden oluşan TRA2 Bölge ekonomisi için öneminin farkına varmış ve bu durumu oluşturulan bölge planlarına yansıtmıştır. Düzenlenen çalıştay ve odak grup toplantıları, hazırlanan araştırma raporları ve daha birçok faaliyet ile sektörün sorunlarına çözüm arayışı içerisinde olmuştur. Bunun yanında 2011, 2013, 2014 ve 2016 yıllarında uygulanan Örnek Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Geliştirilmesi Mali Destek Programları ile bölgede örnek nitelikte büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulmasına destek sağlamıştır.

Ardahan ili ekonomik yapısı göz önüne alındığında büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gerek elde edilen gelir gerekse istigal eden kişi sayısı bakımından ilk sıralarda yer almaktadır. Aynı zamanda kentteki gıda sanayinin de kaşar peyniri ve tereyağı imalatı etrafında şekillendiği hemen göze çarpmaktadır. İlin sahip olduğu verimli topraklar, geniş çayır ve meralar ve yem bitkisi arazilerinin görece düşük fiyatlarla kiralınması ve satılması büyükbaş hayvancılığın gelişmesi için önemli avantajlar sunmaktadır. Fakat büyükbaş hayvancılık sektörü elde edilen verim bakımından ülke ortalamasının altında kalmakta ve söz konusu alanda arzu edilen gelişmeler mevcut koşullar altında yakalanamamaktadır. Bu durumun ilin coğrafi konumuna bağlı nedenleri olduğu gibi bir takım altyapı eksikliklerinden kaynaklanan nedenleri de söz konusudur. Bu çalışma çerçevesinde Ardahan ili büyükbaş hayvancılık sektörünün gelişimine katkı sunulması amacıyla saha çalışması gerçekleştirilerek mevcut durum analizi yapılmış ve eylem planı hazırlanmıştır. Gerek saha araştırması gerekse Serhat Kalkınma Ajansı tarafından yapılan çalıştaylar, odak grup toplantıları, yüz yüze görüşmeler gibi diğer çalışmalar kapsamında elde edilen veriler bu raporun ve eylem planının oluşturulmasında esas alınmıştır. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Ardahan ilinde hak ettiği konuma ulaşmasına katkı sunmak amacıyla hazırlanan Ardahan İli Büyükbaş Hayvancılık Sektör Raporu ve Eylem Planının sektörün gelişimine ve ülkemizin 2023 hedeflerine ulaşmasına katkı sunması temennisiyle çalışmada görev alan mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Doç Dr. Hüsnü KAPU
Ajans Genel Sekreteri

GİRİŞ

Tarım sektörü istihdama, kırsal kalkınmaya, gıda arzı güvenliğine ve ihracata sağladığı katkılarının yanı sıra gelişmekte olan bölgelerde temel geçim kaynağı olması ve gıda sanayisine ham madde sağlaması nedeniyle birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de stratejik bir konuma sahiptir. Türkiye’deki nüfus artışının doğal sonucu olarak tarım ürünlerine yönelik talep her geçen gün yükselmekte ve bu durum ürünlerin fiyatlarını da artırmaktadır. Türkiye’deki beslenme kültürü protein ağırlıklı olduğundan et ve süt ürünlerine yönelik talep insanların gelir düzeyleri ile paralel olarak artış göstermektedir. Örneğin; kişi başına kırmızı et tüketimi 2010 yılında 10,8 kg iken, 2013 yılında 12,7 kg olmuş^{1[1]}, içme sütü tüketimi ise 2009 yılında toplamda 1.145.018 ton iken 2013 yılında 1.345.521 tona yükselmiştir^{2[2]}. Bu durum gerek nüfus artışının gerekse gelir seviyesindeki yükselişin hayvansal ürünlere yönelik talebi artıracığına işaret etmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin dağılımı coğrafi ve iklimsel nedenlerden dolayı bölgelere göre çeşitlilik göstermekle beraber et ve süt ürünleri ihtiyacının ağırlıklı olarak karşılandığı büyükbaş hayvancılık sektörü Türkiye’de hemen her bölgede yapılmaktadır. Ardahan’da tarımın diğer kollarına nazaran çok daha yaygın bir şekilde yapılan ve halkın temel geçim kaynaklarından biri olan büyükbaş hayvancılık sektörü ilin köy, belde ve ilçelerinde neredeyse her ailenin bir şekilde ilişkili olduğu ekonomik faaliyet alanı durumundadır. Karasal iklim sebebiyle uzun ve sert geçen kışlara rağmen kentin dünya üzerindeki en verimli toprak çeşidi olan Çernezyom (kara toprak) ile kaplı olması, bu topraklarda yetişen uzun boylu ve gür otlar büyükbaş hayvancılık sektörü için son derece elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Düşük nüfus yoğunluğu, büyük pazarlara uzaklık, kalifiye personel temininde yaşanan zorluklar, sert iklim koşulları gibi nedenlerden dolayı sanayi ve hizmetler sektörü kentte gelişmemiş ve büyükbaş hayvancılık sektörü il ekonomisinde hâkim konuma yükselmiştir.

230.974 büyükbaş hayvan varlığı, 14.240 işletmesi^{3[3]}, geniş çayır ve meraları ile Ardahan ili Türkiye büyükbaş hayvancılık sektöründe çok önemli bir yere sahip olmakla beraber sektörde göz ardı edilemeyecek önemli sorunların mevcut olduğu gerçeği de aşikârdır. Söz konusu sorunların başında hayvan hastalıkları ve buna bağlı olarak zorunlu karantina uygulamaları, üretilen toplam süt miktarının yetersizliği ve hayvan ağırlıklarının düşüklüğü gibi konular gelmektedir.

Gerek bahsedilen bu sorunlara çözüm üretilmesi gerekse ilin sahip olduğu sektörel potansiyelin verimli bir şekilde ekonomik değere dönüştürülmesine katkı sağlanması amacıyla bu sektör raporu ve eylem planı hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda tasarlanan çalışmalar kapsamında, ilk olarak büyükbaş hayvancılık sektörünün dünya ve

¹ [1] <http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/1d90b4d9b82b445da0e3e59563d2afd4.pdf>

² [2] <http://arastirma.tarim.gov.tr/tepge/Lists/Haber/Attachments/14/SutDurumTahmin14.pdf>

³ [3] Ardahan İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Türkiye genelindeki durumu analiz edilmiştir. Analiz çalışmalarında nüfus, büyükbaş hayvan sayısı, üretilen et ve süt miktarları, fiyatlar ve talep temel göstere olarak kullanılmıştır.

Bu araştırmanın temelini oluşturan Ardahan ili büyükbaş hayvancılık sektörü mevcut durumu ve sorunlarını yansıtan tabloyu ortaya çıkarmak için il genelinde saha çalışması yapılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde toplamda on yedi köy ziyaret edilmiş, köylerde yaşayan ve büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren 55 çiftçiye yüz yüze görüşmelerde sektörün ildeki mevcut durumunun ve sorun alanlarının tespit edilmesi amacıyla sorular yöneltilmiştir. Saha çalışması dâhilinde görüşülen çiftçilerin sosyo-ekonomik profilini açığa çıkaracak, sektörle ilgili bilinç düzeyini ortaya koyacak verilerin yanında; işletme büyüklüğünü ve verimliliğini ölçmeye yönelik bilgiler de talep edilmiştir.

Araştırma kapsamında ilk olarak büyükbaş hayvancılığın dünya üzerindeki genel durumu analiz edilmiş, ilgili veriler üzerinden çıkarsamalar yapılmıştır. Sonraki aşamada Türkiye’de sektörünün durumu genel hatlarıyla ortaya koyulmuştur. Üçüncü olarak, Ardahan ili özelinde sürdürülen büyükbaş hayvancılık faaliyetleri odağa alınarak; günümüz koşullarında ildeki büyükbaş hayvancılığın genel özellikleri, çiftçi profili, ekonomik ve sosyal koşullar, çiftçilerin memnuniyet düzeyleri, işletmelerin büyüklükleri, verimlilik durumu gibi konularda sahadan elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren aktörlerin genel tutum ve eğilimlerine yönelik izlenim ve kanaatler paylaşılmıştır. Bunun yanında sektördeki aksaklıkların ne tür sorunlara yol açtığından bahsedilmiş ve bu sorunların giderilmesinin sektöre sağlayacağı katkılar üzerinde durulmuştur. Son olarak, ilde büyükbaş hayvancılığın gelişimini tetikleyecek kamu yatırımlarının sektöre kanalize edilmesi amacıyla hazırlanmış olan eylem planında proje önerilerine yer verilmiştir. Bu proje önerileri saha ziyaretleri esnasında gözlemlenen hususlar, çiftçiler ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler ve süregelen çalışmalar kapsamında tespit edilen bulgular ışığında geliştirilmiştir.

01

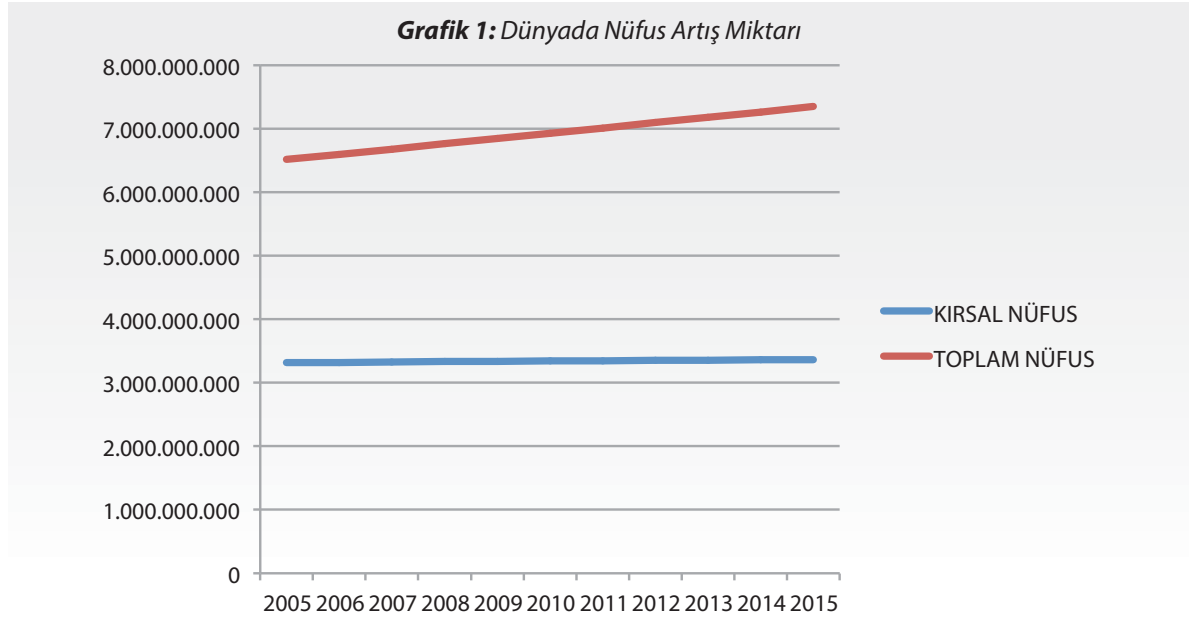

DÜNYADA BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Dünyada büyükbaş hayvancılık sektörü incelenirken ilk olarak, dünya nüfusu ile ilgili artış eğilimi üzerinde durulup nüfusun kentsel ve kırsal niteliklerinin bu eğilimin neresinde konumlandığı araştırılmıştır. Nüfus ile ilgili dünyadaki genel durumun büyükbaş hayvancılık sektörüne etkileri ilgili sayısal veriler üzerinden açığa çıkarılmıştır. İkinci olarak, dünya genelinde büyükbaş hayvancılık sektörünün verimlilik düzeyi ile ilgili durumu görebilmek için gelişmişlik düzeylerine göre seçilmiş ülke örneklerinin toplam büyükbaş hayvan sayılarına ve bu hayvanlardan elde ettikleri et ve süt miktarlarına bakılarak çıkarımlar yapılmıştır. Son aşamada ise dünya genelinde hayvansal ürünlerin fiyatları, bazı ülkelerde et ve süt fiyatları ile GSYH miktarları kıyaslanarak gösterilmiştir.

1.1 Dünya Geneline Nüfus

Dünya nüfusu sürekli olarak artış göstermektedir. Bu artış göz önünde bulundurulduğunda, toplam dünya nüfusu içerisinde büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun artış hızı kentsel bölgelerde yaşayan nüfustaki artışa oranla çok daha düşük düzeylerde kalmaktadır. Aşağıda verilen grafikte dünya nüfusunun ve kırsal nüfusun son on yıldaki toplam miktarında meydana gelen değişim gösterilmiştir.

2005 yılında dünya toplam nüfusu 6.519.635.850 kişi iken bu sayı 2015 yılına gelindiğinde 7.349.472.100 kişiye yükselmiştir. Buna karşılık toplam kırsal nüfus 2005 yılında 3.315.082.000 kişiden 2015 yılında 3.367.497.000 kişiye yükselmiştir. Rakamlar üzerinden de görülebileceği gibi, kırsal nüfustaki artış son 10 yıllık dilimde toplam artış miktarı olan 829.836.250 kişinin yalnızca %6,3'üne tekabül eden 52.415.000 kişi olmuştur⁴.

⁴ <http://faostat3.fao.org/download/O/OA/E>

Kırsal nüfusun doğurganlık hızı, tarımsal faaliyetlerdeki işgücü ihtiyacı, geleneksel ve kültürel alışkanlıklar gibi pek çok sebeple genellikle kentlerdeki doğurganlık hızının çok üzerinde olmaktadır⁵. Bununla birlikte, yukarıdaki grafikte de görülebileceği gibi insanların büyük çoğunluğu gittikçe artan bir eğilimle kentlerde yaşamayı tercih etmektedir. Bunun en büyük göstergesi özellikle dünya genelinde köylerden kentlere yapılmakta olan göçlere karşı duyulan yoğun ilgidir.

Aşağıda verilen ülke örnekleri arasında gelişmişlik düzeyleri farklılıkları olması tüm bu ülkelerde kırsal nüfusun bir şekilde eridiği gerçeğini değiştirmemektedir. Ülkelerdeki gelişmişlik farkları bu ülkelerdeki doğurganlık hızları, nüfus artış oranları, ülkede uygulanan nüfus ve göç politikaları arasında farklılıklar yaratmasına rağmen kırsal nüfusun azalması gibi bir ortak paydada buluştukları görülmektedir⁶. Aşağıda gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar gözetilerek verilen ülke örneklerinin nüfuslarına dair sayısal bilgiler de bahsi geçen durumu kanıtlar niteliktedir.

⁵ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047

⁶ <http://ekonomi.haber7.com/gundem-veriler/haber/1041840-kirsal-nufus-azaliyor>

Tablo 1: Ülkelere Göre Toplam ve Kırsal Nüfus Dağılımı

Ülke	Yıllar	İngiltere	Güney Afrika	Brezilya
Toplam Nüfus	2005	60.210.010	48.352.950	188.479.240
	2015	64.715.810	54.490.410	207.847.530
Kırsal Nüfus	2005	12.109.000	19.518.000	31.953.000
	2015	11.114.000	18.829.000	29.149.000

İngiltere'nin 2005 yılındaki toplam nüfusu 60.210.010 kişi iken 2015'te bu sayı 64.715.810 kişiye yükselmiştir. Kırsal nüfus ise 2005 yılında 12.109.000 kişiden 2015 yılında somut bir azalış ile 11.114.000 kişiye gerilemiştir⁷.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde toplam nüfus 2005 yılında 48.352.950 iken bu sayı 2015 yılında 54.490.410'a yükselmiştir. Kırsal nüfusun yaşadığı gerileme ise 2005 yılında 19.518.000 kişiden 2015 yılında 18.829.000 kişiye düşüş ile gözler önüne serilmektedir⁸.

Brezilya için de nüfus değişimi diğer ülke örnekleri ile aynı şekilde, kır nüfusunda azalış kent nüfusunda ise artış olarak ortaya çıkmıştır. 2005 yılında Brezilya'da toplam nüfus 188.479.240 iken bu sayı 2015 yılında 207.847.530'a yükselmiş; kırsal nüfus 2005 yılında 31.953.000 iken 2015'te 29.149.000'e gerilemiştir⁹.

1.2 Dünya Geneline Verimlilik Durumu

Nüfus artışının, nüfusun doyurulma ve beslenme durumunu etkileyen faktörlerin en başında geldiği bilinmektedir. Sınırlı doğal kaynakların, hızla artan insan nüfusuna yetebilmesi için devletlerin kırsal kalkınma politikalarının öncelikli olarak tarım ve hayvancılığın verimliliğinin artırılmasına yönelik olması elzemdir. Birim başına elde edilen verim ne kadar yüksek olursa sahip olunan nüfusun o kadar az maliyetle beslenmesi söz konusu olacaktır. Dünya nüfus artışına paralel olarak dünyadaki büyükbaş hayvan varlığında da aşağıdaki grafik üzerinde gösterildiği üzere sürekli olarak artış yaşanmaktadır.

Dünya genelinde büyükbaş hayvan sayısı 2005 yılında 1.387.345.118 iken bu sayı 2014 yılına gelindiğinde 1.482.144.418'e yükselmiştir. Grafikten de görüleceği üzere geçtiğimiz 10 yıl içerisinde yaklaşık 100.000.000 baş hayvan sektöre eklenmiştir¹⁰.

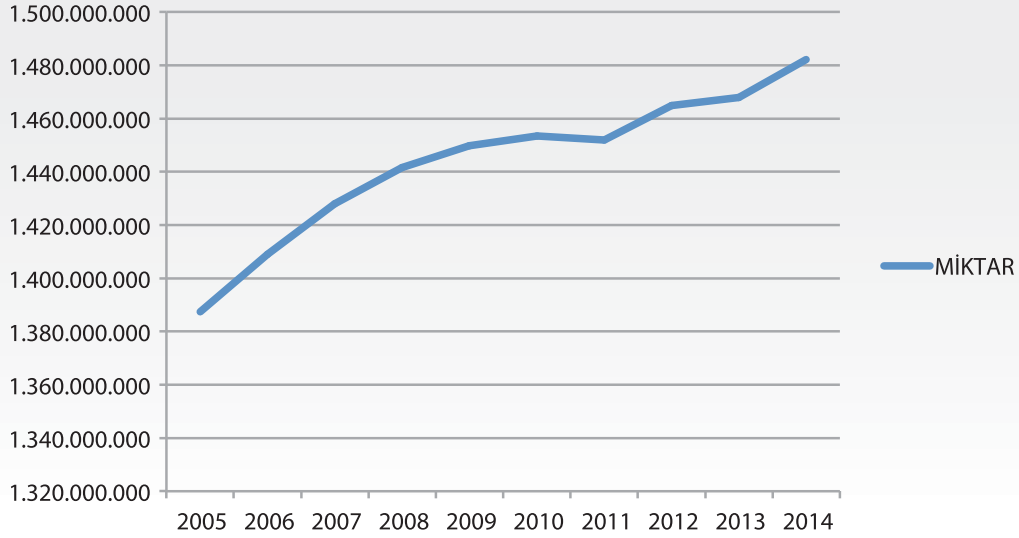
⁷ <http://faostat3.fao.org/download/O/OA/E>

⁸ <http://faostat3.fao.org/download/O/OA/E>

⁹ <http://faostat3.fao.org/download/O/OA/E>

¹⁰ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QA/E>

Grafik 2: Dünyada Büyükbaş Hayvan Sayısı Artış Miktarı

Dünya genelinde hayvan sayısında meydana gelen artışa paralel olarak, elde edilen et ve süt miktarlarında da aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere sürekli bir artış yaşanmaktadır. 2005 yılında 59.245.629 ton sığır eti üretimi yapılmışken bu sayı 2013 yılına geldiğimizde 64.196.529 tona yükselmiştir. Benzer bir şekilde üretilen sığır sütü miktarı 2005 yılında 546.187.696 ton iken 2013 yılına gelindiğinde bu sayı 638.175.895 ton olmuştur¹¹.

Tablo 2: Dünyada Üretilen Sığır Eti ve Sığır Sütü Miktarları

DÜNYA		
YILLAR	ET MİKTARI (TON)	SÜT MİKTARI (TON)
2005	59.245.629	546.187.696
2006	60.922.654	563.402.301
2007	62.408.006	575.072.153
2008	62.517.829	587.291.920
2009	62.524.589	591.613.790
2010	63.071.205	603.168.260
2011	62.746.446	616.956.092
2012	63.376.762	632.780.853
2013	64.196.529	638.175.895

Büyükbaş hayvancılık sektörünün hayvansal gıda ürünleri ve diğer hayvansal kaynaklı yan ürünlerin

¹¹ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>

üretilmesi açısından büyük bir öneme sahip olduğu bir gerçektir. Bu sebeple, artan dünya nüfusu ile orantılı olarak tükenen doğal kaynaklar düşünüldüğünde sektör verimliliği oldukça kritik ve tüm toplumlar tarafından ciddiye alınması gereken bir konuya dönüşmektedir. Teknolojik ve yenilikçi yaklaşımların sektöre kazandırılması ile birim alandan alınan verim artacak ve bu sayede sektörün sürdürülebilir olmasından söz edilebilecektir.

Ülkeler özelinde düşünüldüğünde ise durum gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklara işaret etmektedir. Gelişmiş ülkelerde hayvanlardan sağlanan süt ve kırmızı et verimliliği oldukça yüksek seviyelere çıkartılıp, nüfus artışı hızı nispeten düşük düzeylerde seyrettiğinden hayvan sayılarında artıştan ziyade azalma gözlemlenmektedir. Aşağıda verilen sayısal değerler ile bazı ülke örnekleri üzerinden hayvan varlığının son 10 yıldaki niceliksel durumu ortaya koyulmuştur.

İngiltere’de 2005 yılındaki hayvan sayısı 10.770.200 iken bu sayı 2014 yılına gelindiğinde 9.837.000’e gerilemiştir.¹² Burada son 10 yıl içerisinde üretilen et miktarına ilişkin veriler üzerinden elde edilen verim artışına dair çıkarım yapılabilir. 2005 yılında 762.000 ton olan sığır eti üretim miktarı, 2014 yılına gelindiğinde 847.000 tona ulaşmıştır¹³. Buna göre İngiltere’de hayvan sayısında yaşanan düşüşe rağmen sığır eti üretimde meydana gelen artış sektör içerisinde elde edilen verimin yükselişini yansıtmak açısından önemli bir somut çıktı niteliği taşımaktadır.

Güney Afrika’da son 10 yılın hayvan varlığı sayısında yıllar içerisinde hem artış hem de azalışa rastlanmasına rağmen ülkedeki genel sektörel eğilim hayvan sayısının artışı yönündedir. 2005 yılında ülkede toplamda 13.790.000 baş hayvan bulunmaktayken; 2013 yılına gelindiğinde bu sayı 14.000.000’a yükselmiştir.¹⁴ Benzer şekilde ülkede 2005 yılındaki sığır eti üretimi 704.950 ton iken 2013 yılında bu sayı 851.000’e çıkarılmıştır¹⁵. Güney Afrika’da elde edilen et miktarı verileri üzerinden de görülebileceği gibi, hayvan sayısındaki artışa paralel olarak et üretiminde de artış gerçekleşmiştir. Şu kısım da gözden kaçırılmamalıdır ki; hayvan sayısındaki artışa oranla sığır etindeki üretim artışı dikkate alındığında verimlilik nosyonu açıkça çıkmaktadır.

¹² <http://faostat3.fao.org/download/Q/QA/E>

¹³ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>

¹⁴ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QA/E>

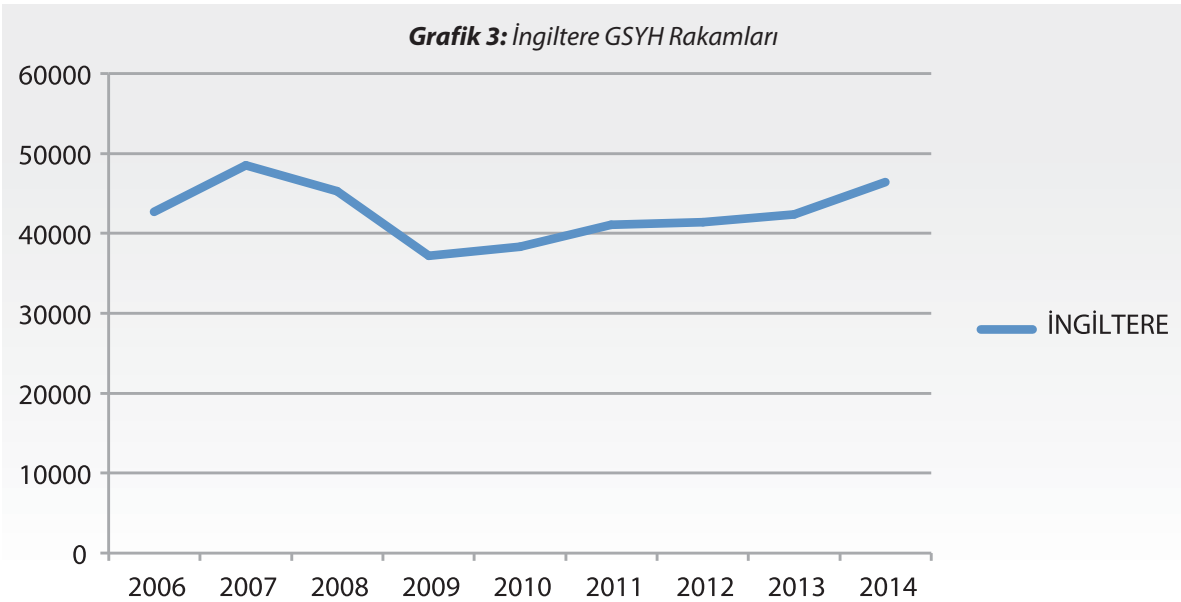
¹⁵ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>

Brezilya sahip olduğu hayvan sayısı bakımından dünya üzerinde başı çeken ülkelerden biri olma açısından dikkat çekicidir. 2005 yılında ülkedeki büyükbaş hayvan sayısı 204.694.997 iken, 2013 yılına gelindiğinde sayı 210.037.876'ya yükselmiştir¹⁶. 2005 yılında 8.592.000 ton siğir eti üretimi mevcut iken 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 9.675.000'e yükselmiştir¹⁷. Buna göre, üretilen siğir eti miktarı ile ilgili veriler hayvan sayısı verileri ile birlikte değerlendirildiğinde et üretiminde elde edilen artışın hayvan sayısında meydana gelen artışa nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir.

1.3 Dünya Geneline Fiyatlar

İnsanların yaşam kalitesi derecesinin ortaya çıkarılması adına yapılan çalışmalarda kullanılan verilerin başında ilk olarak bir ülkede kişi başına süt ve et tüketimi gelmektedir. Gelişmiş ülkeler protein ağırlıklı beslenirken, az gelişmiş ülkeler daha çok karbonhidrat ağırlıklı beslenme alışkanlıklarına sahiptir¹⁸. Halkın beslenme alışkanlıklarını etkileyen geleneksel ve kültürel konumlanma ile bunun yanında bölgenin iklim ve çevresel şartları şüphesiz önem arz etmektedir. Ancak listenin başında halkın alım gücü ve hayvansal ürünlerin ülke içindeki fiyat dağılımları gelmektedir.

Hayvansal gıdaların fiyatları belirlenirken ülkenin ekonomi politikası, sektör maliyeti, verimlilik, arz talep dengesi gibi çok çeşitli faktörler devreye girmektedir. Bu sebeple fiyatların belirleyiciliğinde farklı iç ve dış kaynaklı uyarılar olabileceğinin farkında olunmalıdır. Çalışma kapsamında gösterilmek istenen, gıda fiyatlarının ve özellikle hayvansal kaynaklı gıda fiyatlarının sürekli bir artış eğiliminde olduğudur. Bu durumu aşağıda verilen ülke örneklerinin yıllara göre et ve süt üretimlerindeki fiyat dağılımında da açıkça görmekteyiz.

¹⁶ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QA/E>

¹⁷ <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>

¹⁸ <http://www.ttb.org.tr/TD/TD115/21.php>

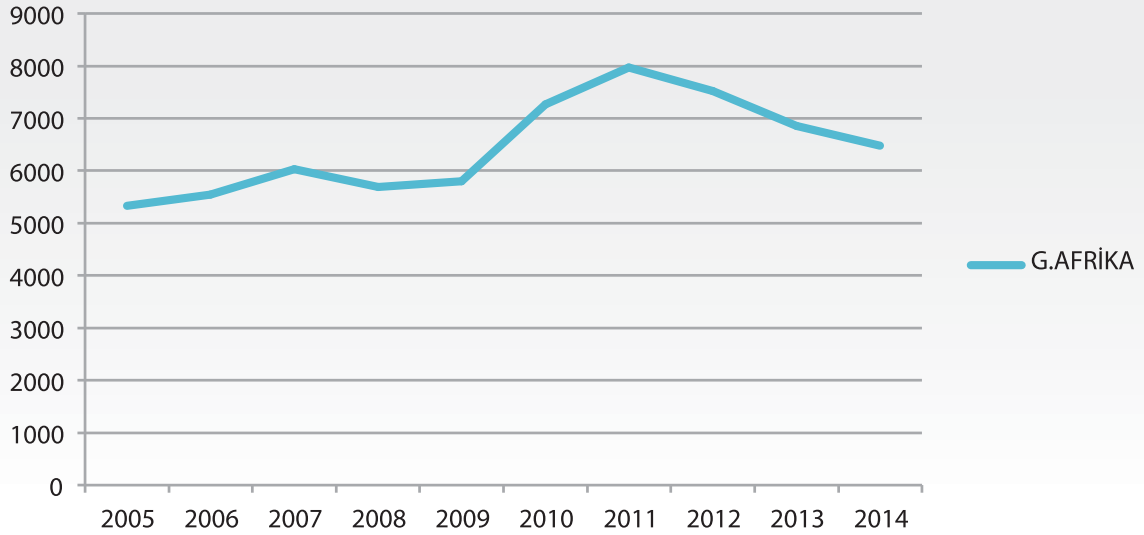
İngiltere'deki alım gücünün ölçülmesi açısından yukarıdaki grafikte kişi başına düşen GSYH rakamları paylaşılmıştır. 2006 yılındaki rakamlar 42.674,19 doları gösterirken 2014 yılında bu rakam 46.460,91 dolara yükselmiştir¹⁹. Alım gücü üzerinden bir hesaplama yapılacak olursa bir kişi 2006 yılında kişi başı 129,38 ton inek sütü alım gücü mevcut iken 2013 yılına gelindiğinde bu miktar 88,29 tona gerilemiştir.

Tablo 3: İngiltere İnek Sütü Fiyatları²⁰

YILLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Süt Fiyatı (USD/TON)	329,83	402,34	463,26	359,38	367,69	427,42	431,75	480,29

2006 yılında İngiltere'de inek sütünün tonu 329,83 dolar iken, 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 480,29 dolara yükselmiştir. Yukarıdaki GSYH rakamları üzerinde de görülebileceği üzere bahsi geçen yıllar arasında alım gücü yükselmiş olmasına rağmen fiyat artışları sebebiyle elde edilebilecek süt miktarında düşüş gerçekleşmiştir.

Grafik 4: Güney Afrika GSYH Rakamları

Yukarıda Güney Afrika'da kişi başına düşen GSYH rakamları verilmiştir. Buna göre kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla 2005 yılında 5.331,04 dolar iken 2014 yılına gelindiğinde bu rakam 6.481,84 dolara yükselmiştir²¹. Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla ile 2005 yılında 2,2782 ton sığır eti alınabilmekteyken, 2013 yılına gelindiğinde bu miktar 2,3546 tona yükselmiştir. Görüldüğü gibi sığır eti fiyatındaki yükseliş, kişi başına düşen GSYH'deki yükselişten daha az olmuştur. Buna karşın sütte durum değişmektedir; 2005 yılında 17,8433 ton süt alınabiliyorken 2013 yılına gelindiğinde bu miktar 17,1250 tona gerilemiştir.

¹⁹ <http://faostat3.fao.org/download/M/MK/E>

²⁰ FAO istatistiklerinde İngiltere et fiyatları yer almadığı için sadece süt üzerinden değerlendirilme yapılmıştır.

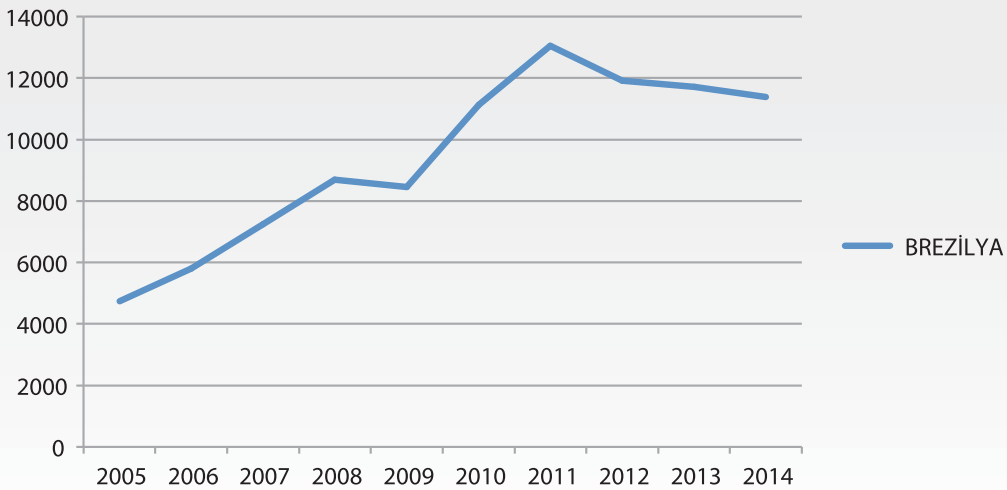
²¹ <http://faostat3.fao.org/download/M/MK/E>

Tablo 4: Güney Afrika Sığır Eti ve İnek Sütü Fiyatları

G.AFRİKA	ET FİYAT(USD/TON)	SÜT FİYAT(USD/TON)
2005	2.339,97	298,82
2006	2.797,49	289,86
2007	2.798,73	370,60
2008	2.578,19	386,02
2009	2.654,97	372,57
2010	3.126,81	419,15
2011	3.848,61	416,90
2012	3.484,49	432,36
2013	2.910,36	400,17

Güney Afrika’da yıllara göre fiyat dağılımında iniş ve çıkışlar gözlemlenmekle birlikte 9 yıllık zaman diliminde sığır etinin tonu 2.339,97 dolardan 2.910,36 dolara yükselmiştir²². İnek sütündeki fiyatların da 2005 yılında 298,82 dolardan 400,17 dolara çıktığı görülmektedir²³.

Grafik 5: Yıllara Göre Brezilya Kişi Başına GSYH Tutarları

Brezilya’da kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla rakamlarında genel itibari ile artış gerçekleşmiştir. 2005 yılında bu rakam 4.733,18 dolar iken 2014 yılına gelindiğinde bu tutar 11.386,58 dolara çıkmıştır²⁴. 2005 yılında elde edilen kişi başına düşen GSYH ile bir kişi 3,3123 ton sığır eti alabilmekte iken 2013 yılında bu miktar 3,2779 ton olmuştur. Benzer şekilde bir hesaplamayı süt fiyatları üzerin-

²² <http://faostat3.fao.org/download/P/PP/E>

²³ <http://faostat3.fao.org/download/P/PP/E>

²⁴ <http://faostat3.fao.org/download/M/MK/E>

den yaparsak 2005 yılında bir kişi 22,569 ton inek sütü alabilirken 2013 yılında bu miktar 24,1820 tona yükselmiştir.

Tablo 5: Brezilya Sığır Eti ve İnek Sütü Fiyatları

BREZİLYA	ET FİYAT(USD/TON)	SÜT FİYAT(USD/TON)
2005	1.428,67	209,72
2006	1.549,10	221,81
2007	2.183,33	298,30
2008	2.890,18	367,66
2009	2.661,73	344,15
2010	3.139,53	426,14
2011	3.872,18	481,56
2012	3.419,01	447,44
2013	3.407,98	470,87

Brezilya’da sığır etinin tonu 2005 yılında 1.428,67 dolar iken bu rakam 2013 yılına gelindiğinde 3.407,98 dolara yükselmiştir²⁵. Süt fiyatlarında da benzer şekilde artış yaşanarak 1 ton sütün fiyatı 2005 yılında 209,72 dolar iken bu sayı 2013 yılında 470,87 dolara çıkmıştır²⁶.

Verilen örnek ülkeler için kişi başına düşen GSYH rakamları incelendiğinde genel olarak artış eğiliminde olduğu, et ve süt gibi hayvansal gıda ürünlerinin fiyatlarında da bu duruma paralel olarak bir artış yaşandığını görülmektedir. Ancak yukarıda incelenen ülke örneklerinde de görüldüğü gibi en az bir hayvansal ürünün fiyatındaki artış insanların satın alma gücünü azaltacak derecede yüksek olmuştur.

²⁵ <http://faostat3.fao.org/download/P/PP/E>

²⁶ <http://faostat3.fao.org/download/P/PP/E>

02

**TÜRKİYE'DE
BÜYÜKBAŞ
HAYVANCILIK
SEKTÖRÜ**

Türkiye genelinde büyükbaş hayvancılık sektörü incelenirken, öncelikle sektörün genel görünümü üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken; ülke genelinde sektörün istihdam, GSYH, ithalat ve ihracat kategorilerinde teşkil ettiği yer ile ilgili veriler paylaşılacaktır. Bunun yanında büyükbaş hayvancılık sektöründen elde edilen ürünlerin çeşitliliği, sektörün diğer sektörlerle etkileşimi ile oluşturduğu çarpan etkisi açıklanarak pazar ve istihdam olanakları ele alınacaktır. İkinci olarak, ülkedeki kır ve kent nüfusunun niceliksel durumu ile ilgili veriler paylaşılıp ardından verimliliğe yönelik somut bir tablo ortaya çıkarmak adına toplam büyükbaş hayvan sayıları ile üretilen et ve süt miktarları arasındaki bağ incelenecektir. Son olarak et ve süt fiyatları ve bu gıda maddelerine yönelik alım gücünün ölçülebilmesi amacıyla kişi başına düşen GSYH verilerinden yararlanılacaktır.

2.1 Genel Sektörel Görünüm

Ülkelerin ekonomik yapılanmasında kalkınmanın hangi sektörlerle dayanacağı ve hangi sektör temel alınarak bir kalkınma modeli geliştirileceği dünya genelinde küçük farklılıklar arz etmekle birlikte, bugünün gelişmiş ülkelerinin uzun erimli geçmişleri incelendiğinde, hedeflenen noktalara başlangıçta sanayi sektörüne verilen ağırlık ile gelindiği görülecektir. Türkiye’de benzer bir yol izleyerek, özellikle 1980’li yılların ikinci yarısına gelinmesi ile birlikte ülkede sanayi sektörüne kalkınma konusunda atfedilen role bağlı olarak tarım sektörünün geçmişe nazaran önemini koruyamamasına sebebiyet verilmiştir. Türkiye’de 2000’li yılların başlangıcından itibaren tarımsal desteklerin kompozisyonunun değişmesi ve işgücünün eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak tarım sektörünün istihdam içindeki payı yıllar içinde azalmıştır. Tarım istihdamının payı 2008-2011 döneminde tarım dışı fırsatların azalması ve gıda fiyatlarının yükselmesi nedeniyle nispeten yükselmiş olsa da 2012 yılının başından itibaren yeniden azalma sürecine girmiştir. 2014 yılında tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 21,1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak diğer ülkelere baktığımızda bu oranın hala yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Örneğin bu oran ABD ve AB’de yüzde 3-4’e kadar düşmektedir²⁷.

Türkiye’de hayvancılık sektörünün istihdama olan genel katkısının ölçümünü yapmak kolay değildir. Bunun yanında tek başına diğer sektörlerde meydana getirdiği katkılar hariç bırakılsa dahi Türkiye’de hayvancılığın gerek kendi tarihsel arka planı gerek genel ekonomik şartlar açısından istihdama katkısı azımsanacak bir boyutta olmamaktadır. Her ne kadar ülke nüfus profili gitgide kentleşme yönünde bir eğilim gösterse de ülke ekonomisinin temel dayanaklarından birini tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır.

²⁷ Yıllık Ekonomik Rapor, Maliye Bakanlığı, 2015

Tablo 6: Sektörlerin İstihdam İçinde Dağılımı (Yıllık/Bin Kişi)

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	19.633	5.014	4.241	1.097	9.281
2006	19.933	4.653	4.362	1.192	9.726
2007	20.209	4.546	4.403	1.231	10.029
2008	20.604	4.621	4.537	1.238	10.208
2009	20.615	4.752	4.179	1.305	10.380
2010	21.858	5.084	4.615	1.434	10.725
2011	23.266	5.412	4.842	1.680	11.332
2012	23.937	5.301	4.903	1.717	12.016
2013	24.601	5.204	5.101	1.768	12.528
2014	25.933	5470	5.316	1.912	13.235
2015	26.621	5.483	5.332	1.914	13.891

2005 yılında toplamda istihdam edilen 19.633.000 kişiden 5.014.000’ü tarım sektöründe çalışmakta iken, 2015 yılına gelindiğinde toplamda istihdam edilen kişi sayısı 26.621.000’e çıkmakta ve bu kişilerin 5.483.000’ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektörünün istihdam içindeki payının azalması ile birlikte sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam payları artmıştır. Aşağıdaki tabloda 2005-2015 yılları arasında sektörlerin istihdamdaki payları gösterilmiştir.

Tablo 7: Sektörlerin İstihdam İçindeki Dağılımı (Yıllık/Yüzde)

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	100,0	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	100,0	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	100,0	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	100,0	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	100,0	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	100,0	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	100,0	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	100,0	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	100,0	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	100,0	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	100,0	20,6	20,0	7,2	52,2

2005 yılında % 47,3 olan hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2015 yılında % 52,2’ye yükselmiştir. İnşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payı konut sayısında yaşanan keskin artış nedeniyle 2005 yılında %5,6 iken 2015 yılında yüzde % 7,2’ye yükselmiştir. Sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2005 yılında %21,6 iken 2015 yılına gelindiğinde %20’ye gerilemiş ve tarım sektörünün istihdam içindeki payı 2005 yılında %25,5’den 2015 yılında %20,6’ya gerilemiştir²⁸.

Tarım sektörünün cari fiyatlarla GSYH içerisindeki payının ve büyüme hızının gösterildiği aşağıdaki tablo dikkate alındığında tarım sektörünün GSYH’deki payı azalırken, miktar olarak sürekli bir artış eğilimindedir.

Tablo 8: Tarım Sektörünün GSYH İçerisindeki Yeri

Yıl	Değer (TL)	Pay (%)	Hız (%)
1998	8.756.882.539	12,5	-
1999	10.976.379.958	10,5	25,3
2000	16.816.164.093	10,1	53,2
2001	21.235.210.008	8,8	26,3
2002	36.055.787.187	10,3	69,8
2003	45.134.860.437	9,9	25,2
2004	52.994.026.351	9,5	17,4
2005	60.709.607.602	9,4	14,6
2006	62.658.502.310	8,3	3,2
2007	64.327.333.236	7,6	2,7
2008	72.269.626.237	7,6	12,3
2009	78.770.465.386	8,3	9,0
2010	92.732.631.224	8,4	17,7
2011	103.628.153.624	8,0	11,7
2012	111.682.488.439	7,9	7,8
2013	115.658.178.033	7,4	3,6
2014	124.586.099.463	7,1	7,7

1999 yılında GSYH’deki tarım sektörü payı % 10,5 iken bu oran 2014 yılına gelindiğinde %7,1’e gerilemiştir²⁹. Aynı dönemde sektörün büyüme hızında negatif bir oran görülmezken yıllar içerisinde büyük oranlarda dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı genel olarak azalış göstermekle beraber 2002, 2009 ve 2010 yıllarında payının küçük de olsa artış gösterdiği görülmektedir.

²⁸ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

²⁹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105

Pek çok sanayi koluna hammadde sağlayan hayvancılık sektörü; gıda sektörü, tekstil, yem sanayi, yapı sektörü, makine sanayi gibi diğer pek çok ekonomi kolunun gelişmesi ve çeşitlenmesine liderlik edebilecek öncül bir niteliğe de sahiptir. Bu bağlamda diğer sektörleri harekete geçirme ve birbiriyle ilişkili hale getirme kapasitesi düşünüldüğünde sektörün çarpan etkisi dikkate değer boyutlara ulaşmaktadır.

Büyükbaş hayvancılık sektörünün, hayvanların beslenmesinde önemli bir yeri olan yem sanayinin gelişip çeşitlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Yem sanayi kapsamında karma yem, kaba ve dane yemler, yem katkı maddeleri üretilmesini tetiklemektedir. Hayvan hastalıklarının önlenmesine yönelik olarak ilaç ve aşı sektöründe de gelişmeler meydana getirilmesinin önünü açmaktadır. Hayvancılık sektörü makineleşme ve teknolojik gelişmeleri etkilemekte olup makine sanayinde çeşitli alet ve ekipmanların üretimi ve kullanımı yine bu sektöre bağlı olarak yaygınlaşmaktadır. Barınakların yapımında niteliklerinin artırılması ihtiyacının ön plana çıkması ile yapı sanayinde gelişmeler yaşanmaktadır. Bu ve bunun gibi pek çok sektörün gelişmesi ve istihdama açılmasında hayvancılık sektörü bir temel itki ortaya çıkarmaktadır³⁰.

Tarım, ekonomik kalkınmaya dış ticaret açısından da önemli katkılar sunma potansiyeli taşıyan bir sektördür. Ancak tarımsal üretimi ile ön plana çıkan Türkiye aşağıdaki hayvansal kaynaklı ithalat ve ihracat ürünleri tablolarından da anlaşılacağı üzere bu potansiyelini yeterince değere dönüştürememektedir.

³⁰ Anonim, Dokuzuncu Kalkınma Planında Hayvancılık Sektörü, 2007, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 9: 2015 Yılı Hayvansal Kaynaklı İthalat Ürünleri

Fasıllara Göre İthalat Kalemleri	Tutar (\$)
Canlı hayvanlar	322.768.000
Etler ve yenilen sakatat	106.852.000
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	244.374.000
Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	147.946.000
Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağır sak vb.)	50.887.000
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	1.860.664.000
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları	14.080.000
Gübreler	1.250.919.000
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	286.961.000
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar, hayvan bağır sağından mamul eşya	486.372.000
Kürkler ve taklit kürkleri, bunların mamulleri-	37.621.000
İpek	38.057.000
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	291.263.000
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat, özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	412.044.000
Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya, yapma çiçekler, insan saçından eşya	41.040.000

Türkiye’nin 2015 yılında 207.234.359.000 dolarlık ithalatı mevcut iken bu tutarın yaklaşık %2,7’sine tekabül eden 5.591.848.000 doları hayvansal kaynaklı ithalat **ürünlerinden** oluşmaktadır³¹. Bu tablo

³¹ Tablo, TÜİK fasıllara göre dış ticaret verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

açıkça ortaya koymaktadır ki; ülke her ne kadar büyük bir tarımsal potansiyele sahip olsa da, hala canlı hayvan dâhil birçok hayvansal ürünü ithal eder durumdadır.

Aşağıda verilen hayvansal kaynaklı ihracat ürünleri tablosu üzerinde de görülebileceği gibi, sayılı ürünlerin ihracatında yıllık olarak ülkenin elde ettiği maddi getiri aynı ürünler için yapılan ithalat sarfiyatının altında kalmaktadır.

Tablo 10: Hayvansal Kaynaklı İhracat Ürünleri

Fasıllara Göre İthalat Kalemleri	Tutar (\$)
Canlı hayvanlar	34.473.000
Etler ve yenilen sakatat	444.415.000
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	647.486.000
Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	532.707.000
Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	54.238.000
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	994.363.000
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları	83.176.000
Gübreler	134.435.000
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	181.134.000
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	323.480.000
Kürkler ve taklit kürkleri, bunların mamulleri	136.686.000
İpek	2.626.000
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	154.497.000
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat, özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	570.199.000
Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya, yapma çiçekler, insan saçından eşya	2.013.000

Türkiye’nin 2015 yılında 143.838.871.000 dolarlık ihracatı mevcut iken bu toplam ihracatın yaklaşık %3’üne tekabül eden 4.295.928.000 doları hayvansal kaynaklı ihracat kalemlerinden oluşmaktadır³². Yukarıda listelenen hayvansal kaynaklı ihracat ve ithalat kalemleri karşılaştırıldığında, Türkiye’nin potansiyelini gerektirdiği gibi değerlendiremediği sonucuna ulaşılmaktadır.

2.2 Türkiye Genelinde Nüfus Durumu

Gelişmekte olan ülke kategorisi altında yer alan Türkiye’nin kentleşme süreci devam etmekte olduğundan kentsel nüfus artışının doğal karşılanacak bir boyutu vardır. Burada kontrol altına alınması gereken köyden kente şiddetli ve istikrarlı zedeleyecek şekilde yoğun nüfus akışıdır. Bu hareketliliğin başat nedenleri, kentlerdeki iş imkânlarının çeşitliliği ve altyapı durumunun köylere nazaran çok daha iyi durumda olmasıdır. Bugün Türkiye sınırları içindeki köylerin çoğunun halen daha kanalizasyon, şebeke suyu ve asfalt yol hizmetlerinden yoksun olması bu durumun açık bir göstergesidir. Kentler verilen eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi açısından da cazibe merkezleri konumuna erişmektedirler. Uygulanan kırsal kalkınma politikalarının, bahsi geçen sorunun ortadan kaldırılmasında istenilen başarıyı sağlayamaması sebebiyle, kırsal bölgelerden kentlere göç yoğun bir şekilde sürmektedir.

2015 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %49,5’i Adana, Antalya, Ankara, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya ve Mersin şehirlerinde ikamet etmektedir. Özetle 81 ili bulunan ülkenin neredeyse yarısı yaşamak için söz konusu 10 büyükşehri tercih etmektedir³³. Bu durum ülke yüzölçümünün büyük oranda boş kaldığı ve nüfusun büyük kısmının küçük yüzölçümlerine sıkıştığının kanıtıdır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere kırsal nüfus azalırken nüfus baskısının ağırlıklı olarak kentleri etkisi altına aldığı görülmektedir³⁴.

Tablo 11: Türkiye’de Nüfus Artışı

Yıllar	Köy ve Beldeler	İl ve İlçe Merkezleri	Toplam Nüfus
2000	23.797.927	44.006.274	67.803.927
2007	20.838.397	49.747.859	70.586.256
2008	17.905.377	53.611.723	71.517.100
2009	17.754.093	54.807.219	72.561.312
2010	17.500.632	56.222.356	73.722.988
2011	17.338.563	57.385.706	74.724.269
2012	17.178.953	58.448.431	75.627.384
2013	6.633.451	70.034.413	76.667.864
2014	6.409.722	71.286.182	77.695.904
2015	6.217.919	72.523.134	78.741.053

³² Tablo, TÜİK fasıllara göre dış ticaret verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

³³ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

³⁴ http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067

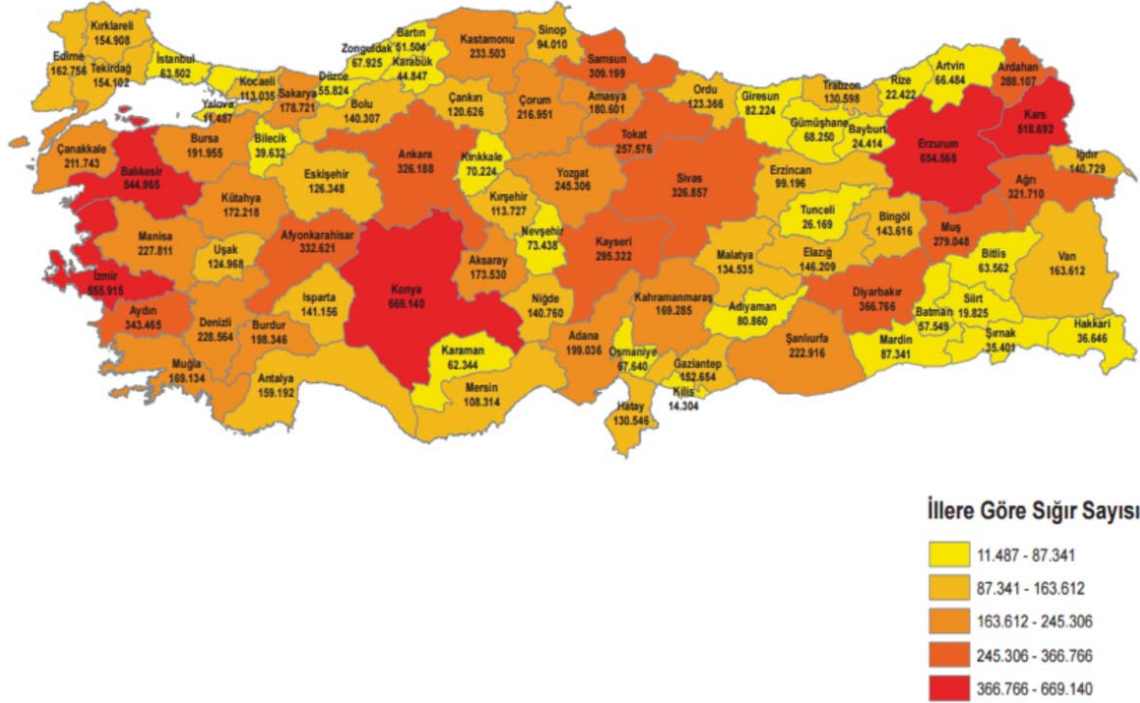
2000 yılında yapılan son nüfus sayımında tarımsal faaliyetlerde ağırlığı olan köy ve beldelerde yaşayan nüfusun toplamı 23.797.927 olarak hesaplanırken, toplam nüfus 67.803.927 olmuştur. 2007 yılında adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçilmesi ile yıllık değişimler ölçülebilir hale gelmiş olup o yıl köy ve beldelerde yaşayanların sayısı 20.838.397 olarak kaydedilirken, toplam nüfus 70.586.256 kişi olarak hesaplanmıştır. 2015 yılına gelindiğinde köy ve beldelerde yaşayanların sayısı 6.217.919 iken toplam nüfus 78.741.503 kişiye yükselmiştir. Burada göze çarpmakta olan 2013 yılı kırsal nüfusunda bir önceki yıla oranla meydana gelen keskin düşüşün temel sebebi 6360³⁵ sayılı yasa uyarınca yapılan idari bölünüş değişiklikleridir. Bu yasa değişikliği öncesi incelendiğinde de ortaya çıkan tabloda genel eğilim il ve ilçe merkezlerine doğru kaymaktadır. Köy ve belde sakinlerinin sayısının sürekli azalıp, il ve ilçe merkezleri sakinleri sayılarının sürekli artması bu durumun kanıtlayıcısı niteliğindedir³⁶.

Köylerde yaşayıp geçimlerini büyükbaş hayvancılıkla sürdüren ailelerin sayısı göç sebebiyle azaldıkça, ülke genelinde hayvancılık sektörü küçük ölçekli aile işletmelerden orta ve büyük ölçekli işletmelere dönüşmektedir. Nitekim Türkiye’de 50 baş ve üzeri hayvanı bulunan işletme sayısı 2002 yılında yaklaşık 4.000 iken 2012 yılında bu rakam 24.000’e ulaşmıştır³⁷. Bu işletmeler ise daha ziyade sanayileşmiş ve nüfus yoğunluğu yüksek olan büyük şehirlerde bulunmaktadır. Aşağıdaki haritada da görüldüğü üzere, büyükbaş hayvan sayılarında İstanbul’a coğrafi yakınlığı ile bilinen Balıkesir, sanayi ve kentleşme oranıyla ülkenin kırsal bölgelerinden yoğun göçe maruz kalan İzmir ili ve bunların yanında son on yılda ekonomik atılımları ile öne çıkan Konya, hayvancılık sektörü ile sıkı bağları olan nüfus profili ile sahneye çıkan Erzurum ve Kars gibi iller başı çekmektedir.

³⁵ 12/11/2012 Tarih 6360 Sayılı Ondört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

³⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

³⁷ <http://www.ciftlikdergisi.com.tr/turkiyede-50-bas-ve-uzeri-hayvan-varligi-olan-24-bin-isletme-var.html>

Grafik 6: İllere Göre Büyükbaş Hayvan Sayısı³⁸

2.3. Türkiye Genelinde Verimlilik Durumu

Türkiye’de nüfus, yukarıda da gösterildiği gibi, sürekli olarak artış eğilimi arz etmektedir. Bu durum doğal olarak hayvansal kaynaklı gıda ürünlerine olan talebin de artmasına neden olmaktadır. Doğal kaynakları gereğinden fazla baskılamadan bu talep artışını karşılamanın en iyi yolu verimlilik düzeyinde iyileşme sağlanmasıdır. Büyükbaş hayvancılık sektörünün verimliliğinden bahsedildiğinde ilk akla hayvan başına elde edilen et ve süt miktarında meydana gelen yükselme olmaktadır.

Türkiye’de yetiştirilmekte olan büyükbaş hayvanların ırkları verimlilik bakımından önemlidir, zira kültür ırkı hayvanlar yerli ırka nazaran çok daha fazla et ve süt verebilme kapasitesine sahiptir. Aşağıda verilen tabloda Türkiye genelinde yıllara göre büyükbaş hayvanların ırksal dağılımları gösterilmiştir.

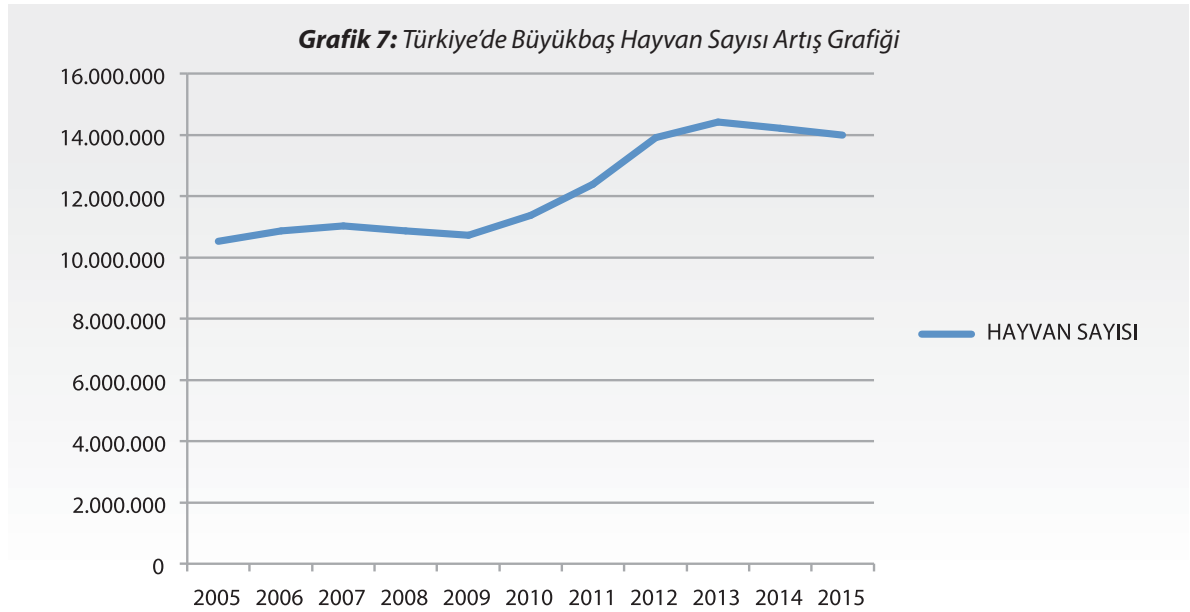
³⁸ http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=18851&tb_id=6

Tablo 12: Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Irkı Dağılımı

Yıl	Sığır - Kültür	Sığır - Kültür melezi	Sığır - Yerli
1991	1 253 865	4 033 375	6 685 683
1992	1 337 410	4 131 507	6 481 990
1993	1 442 000	4 342 000	6 126 000
1994	1 512 000	4 543 000	5 846 000
1995	1 702 000	4 776 000	5 311 000
1996	1 795 000	4 909 000	5 182 000
1997	1 715 000	4 690 000	4 780 000
1998	1 733 000	4 695 000	4 603 000
1999	1 782 000	4 826 000	4 446 000
2000	1 806 000	4 738 000	4 217 000
2001	1 854 000	4 620 000	4 074 000
2002	1 859 786	4 357 549	3 586 163
2003	1 940 506	4 284 890	3 562 706
2004	2 109 393	4 395 090	3 564 863
2005	2 354 957	4 537 998	3 633 485
2006	2 771 818	4 694 197	3 405 349
2007	3 295 678	4 465 350	3 275 725
2008	3 554 585	4 454 647	2 850 710
2009	3 723 583	4 406 041	2 594 334
2010	4 197 890	4 707 188	2 464 722
2011	4 836 547	5 120 621	2 429 169
2012	5 679 484	5 776 028	2 459 400
2013	5 954 333	6 112 437	2 348 487
2014	6 178 757	6 060 937	1 983 415
2015	6 385 343	5 733 803	1 874 925

1991 yılından 2015 yılına gelindiğinde et ve süt verimliliği oldukça yüksek olan kültür ırklarının sayısı 1.253.865’ten 6.385.343’e yükselmiştir. Melez ırkların sayısı da benzer şekilde 4.033.375’ten 5.733.803’e çıkmıştır. Buna karşın 1991 yılında ülkede 6.685.683 baş yerli ırk hayvan bulunmakta iken 2015 yılına gelindiğinde bu sayı 1.874.925 başa gerilemiştir³⁹. Yerli ırkların sayısında meydana gelen azalış, konu ile ilgili bilinçlenme düzeyinin arttığını göstermektedir.

Büyükbaş hayvanlarda ırksal dağılımda meydana gelen değişimlerin yanında, aşağıdaki grafikte ülkedeki toplam hayvan sayısında da bir artış yaşandığı görülmektedir. Verimlilik kriteri incelenirken, hayvan sayısında yaşanan artış ile birlikte elde edilen et ve süt miktarı verileri değerlendirildiğinde son on yılda ülkede verimlilik durumundaki değişim ortaya konulmaktadır.

Türkiye’deki büyükbaş hayvan sayısının da son 10 yıl içerisindeki niceliksel durumunu incelediğimizde karşımıza dalgalı seyreden bir artış grafiği çıkmaktadır. Ülke genelindeki büyükbaş hayvan sayısı 2005 yılında 10.526.440 iken bu sayı 2015 yılına gelindiğinde 13.994.071’e yükselmiştir⁴⁰.

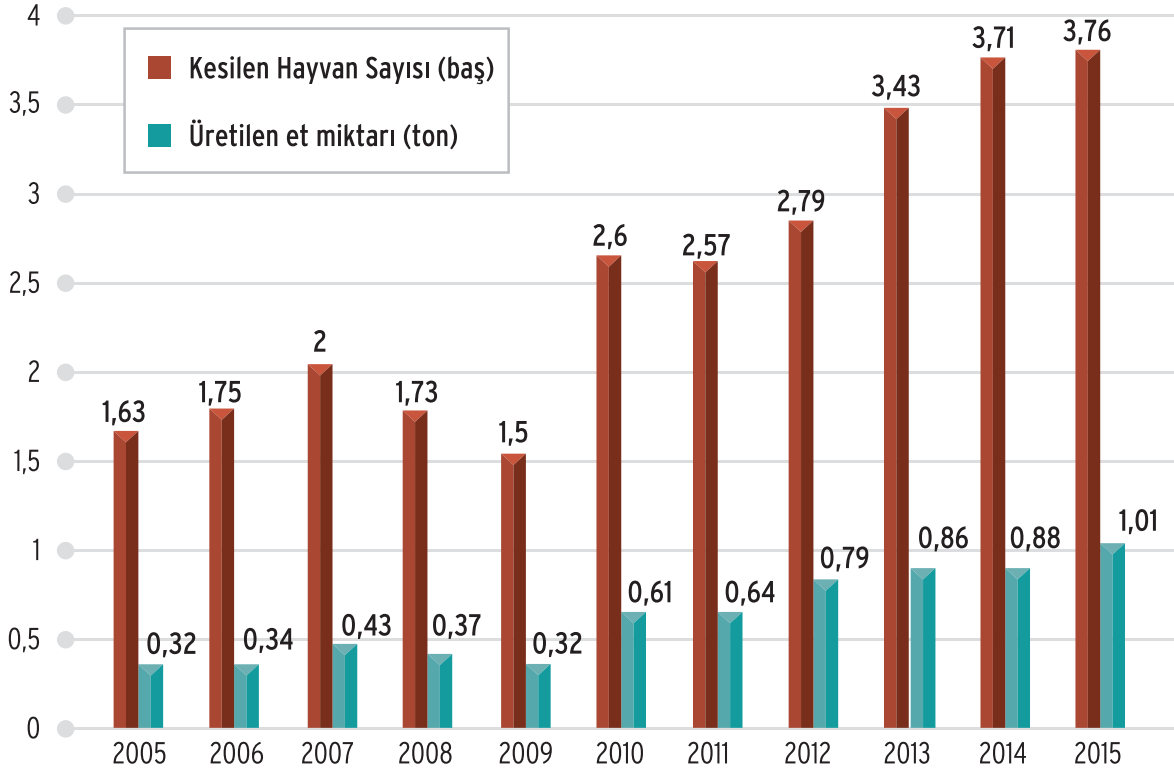
Bu tablo dünya üzerindeki çoğu ülke ile benzerlik teşkil etmektedir. Hayvan sayısında meydana gelen artış doğrudan ülkedeki nüfus artışı ile bağlantılı olmakla birlikte, verimliliğin somut bir göstergesi değildir. Verimlilik kriterini ülke genelindeki büyükbaş hayvancılık sektörü içerisinde ele alabilmek için öncelikle ülke sınırları içerisinde elde edilen hayvansal ürünlerin miktarlarının incelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki grafikte Türkiye’de 2005-2015 yılları arasında kesilen hayvan sayısı ve üretilen sığır eti miktarları gösterilmiştir.

³⁹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002

⁴⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Grafik 8: Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayısı ve Üretilen Sığır Eti Miktarı

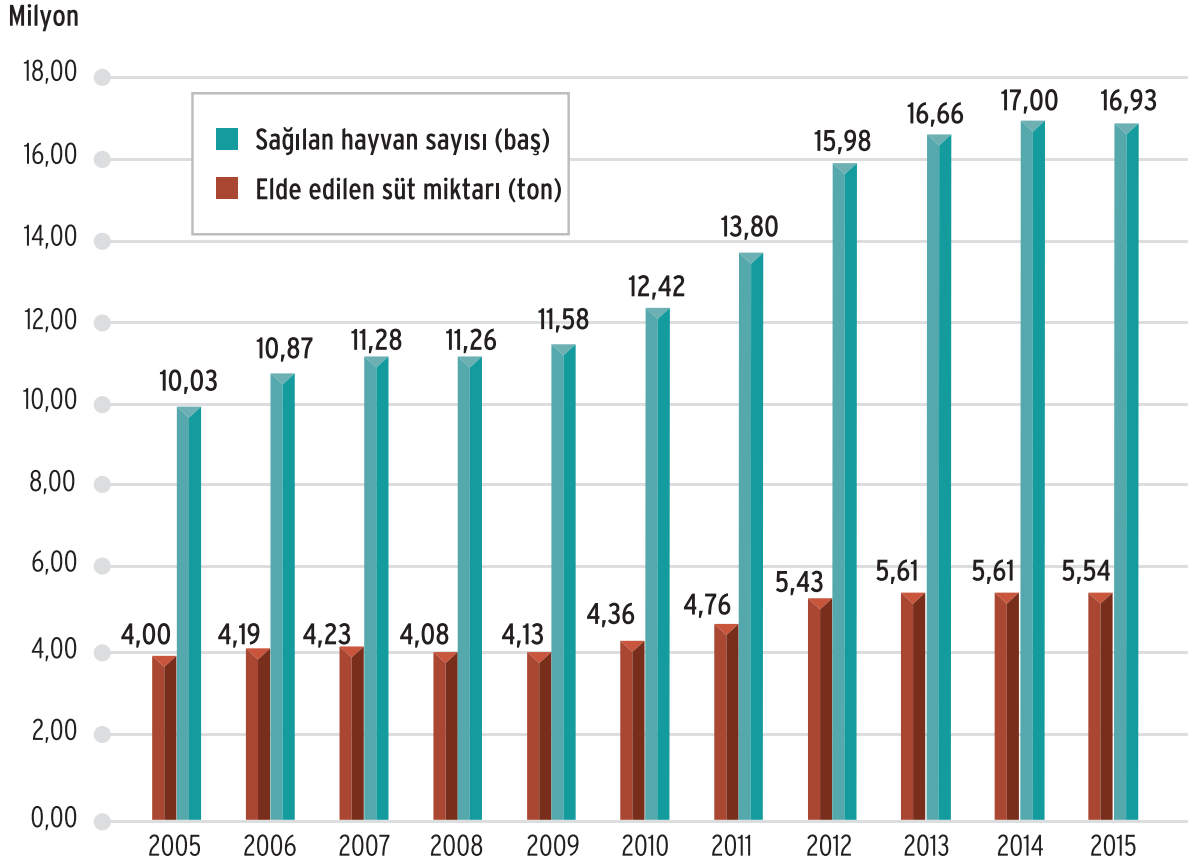
Milyon

2005 yılında üretilen sığır eti miktarı toplamda 321.681 ton iken bu sayı 2015 yılına gelindiğinde 1.014.926 tona çıkmıştır. Kesilen hayvan sayısına bakıldığında ise 2005 yılında 1.630.471 baş hayvan bahse konu iken, 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 3.765.077’ye yükselmiştir⁴¹. Son 10 yıl içerisinde kesilen hayvan sayısındaki artış oranı yaklaşık olarak % 131’e denk gelmekte iken, üretilen sığır eti miktarındaki artış yaklaşık % 215 oranında olmuştur. Buradan da anlaşılabacağı gibi üretilen et miktarındaki artış kesilen hayvan sayısındaki artış ile paralellik göstermeyip çok daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu açıdan konu ele alındığında hayvan başına elde edilen verimliliğin her geçen gün daha yüksek bir seviyeye ulaştığı sonucuna varılmaktadır.

2005-2015 yılları arasındaki sağılan hayvan sayısı ve üretilen süt miktarı dikkate alındığında tablo ve verimlilik bakımından yukarıdaki durum ile benzerlik arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle sağmal hayvan sayısı ve üretilen inek sütü miktarı gösterilmiştir.

⁴¹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002

Grafik 9: Türkiye’de Sağılan Hayvan Sayısı ve Elde Edilen İnek Sütü Miktarı

2005 yılında elde edilen süt miktarı 10.026.202 ton iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 16.933.520 tona yükselmiştir. Buna karşın sağmal hayvan sayısı 2005 yılında 3.998.097 baş iken, 2015 yılında bu rakam 5.535.773'e yükselmiştir⁴². Et miktarında meydana gelen artış oranına benzer şekilde, süt üretimindeki artış oranlarına baktığımızda verimlilik açısından yine olumlu bir izlenim oluşmaktadır. Bahsi geçen yıllar arasında sağmal büyük baş hayvan sayısındaki meydana gelen artış oranı yaklaşık % 38 iken, inek sütü üretimindeki artış yaklaşık %69 olmuştur. Buna göre süt üretimindeki artış hayvan sayısında görülen artışa oranla çok daha yüksek bir sıçrama yapmıştır. Dolayısıyla ülke genelinde hayvan başına alınan süt miktarında zaman içerisinde artış yaşandığı ve bununla ilintili olarak verimlilik durumunda da yükselen bir seyir görülmektedir. Ancak yine de et üretimindeki artış oranı ile kıyaslandığında süt sığırcılığindeki verim daha düşük bir seviyede kalmaktadır.

2.4. Türkiye Geneline Fiyat Durumu

Kültür ırklarının et ve süt verimliliklerinin yüksek olması sebebiyle, Türkiye’de canlı hayvanların fiyatlarının belirlenmesinde en çok öne çıkan husus hayvanların ırksal durumudur. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere kültür ırklarının canlı hayvan fiyatları başı çekmektedir. Bu sıralamayı melez ırklar takip ederken fiyatları en düşük seviyede olan yerli ırklara ait hayvan varlığı olmuştur.

⁴² http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002

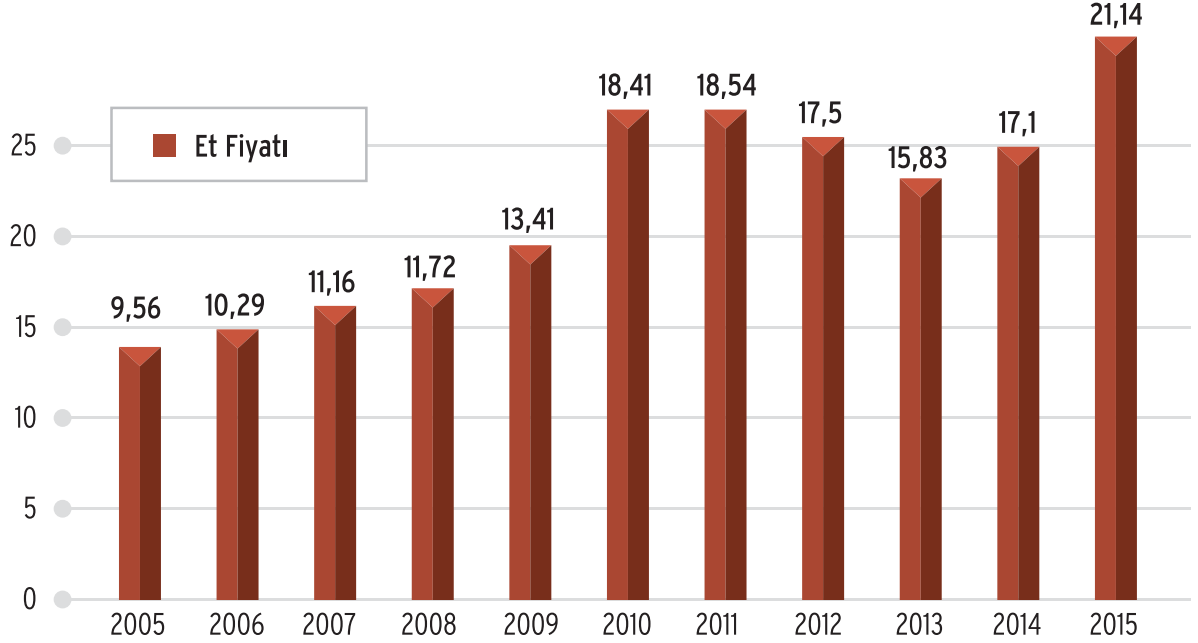
Tablo 13: Türkiye’de Canlı Hayvan Fiyatları (Sığır/TL)

Yıllar	Kültür	Melez	Yerli
2005	1.949	1.481	994
2006	2.110	1.580	1.072
2007	2297	1.767	1.163
2008	2.390	1.833	1.197
2009	2.534	2.028	1.391
2010	3.891	3.091	2.258
2011	4.614	3.623	2.580
2012	4.251	3.281	2.383
2013	3.475	2.614	1.944
2014	3.379	2.636	2.024

2005 yılında kültür ırkına ait bir hayvanın fiyatı 1.946 TL iken melez ırkına ait bir hayvanın fiyatı 1.481 TL ve yerli ırk hayvan ise 994 TL olarak hesaplanmıştır. Bu fiyatlar 2014 yılına gelindiğinde kültür ırkı için 3.379 TL’ye, melez ırk için 2.636 TL’ye ve yerli ırk için 2.024 TL’ye yükselmiştir⁴³.

Ülke genelinde kırmızı et fiyatlarına bakıldığında ise aşağıdaki gibi bir artış grafiği ile karşılaşılmaktadır.

⁴³ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004

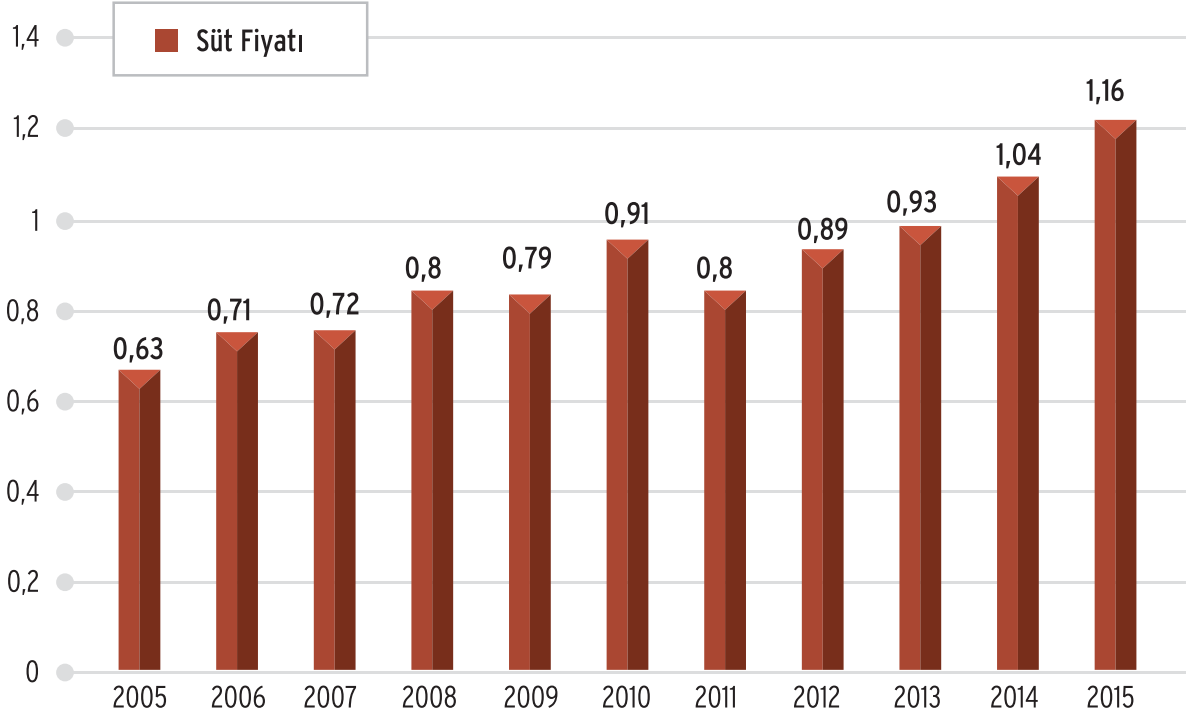
Grafik 10: Türkiye’de Sığır Eti Üretici Fiyatları(Kilo/TL)

2005 yılında sığır etinin kilosu 9,56 TL iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 21,14 TL'ye yükselmiştir⁴⁴. Grafikten de açıkça görülebileceği gibi özellikle 2009-2010 yıllarında keskin bir fiyat artışından bahsetmek mümkündür. 2015 yılı üretici fiyatları ise son 10 yıllık dilimin en yüksek seviyesine ulaşmış ve söz konusu dönemde et fiyatları %110,56 oranında artış göstermiştir.

Türkiye’de on yıllık periyotta inek sütü üretici fiyatlarında küçük dalgalanmalarla yüz yüze gelinmiş olsa da aşağıda paylaşılan grafik üzerinde görülebileceği gibi genel eğilim artış yönünde seyretnmektedir.

⁴⁴ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004

Grafik 11: Türkiye’de İnek Sütü Üretici Fiyatları(Litre/TL)

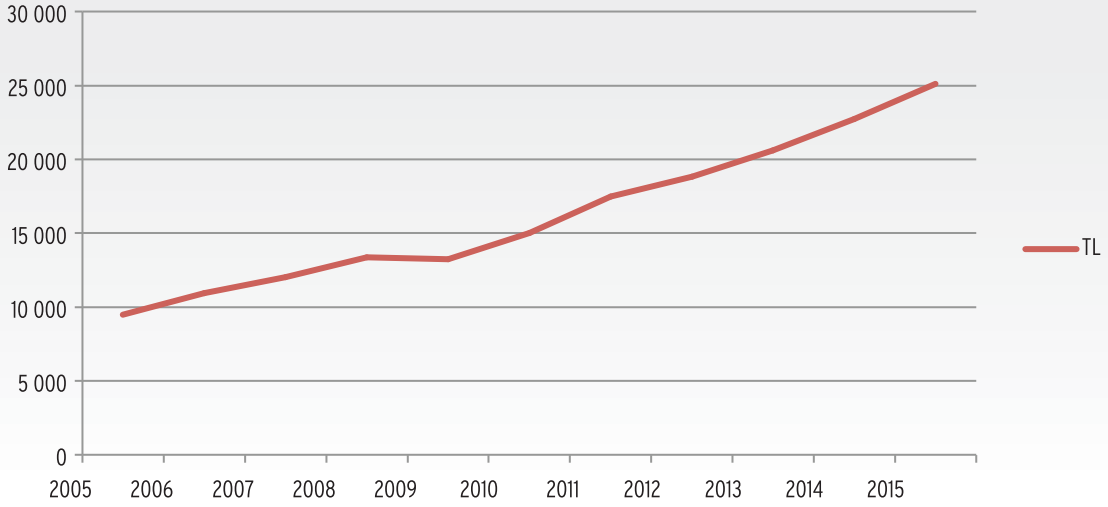

2005 yılında inek sütünün litresi 0,63 TL iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 1,16 TL'ye yükselmiş bulunmaktadır⁴⁵. Buna göre, son 10 yıllık dilimde sütün litresi %92,06'lık bir artış yaşamıştır. Sütün sığır etine oranla daha az yükselmiş olması, toplumun tüketim alışkanlıkları ile ilişkili olabileceği gibi süt üreticilerinin örgütlülük durumu ile ilişkili de olabilir.

Aşağıda alım gücünü görmek açısından yerinde olacağı düşünülen cari fiyatlarla TL cinsinden kişi başına düşen GSYH grafiği incelenmiştir. Buna göre, Türkiye’de kişi başına düşen GSYH rakamları son on yıllık dilimde önemli miktarda bir artış göstermiştir.

⁴⁵ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Grafik 12: Türkiye’de GSYH Rakamları

2005 yılında cari rakamlar ile yıllık GSYH rakamları kişi başına 9.482 TL iken bu değer 2015 yılına gelindiğinde 25.118 TL'ye yükselmiştir⁴⁶. Bireysel bir alım gücü ölçümü yapılmak istendiğinde burada esas alınan cari fiyatlar üzerinden 2005 yılında kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın tamamı ile doğrudan üreticiden 15.050,79 litre süt alınabiliyor iken 2015 yılına gelindiğinde 21.653,44 lt. süt alınabilmektedir. Kırmızı et için benzer bir değerlendirme yapıldığında ise 2005 yılında kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın tamamı ile doğrudan üreticiden 991,84 kg siğir eti alınabiliyor iken 2015 yılına gelindiğinde 1.187,61 kg siğir eti alınabilmektedir.

⁴⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105

Türkiye’de büyükbaş hayvancılık sektörüne ilişkin genel tablo 2005-2015 yılları arasındaki zaman dilimi içerisinde değerlendirildiğinde hem et hem de süt verimliliği olumlu bir seyir göstermekte olup, yukarıda yapılan hesaplamalardan da görüleceği üzere tüketici lehine önemli bir iyileşme söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, bahsi geçen iyileşmeye rağmen ülke mevcut potansiyelini yeterince değerlendirememektedir. Zira “Dünyadaki Genel Görünüm” başlığı altında ele alınan ülkelerdeki sığır eti fiyatları Türkiye ile mukayese edildiğinde; sığır etini söz konusu ülkelerden çok daha pahalıya ürettiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Almanya’da etin tonu 2013 yılında yaklaşık olarak 4.960 dolar iken Türkiye’de bu rakam yaklaşık olarak 7.430 dolara tekabül etmektedir⁴⁷. Süt fiyatları için benzer bir mukayese yapıldığında Türkiye ve incelenen diğer ülkeler arasında ciddi bir makas açıklığına rastlanılamazken kırmızı et fiyatlarına özgü olacak şekilde ortaya çıkan bu durum düşündürücüdür.

⁴⁷ Türkiye 2013 yılı sığır eti fiyatının dolar bazında hesaplanmasında TCMB 31 Aralık 2013 tarihli alış kuru esas alınmıştır.

03

ARDAHAN
İLİNDE
HAYVANCILIK
SEKTÖRÜ

3. 1. Genel Görünüm

Ardahan ili 2015 yılında Türkiye genelinde gelişmişlik düzeyi ve yaşam memnuniyeti seviyesi açısından yapılan araştırmanın sonucunda konut endeksi, gelir ve servet endeksi gibi pek çok kategoride listenin sonlarında yer almıştır. Bölgede yaşam memnuniyetinin düşüklüğü bölge dışına ve daha çok büyük şehirlere gerçekleştirilen göçü kronik boyutlara taşımaktadır⁴⁸.

Ardahan ilinin yer aldığı coğrafi konum ve genel bölge şartları sebebiyle kırsalın ön planda olduğu söylenebilir. Ardahan'ın da dâhil olduğu bölge genelinde kentleşme oranları yurdun diğer bölgelerine nazaran daha düşük seviyelerde seyretmektedir. Dolayısıyla bölgenin temel geçim kaynağı olarak tarım sektörü ön plana çıkmaktadır. Uzun ve sert geçen kış koşulları da göz önünde bulundurulduğunda meyve ve sebze yetiştiriciliğinden ziyade büyükbaş hayvancılık Ardahan ili için temel geçim kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 14: Ardahan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı

Yıl	Kültür	Melez	Yerli	Toplam
2010	20.804	196.557	44.096	261.457
2011	18.337	190.573	48.591	257.501
2012	10.708	255.796	48.713	315.217
2013	12.845	265.569	53.045	331.459
2014	14.311	242.160	31.636	288.107
2015	15.572	251.545	29.447	296.564

Yukarıdaki tablo üzerinde Ardahan ilinin toplam büyükbaş hayvan varlığına ilişkin sayısal veriler görülmektedir. Buna göre, 2005 yılında toplamda 261.457 baş olan büyükbaş hayvan sayısı 2015 yılına gelindiğinde 296.564 başa yükselmiştir. Bu veriler Ardahan'ın sektör için ciddi bir potansiyel olduğunu göstermektedir⁴⁹.

⁴⁸ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24561>

⁴⁹ <http://rapory.tuik.gov.tr/17-01-2017-10:06:30-13224358392018263102016352659.html>

Ardahan ilinin yukarıda bahsi geçen canlı hayvan üretiminin önemli bir kısmı aşağıdaki tabloda görülebileceği gibi il sınırları dışına sevk edilmektedir.

Tablo 15: Büyükbaş Hayvan Sevk Sayıları(Bin)

Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sayı	97	107	120	95	127	81	62	84	105	114	90

Sevk edilen hayvanların sayısı 2005 yılında 97.384 iken 2015 yılına gelindiğinde 90.402 olmuştur⁵⁰. Yıllar arasında sevk edilen hayvan sayılarında dalgalanmalar olmakla birlikte Ardahan ilindeki büyükbaş hayvan varlığının ülke talebini karşılama açısından da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Büyükbaş hayvancılığın en temel çıktılarından olan kırmızı et Ardahan ilinde sadece şehrin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak üretilmekte olup, bunun dışında kalan kısım canlı hayvan satışı ile talebin fazla olduğu diğer illerde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Ardahan'da elde edilen süt doğrudan şehirde faaliyet gösteren kaşar ve tereyağı üreticileri tarafından kullanılarak katma değeri yüksek hale getirilmektedir.

Tablo 16: Ardahan İli Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Elde Edilen İnek Sütü Miktarı

Yıllar	Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı			Elde Edilen İnek Sütü Miktarı (ton)		
	Kültür	Melez	Yerli	Kültür	Melez	Yerli
2010	7.825	62.447	17.019	28.757	173.916	22.210
2011	7.159	61.539	20.740	26.309	171.387	27.065
2012	4.271	106.842	16.275	15.695	297.554	21.239
2013	4.849	106.823	18.097	17.819	297.509	23.617
2014	5.356	101.047	13.257	19.682	281.416	17.301
2015	5.535	114.187	12.602	20.342	318.011	16.445

Yukarıda verilen tablo üzerinde Ardahan ilinde ırk farklılıklarına göre toplam sağılan hayvan sayısı ve elde edilen süt miktarı verilmiştir. Buna göre, 2010 yılında sağılan toplam hayvan sayısı 87.291 baş ve elde edilen süt miktarı 224.283 ton iken 2015 yılına gelindiğinde sağılan hayvan sayısı 132.324 başa yükselmiş ve elde edilen süt miktarı 354.798 tona ulaşmıştır⁵¹.

⁵⁰ Ardahan Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü

⁵¹ <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

3.2. Destek Tutarları

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verilerine göre Ardahan'da toplam 14.240 işletme bulunmaktadır⁵². Kent, coğrafi ve iklim koşullarından ötürü hem büyükbaş hayvancılık sektörü için uygun hem de düşük nüfus yoğunluğu, kalifiye personel eksikliği, yurtiçi büyük pazarlara uzaklık gibi nedenlerden dolayı diğer sektörlerin bölgede kısır kalışı sebebiyle pek fazla alternatife sahip değildir. Eldeki kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi amacıyla Ardahan'da büyükbaş hayvancılık sektörünün teşvik edilmesi, sektör verimliliğini azami seviyeye çıkarmak ve bu konudaki teknoloji kullanımını yaygınlaştırmak elzemdir.

Sektörü teşvik etmenin yollarından biri hayvancılık faaliyetleri ile ilgili olarak çiftçilerin maliyetlerini azaltan veya gelirlerini artıran devlet destekleridir. Bununla ilgili mevcut uygulamaya yönelik destek tutarları aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır.

Tablo 17: Ardahan İlinde Verilen Hayvancılık Destekleri

Yıllar	Anaç Sığır(TL)	Buzağı(TL)	Süt(TL)	Toplam(TL)
2011	3.764.630,65	58.578,50	584.617,71	4.933.826,86
2012	8.957.109,88	609.054,75	639.297,73	10.205.462,36
2013	2.946.250,69	355.613,40	751.379,90	4.053.243,99
2014	5.866.713,06	632.632,80	546.930,33	7.046.276,19
2015	10.740.821,50	1.170.807,00	652.782,35	12.564.410,85

Ardahan'da büyükbaş hayvancılık sektörüne yönelik destekleme faaliyetlerine genel hatları ile bakmak gerekirse 2011 yılında toplamda 4.933.826,86 TL olan destek tutarı 2015 yılında 12.564.410,85 TL'ye yükselmiştir⁵³. Bu artışa rağmen 2015 yılı toplam hayvancılık desteği işletme başına yaklaşık olarak 900 liraya tekabül etmesi sektörün ön plana çıktığı Ardahan ili için pek iç açıcı bir tablo oluşturmamaktadır.

Yapılan saha araştırması çerçevesinde Ardahan ilindeki köylerde hayvancılık sektörü ayrıntılı bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Görüşmeler, il sınırları içindeki köylerden rastgele seçilen 17 köyde gerçekleştirilmiş olup, bu köylerde ikamet etmekte olan 55 çiftçiye yöneltilen sorular çerçevesinde şekillendirilmiştir. Yöneltilen sorular genel çiftçi profilini, sahip olunan işletme büyüklüğü, verimlilik durumu ve sosyal yaşantılarını belirlemeye dönük olarak tasarlanmıştır. Görüşmecilere yöneltilen sorular sonucunda ortaya çıkan veriler grafiğe aktarılarak aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

⁵² Ardahan Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü

⁵³ Ardahan Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

04

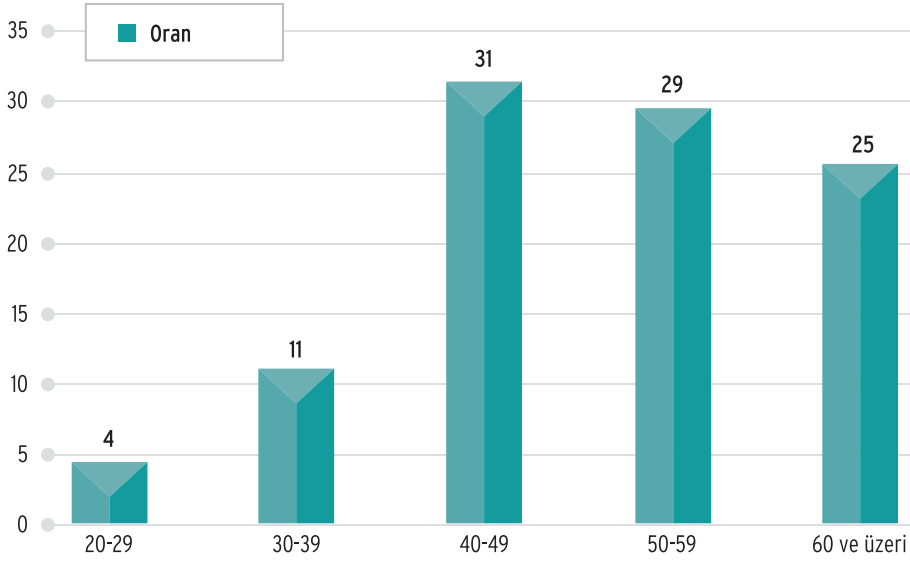

SAHA
ÇALIŞMASI
VERİLERİ

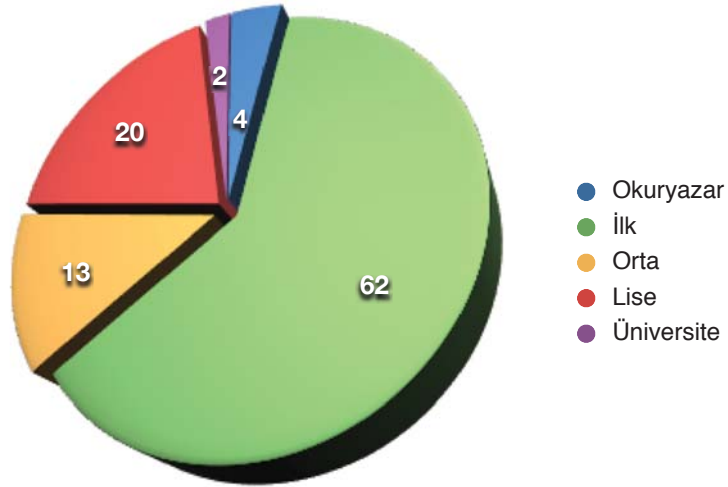
4.1 Çiftçi Profili

Bu bölüm altında incelenen grafiklerde görüşülen çiftçilerin genel profilini belirlemeye amacıyla yöneltilen sorulara verilen cevapların dağılımı gösterilmektedir.

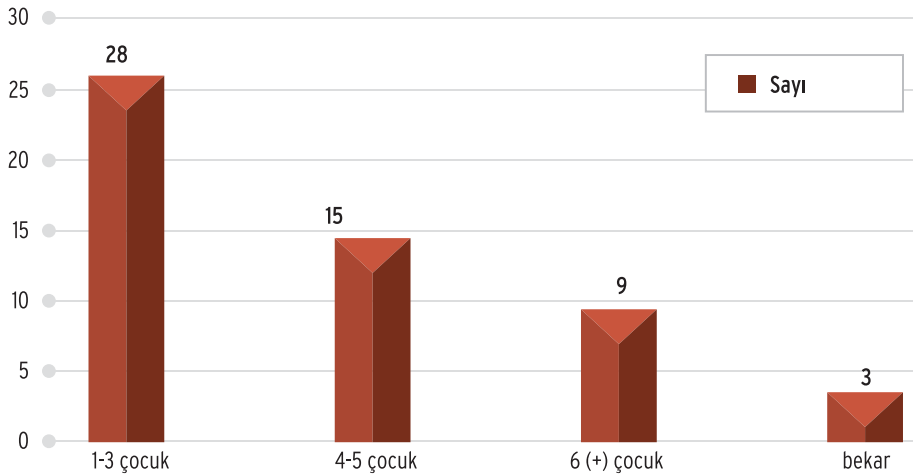
Grafik 13: Yaş Dağılımı

Görüşülen 55 kişiden %4'ünün 30 yaşının altında, %11'inin 30-39 yaş aralığında, %31'inin 40-49 yaş aralığında, %29'unun 50-59 yaş aralığında ve %25'inin ise 60 yaş ve üzeri kişiler olduğu ortaya çıkmıştır. Grafikten de anlaşılacağı üzere, Ardahan'da büyükbaş hayvancılık sektörü genç nüfus tarafından yeterince üstlenilmemekte ve ağırlıklı olarak 40 yaş ve üzerindeki kişilerce gerçekleştirilmektedir. Bu durum sektörün geleceği ve sürdürülebilirliği açısından negatif bir görüntü ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 14: Eğitim Durumu

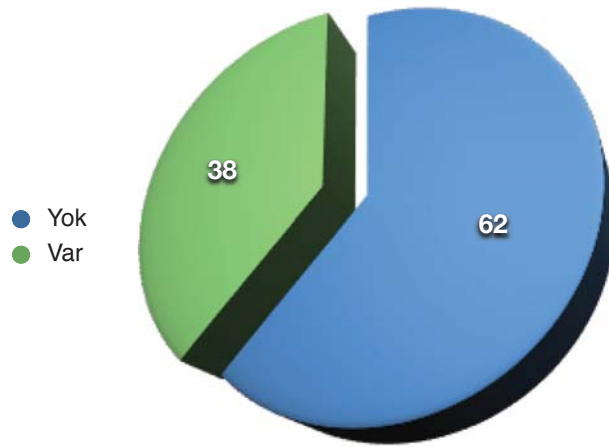
Görüşmelere katılan 55 kişinin %4'ü hiç okula gitmeyip resmi kurumsal bir eğitim almayanlardan meydana gelmektedir. Katılımcıların %62 gibi büyük bir çoğunluğu ilkokul mezunu, %13'ü ortaokul mezunu, %20'si lise mezunu ve %2'si üniversite mezunu olduğunu belirtmektedir. İl genelinde büyükbaş hayvancılık sektörü ile ilgilenenlerin eğitim düzeylerinin genel olarak düşük ve orta seviyeli olduğu sonucuna ulaşılmakla birlikte, lise mezunu olanların arasından da sektöre gösterilen ilginin az olmadığı ortaya çıkmıştır.

Grafik 15: Çocuk Sayısı

Katılımcı 55 kişiden sahip oldukları çocuk sayısına ilişkin bilgi istenmiştir. Bu kişilerden 3'ü bekâr

olduğu için değerlendirme dışı tutulacak olursa; buna göre ortaya çıkan tabloda 52 aileden 28'inin 3 ve daha az çocuğa, 15'inin 4 veya 5 çocuğa, 9'unun ise 5'in üzerinde çocuğa sahip olduğu bilgisi ortaya çıkmaktadır. Türkiye çapında toplam doğurganlık hızı 2015 yılı TÜİK verilerine göre 2,14 olarak hesaplanmaktadır⁵⁴. Ardahan ilinde ise bu oran 2,15 ile Türkiye'deki ortalamaya yakındır. Dolayısıyla Ardahan ili genel ülke tablosuyla bu açıdan benzerlik taşımaktadır⁵⁵. Grafik üzerinden de yorumlanabileceği üzere Ardahan'da az çocuklu ve çekirdek ailelere çok çocuklu geniş ailelere oranla daha sık rastlanılmaktadır.

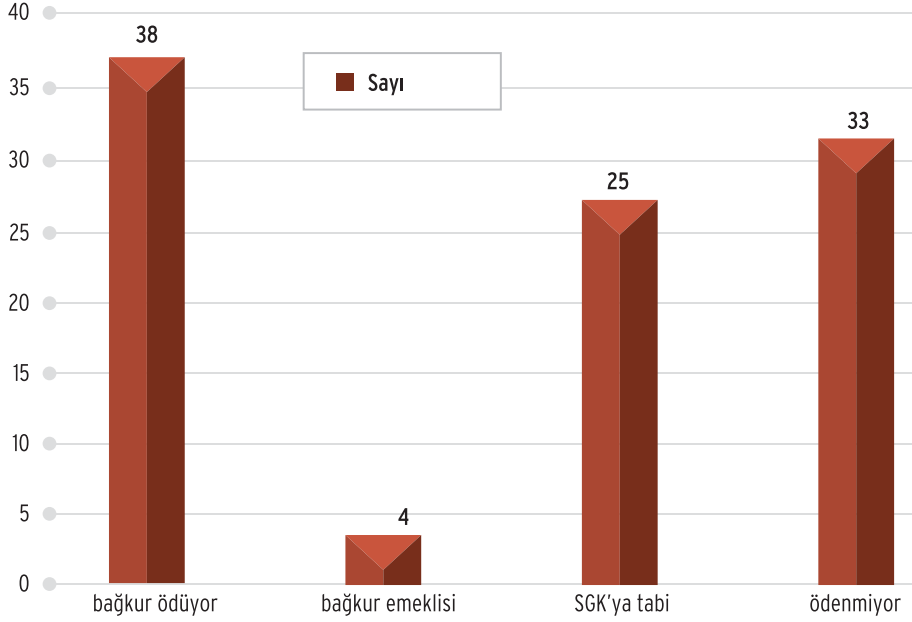
Grafik 16: Başka İşte Çalışma Durumu

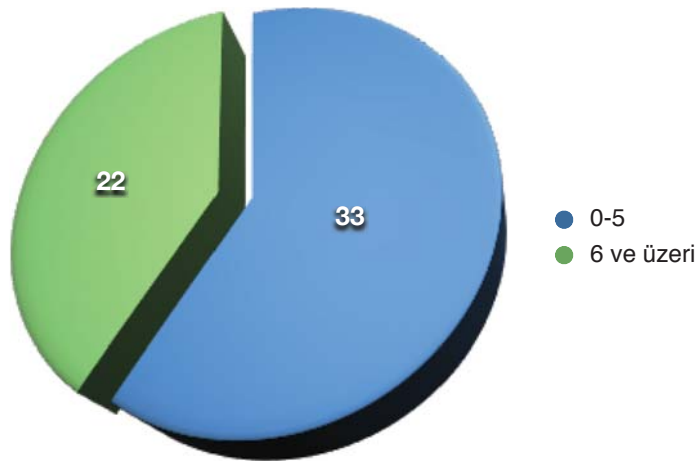
Araştırma kapsamında görüşülen 55 kişinin %38'inin "Hayvancılık faaliyetleri dışında sürekli yaptığınız başka bir iş var mı?" sorusuna yanıtı evet olmuştur. Bunun yanında katılımcıların %62'si hayvancılık sektörü dışında herhangi bir sektörde faaliyet göstermediklerini ve istihdam edilmediklerini bildirmişlerdir. Grafikten anlaşılabileceği üzere görüşülen kişilerin çoğunluğunun tek geçim kaynağı hayvancılıktır. İkinci bir işte çalışıyor olmanın sebeplerinden birinin hayvancılık faaliyetlerinin getirisinin yeterli görülüyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir diğer sebebin ise sektörün bireyler arasında imajının pek parlak olmaması dolayısıyla büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin asıl iş olarak ciddiye alınmaması olduğu kanaatine varılmıştır.

⁵⁴ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21514>

⁵⁵ <http://www.karshaberler.com/print.php?id=310724karsta-dogurganlik-hizi-264>

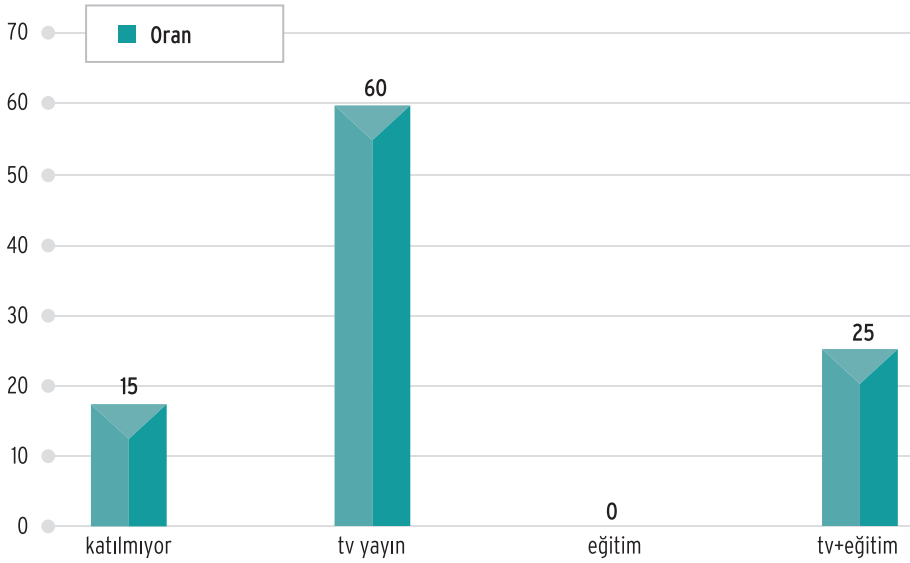
Grafik 17: Sosyal Güvence Durumu

Sosyal güvenceye ilişkin sorulan sorudan elde edilen verilere göre; çalışmaya katılan 55 kişinin %38'i çiftçi BAĞ-KUR'u ödemektedir; %4'ü ise ödemeyi tamamlayıp çiftçi BAĞ-KUR'undan emekli olmuştur. Katılımcıların %25'i SGK'ya tabi olup, %33'ünün ise herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Herhangi bir sosyal güvenceye tabi olmayanların oranının diğer kategorilere göre nispeten yüksek olmasının nedeni görüşülen kişilerin hayvancılık faaliyetlerinden yeterince gelir elde edemediklerini öne sürmeleri, sosyal güvence için bütçe ayıramamalarıdır. Bunun yanında katılımcılar pirim tutarlarının yüksekliğinden de mustarip olduklarını ifade etmişlerdir.

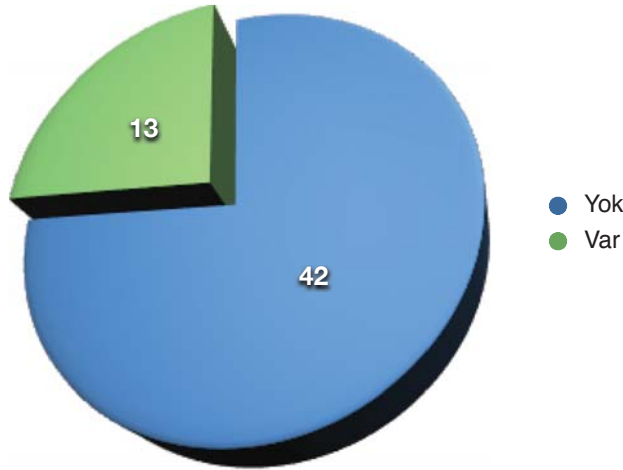
Grafik 18: Hanede Yaşayan Kişi Sayısı

Katılımcılara sorulan sorulardan biri de hanede yaşayan kişi sayısıdır. Araştırma kapsamında görüşülen 55 kişinin 33'ünün ailesindeki üye sayısı 5 veya daha azdır. 22 kişinin ailesindeki üye sayısı ise 6 ve üzeri kişiden oluşmaktadır. Bilindiği gibi çocuk sayısı arttıkça veya ikinci dereceden akrabalar ile aynı hanede yaşandığında sayı 5'in üzerine çıkmaktadır. Buna göre Ardahan'da ailelerin giderek küçüldüğü, kırsal bölgelerde görülen geleneksel ve geniş aile yapısının yerini anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin almaya başladığı gözlemlenmektedir.

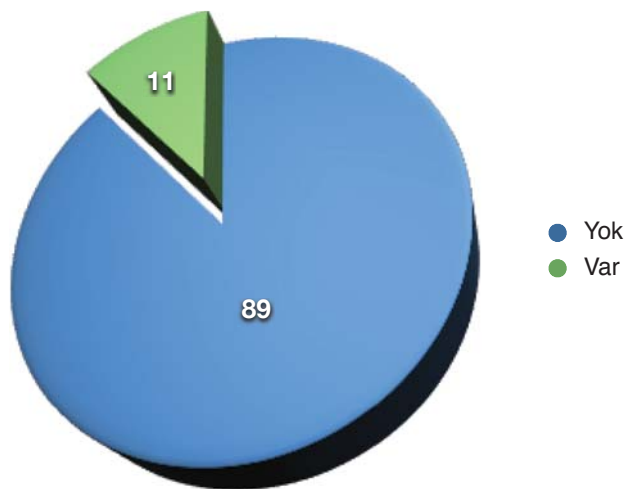
Grafik 19: Yayımlı Faaliyetlerine Katılım Durumu

Sektördeki bilinçlilik ve işe vakıf olma düzeyini ölçme amacıyla yöneltilen sorulardan biri büyükbaş hayvancılığa yönelik kurs, eğitim, seminer vb. faaliyetlerine katılım oranı ile ilintiliydi. Görüşülen 55 kişiden %15'i herhangi bir tarımsal eğitim programına katılmadığını veya ilgili televizyon kanallarını takip etmediğini bildirmektedir. Görüşülen kişilerden %60'ı ise herhangi bir eğitim programına aktif olarak katılım sağlayıp yalnızca televizyon programlarını takip etmektedir. Sadece eğitim programlarına aktif katılım sağlayıp ilgili bir televizyon programı izlemeyen hiç kimse olmamakla birlikte katılımcıların %25'i hem eğitim faaliyetlerinden aktif olarak faydalanıp hem de televizyon programlarını takip etmektedir. Grafik üzerinde açık bir şekilde görüleceği gibi hayvancılık sektörüyle uğraşan yöre sakinleri eğitim aracı olarak daha çok görsel malzemeye öncelik vermektedir.

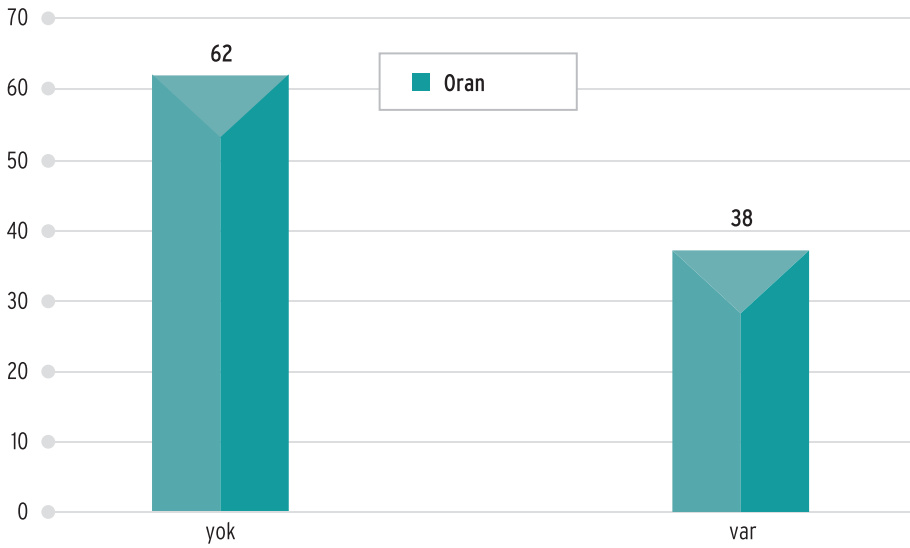
Grafik 20: İlgi Alanları

Çalışmaya katılan 55 kişiden 42'si hiçbir ilgi alanının olmadığını belirtmektedir. Buna gerekçe olarak hayvancılık sektöründe iş yükünün fazla olduğu ve yeterince boş vakit bulunmadığı öne sürülmüştür. Görüşmecilerden 13 tanesi ise hayatında bir ilgi alanına yer verdiğini söylemektedir. Söz konusu 13 kişinin hobilerinin ise çoğunlukla arıcılık, binicilik, balık tutma ve avcılık gibi hayvancılık sektörüyle birebir ilişkili alanlardan olması dikkat çekicidir. Bunun yanında yöre sakinlerine ait onarım işleri yapma, futbol oynama, bir müzik aleti çalma gibi ilgi alanları da mevcuttur; ancak Ardahan'da sektörün dışındaki en yaygın faaliyetler uzun ve sert geçen kış günleri dolayısıyla kahvehaneye gitmek ve televizyon izlemektir.

Grafik 21: İkinci Konut Sahipliği

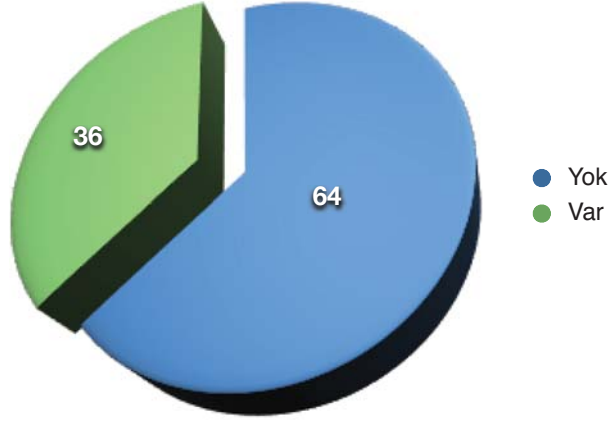
Araştırmaya katılan kişilerin %89'u yaşadığı köy dışında, ilçede veya şehir merkezinde ikinci bir konut sahipliğinin olmadığını belirtirken, katılımcıların %11'i yaşanan konut haricinde ikinci bir konutunun

olduğunu dile getirmiştir. Günümüz koşullarında ülkede sahip olunan ortak bir kanaate göre ev satın almak en büyük yatırım araçlarından biri olarak görülmektedir. Ev sahibi olmak belirli bir birikimin somut çıktısı olduğundan Ardahan’da hayvancılık sektörü ile uğraşan girişimcilerin büyük bir çoğunluğunun bu birikime sahip olmadığı ve bu işi yoğunlukla geçimlik düzeyde yürütüyor oldukları gerçeği ortaya çıkmaktadır.

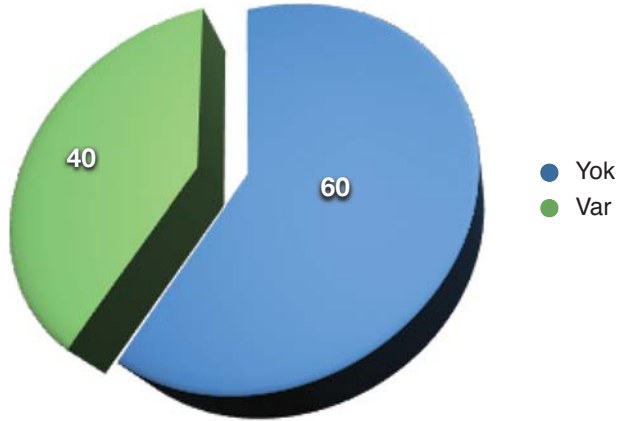
Grafik 22: Otomobil Sahipliği

Araştırmaya katılan kişilerin %62’si otomobilinin olmadığını söylerken; %38’i bir otomobile sahip olduğunu belirtmektedir. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere otomobil sahipliği ikinci konut sahipliğinden oran olarak daha yüksek bir seviyededir. Böyle bir tablodan Ardahan’da faaliyet gösteren çiftçilerimizin nispeten küçük birikimlerinin olduğu çıkarsaması yapılabileceği gibi, şehirle ulaşımı ve bağı sağlamak için evden ziyade otomobil sahipliğine öncelik verildiği görüşüne de erişilebilir.

Araştırma kapsamında görüşülen 55 kişiden yalnızca 2’sinin hem ikinci konut hem de araç sahipliği vardır. Bu sayı Kars ilinde gerçekleştirilen çalışmada ise görüşülen 85 kişinin 16’sı olarak belirlenmiştir. İki il birbiri ile kıyaslandığında, bu illerin sakinlerinin temel geçim kaynaklarından birinin büyükbaş hayvancılık olduğu akılda tutularak denilebilmektedir ki, Ardahan ili hayvancılık sektöründen elde ettiği gelir açısından bölge ortalamasının altındadır. Görüşülen 55 kişi arasından hem ev hem araba sahibi olan 2 kişinin genel profilinin 55 yaş ve üzeri, lise mezunu ve emekli maaşı gibi yan gelirlerle sahip olması; hayvancılık haricinde başka alanlarla da meşgul olduklarını, orta yaşlı ve eğitim düzeylerinin ortalama üzerinde olduğunu göstermektedir. Türkiye genelinde insanların en büyük yatırım araçlarının ev ve araba sahipliği olduğu düşünüldüğünde sadece hayvancılıkla geçimini sağlayan kesimin bu yatırımları yapabilecek düzeyde kazanç sağlayamadığı yorumu yapılabilmektedir.

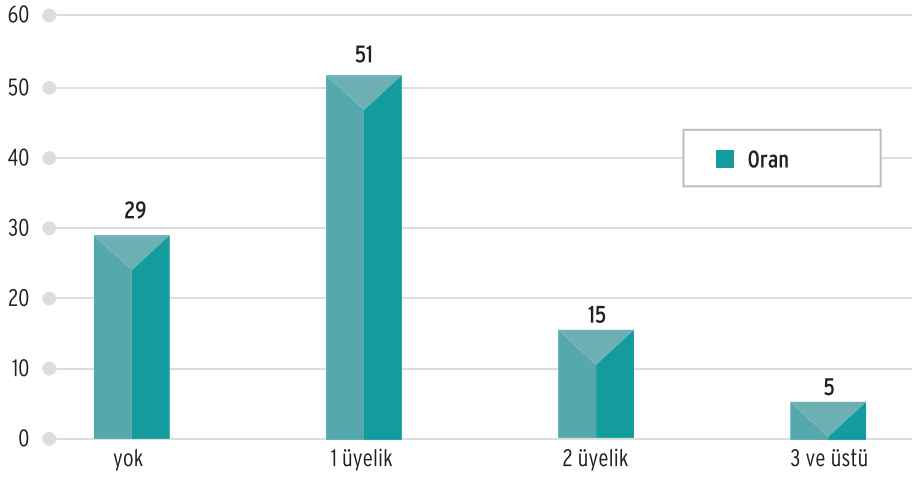
Grafik 23: Ek Gelir Durumu

Katılımcıların %64'ü geçim kaynağı olan hayvancılık sektörü haricinde ek bir gelirin olmadığını belirtmiştir. Kira, düzenli bir maaş, geçici işten sağlanan ücretler gibi ek geliri olanların oranı ise %36 olarak hesaplanmıştır. Girişimcilerin çoğunluğu bu sektörün oldukça zahmetli bir işleyişe sahip olduğu dolayısıyla kendileri için bireysel zaman ayırmakta dahi güçlük çektiklerini öne sürmüşlerdir.

Grafik 24: İnternet Kullanım Durumu

Görüşülen kişilerden internete ulaşım sağlayamayanların oranı %60, internet erişimi olanların oranı %40'tır. İnternet kullanımının sektörle ilgili gelişmeleri takip etmek ve bilgi paylaşmak açısından etkileri göz önünde bulundurulduğunda, internet erişimi olmayanların çoğunlukta bulunmasının, sektörün genel profilini olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Grafik 25: Tarımsal Örgütlere Üyelik Durumu

Katılımcılara hayvancılık sektörü ile birebir ilgili Süt Üreticileri Birliği, Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, Ziraat Odası ve Tarım Kredi Kooperatifi gibi kuruluşlardan hangilerine üye oldukları sorulmuştur. Katılımcıların %29' u hiçbir kuruluşa üye olmadığını belirtmiştir. %51'i yalnızca bir kuruluşa, %15'i iki ayrı kuruluşa, %5'i ise üç veya daha fazla kuruluşa üye olduğunu belirtmiştir. Görüşülen çiftçilerin geneli tüm bu kuruluşların varlığından haberdar olmakla birlikte üyeliğe yanaşmamalarının veya tümüne üye olmayı tercih etmemelerinin asıl sebebi, bahsi geçen birlik ve kuruluşların bir üyesi olmak karşılığında herhangi bir pozitif çıktı elde edebileceklerini düşünmemeleridir. Bu görüş çiftçilerin kendi aralarında yaygın bir kanaate dönüşmüştür. Görüşmecilerin büyük bir kısmı birlikler üzerinden verilen destekleme miktarlarının yetersiz olduğunu, bunun yanında buralara üye olmak için verilen kayıt ücretlerinin ve üyelik aidatlarının yüksek olduğunu belirterek üyeliklere mesafeli duruşlarının altında yatan asıl sebebi de böylece ortaya koymuşlardır. Görüşülen kişilerden bir kısmı da daha önce kayıtlı oldukları tarımsal örgütlerdeki üyeliklerini, yukarıda bahsi geçen sebeplerden dolayı, sonlandırdıklarını dile getirmiştir.

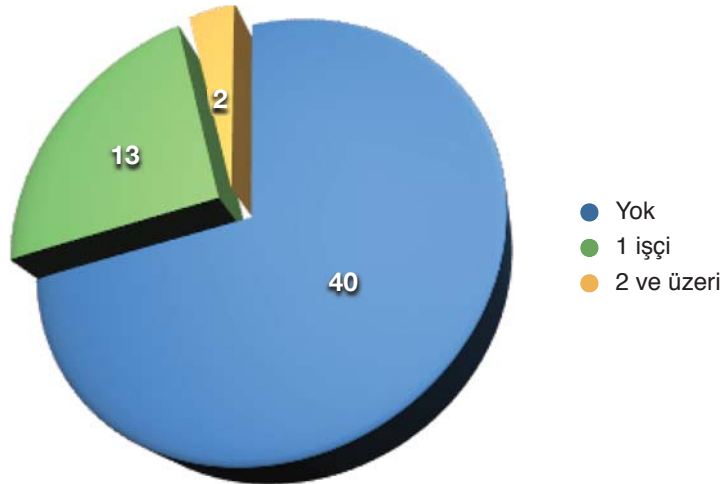
Tablo 18: DSYB Üye Sayıları

İlçeler	Üye Sayısı
Merkez	1.906
Göle	1.489
Damal	425
Posof	458
Hanak	590
Çıldır	509
Toplam	5.377

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'nden alınan verilere göre toplam üye sayısı 5.377 kişi olup, ilçelere göre sayısal dağılım yukarıda verilen tablo üzerinde gösterilmiştir. Birliğin giriş ücreti her bir üye için 100 TL olup, yıllık üyelik aidatı 50 TL'dir.

4.2. İşletme Ölçeği

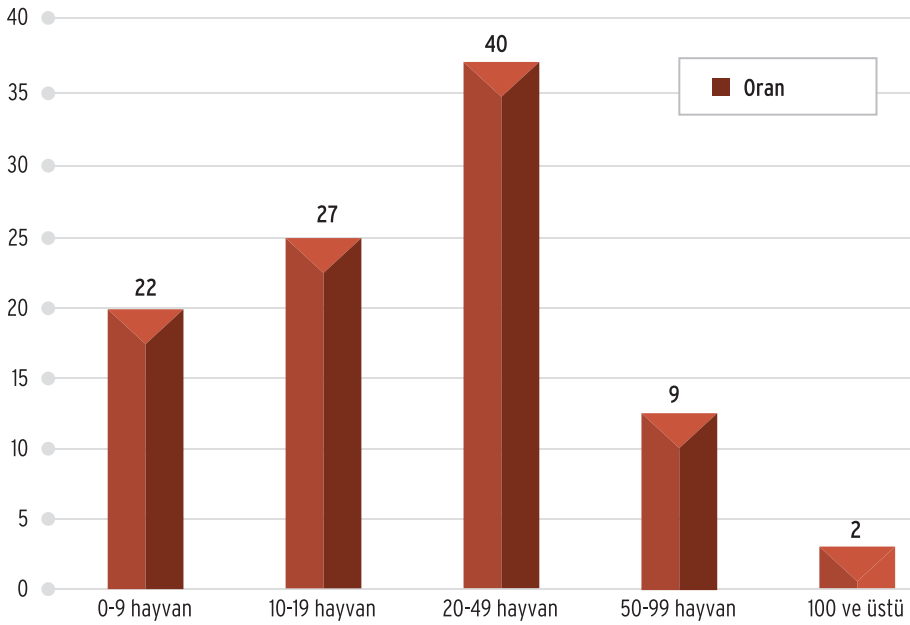
Bu başlık altında yöneltilen sorular, çiftçilerin sahip oldukları işletme büyüklüğü ve niteliğini ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır.

Grafik 26: Dışarıdan İşçi Çalıştırma Durumu

Saha çalışması kapsamında ulaşılan 55 kişinin 40'ı faaliyetlerini sadece hane halkı olarak yürütmekte, dışarıdan işçi çalıştırmamaktadır. 13 kişi dışarıdan 1 işçi çalıştırmakta iken araştırmaya katılan kişilerden yalnızca 2 tanesi işletmesinde dışarıdan 2 ve üzeri işçi çalıştırmaktadır. Bu grafik Ardahan'da

hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin genelde geleneksel yapıyı koruyarak ailelerce ve dışa kapalı şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. İşletmelerin dışarıdan işçiye yoğunlukla gerek duyulmayacak kadar küçük ölçekli oldukları ve işçiye ödenen ücretin yaratacağı maliyet göz önüne alındığında yeterince gelir elde edemedikleri şeklinde yorumlanabilmektedir.

Grafik 27: Hayvan Sayısı

Görüşülen çiftçilerin işletmelerinde bulunan hayvan sayıları, işletmenin büyüklüğünün ölçülmesi açısından gündeme getirilen sorulardan bir tanesidir. Çiftçilerin sahip oldukları hayvan varlığı sayısı bilgisi istenirken ellerinde bulunan buzağı, dana, düve, inek, boğa vb. gibi tüm kategorileri dahil etmeleri istenmiştir. Bu durumda tahmin edilebileceği gibi toplam hayvan sayısı 10'un altına düştüğünde girişimcinin bu sektörde geçimlik düzeyde bile var olmadığı açığa çıkmaktadır. Katılımcıların %22'sinin hayvan sayısı 0-9 aralığında, %27'sinin hayvan sayısı 10-19 aralığında, %40'ının hayvan sayısı 20-49 aralığında, %9'unun 50-99 aralığındadır. Katılımcılardan yalnızca %2'sinin hayvan sayısı 100 ve üzeridir. İşletme ölçeğinin ortaya çıkarılmasında hayvan sayılarının bilinmesi çok önemli bir yer tutmaktadır. Mevcut resim gösteriyor ki; Ardahan'da hayvancılık sektörünü orta ve büyük ölçekte yürütenlerin oranı %11'i aşmamaktadır.

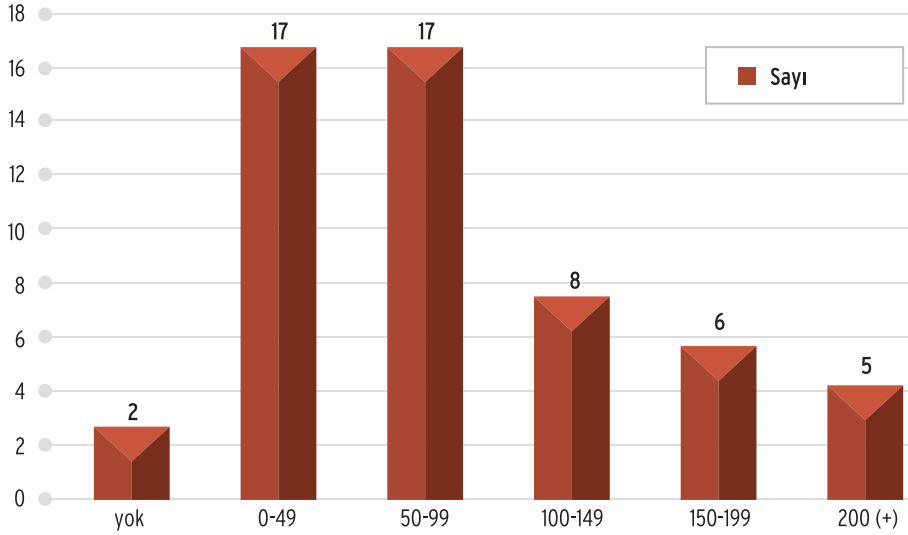
İşletme ölçeğinin büyümesinin verimlilik düzeyi üzerinde de doğrudan etkileri mevcuttur. Hayvan sayısı 50 ve üzerinde olan çiftçi profiline bakıldığında eğitim seviyesinin çoğunlukla lise düzeyi olduğu, sigorta primi ödeme konusunda sorun yaşamadıkları, sektörle ilgili eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine çoğunluğunun katılım sağladıkları, interneti aktif olarak kullandıkları gözlemlenmiştir. Sahip oldukları hayvan varlıkları arasında yerli hayvan bulunmayıp saf veya melez hayvan yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Her bir hayvandan elde ettikleri günlük ortalama süt miktarı 10 litrenin üzerine çıkmaktadır. Erkek ve dişi hayvanların 2 yaşını doldurduklarında ulaştıkları ortalama ağırlık sırasıyla 600 kg / 400 kg olarak hesaplanmaktadır.

Sektörle bilinçli olarak bağ kurmuş olduğu düşünülen bu kişilerin ikamet ettikleri köylerin ilçe merkezine mesafesi 10 km den azdır. Ardahan'da çok az sayıda mevcudiyeti olan modern barınaklar da yine bu çiftçilerin barınakları arasından çıkmıştır. Söz konusu çiftçiler hayvanların beslenmesinde kesif yeme de yer verdiklerini belirtmişlerdir. Sahip oldukları arazi büyüklüğü ortalama 200 dekarın üzerindedir. Dekar başına aldıkları ürün miktarı görüşülen 55 kişinin ortalamasının oldukça üzerindedir. Bunun bir sebebi de sektörde, görüşülen diğer çiftçilere nispeten büyük ölçekle var olanların

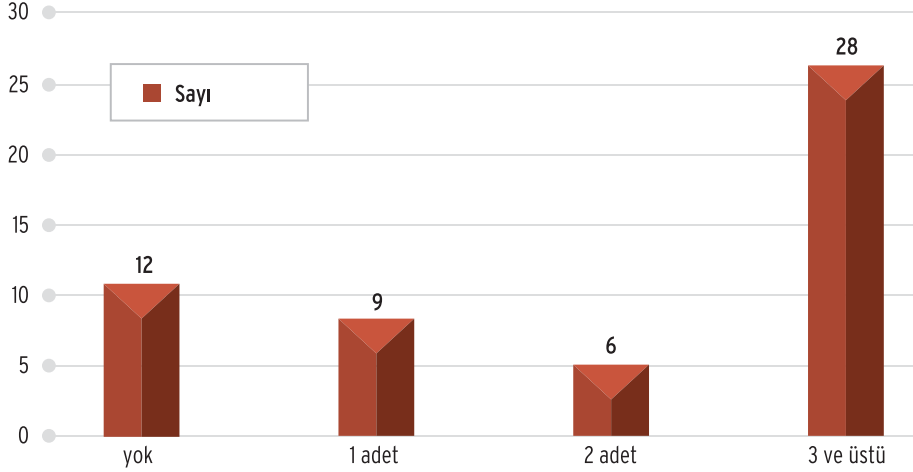
sulu arazileri daha yaygın şekilde kullanıyor olmalarıdır. Bu bölgede yem bitkisi ekimi yapanların büyük kısmı verimlilikte sulamanın önemini gözden kaçırmakta ve sulamayı doğal koşullara bırakmaktadırlar. Dolayısıyla üretim miktarında yıllar arasında büyük dalgalanmalar görülmektedir. Yem bitkisi üretiminde hasat edilen miktarın doğanın eline bırakılması maliyetleri olumsuz etkilemekte ve kırmızı et üretim maliyetleri üzerinde ciddi bir baskılayıcı faktör oluşturmaktadır.

Hayvan sayısı fazla olan çiftçilerin, sektörde teknolojiye faydalanma oranları da yükselmektedir. Ölçeğin büyümesi sektöre yönelik makine ekipman sahipliği olmaksızın mevcut iş yükünü artıracığından, bu faaliyetlerin yürütülmesinde teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması girişimciler üzerinde kolaylaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

Grafik 28: Yem Bitkisi Arazisi Büyüklüğü

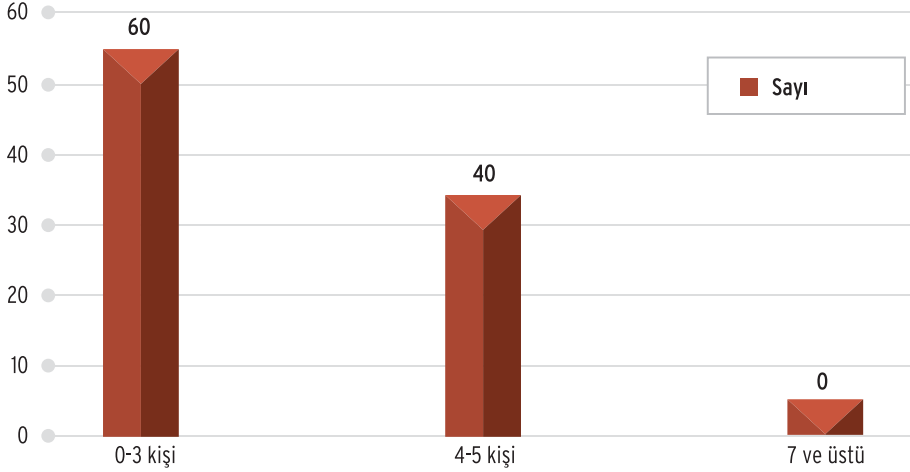
Görüşmeye katılan çiftçilerin kullandıkları ekim arazisinin büyüklüğünü tespit etmek amacıyla yönelik soru yöneltilmiştir. Buna göre, katılımcılardan 2'si yem bitkisini ekmeyip satın aldıklarını belirtmiştir. 17'si yem bitkisi ekimi için 50 dekar az araziyi kullandığını, 17'si 50-99 dekar aralığında, 8'i 100-149 dekar aralığında, 6'sı 150-199 dekar aralığında arazi kullandığını söylemiştir. Son olarak katılımcıların 5'inin de 200 dönüm ve üzerinde arazi kullanımı mevcuttur. Hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren çiftçilerin ölçeklerinin büyüklüğünün tespiti için sahip oldukları arazi miktarı bilgisi gerekli görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, bu arazinin kullanımı ile hayvancılık sektöründeki maliyet belirleyicilerinden biri haline gelmiş kaba yem ihtiyacının gideriliyor olmasıdır. Elbette ki arazi büyüklüğü elde edilen yem bitkisi miktarı için tek belirleyici değildir, ancak arazi miktarı büyüdükçe sahip olunan hayvan sayısının arttığı ve verimliliğin yükseldiği yapılan araştırma sonucu elde edilen verilerden gözlemlenmektedir.

Grafik 29: Makine Ekipman Sahipliği

Hayvancılık sektöründe gerekli olabilecek pek çok modern makine ve ekipman mevcuttur. Başta traktör olmak üzere biçer, gezer, pulluk, tırmık gibi bağlı ekipmanları sayılabilir. Süt sağım makinesi, yem kırma makinesi, sap toplamalı saman makinesi ve balyalama makinesi de bu modern makineler arasında yer almaktadır. Katılımcılar arasından 12 kişi hiçbir makine ekipman kullanmadığını; gerektiğinde kiraladığını, 9 kişi 1 adet makine ekipman kullandığını, 6 kişi 2 adet makine ekipman kullandığını ve 28 kişi 3 ve üzeri makine ekipman kullandığını ifade etmiştir.

Çiftçinin teknolojik makine ekipmanları hayvancılık sektöründe kullanıyor olması sektörde işlerin daha hızlı ve daha az çaba ile gerçekleşmesini, zaman kazanımını, verimlilik artışını, ölçeğin büyüklüğünü sembolize etmektedir. Ardahan ilindeki çiftçilerin bilinç düzeyi yükseldikçe işletme ölçeği büyümekte, bu durum da makine ekipman kullanımını bir zorunluluk haline getirmektedir. Makine ekipman kullanımının bu ilde yaygınlaşmasının ilgili kurum ve kuruluşların teşvik ve destekleriyle de yakından ilgisi olduğu düşünülmektedir.

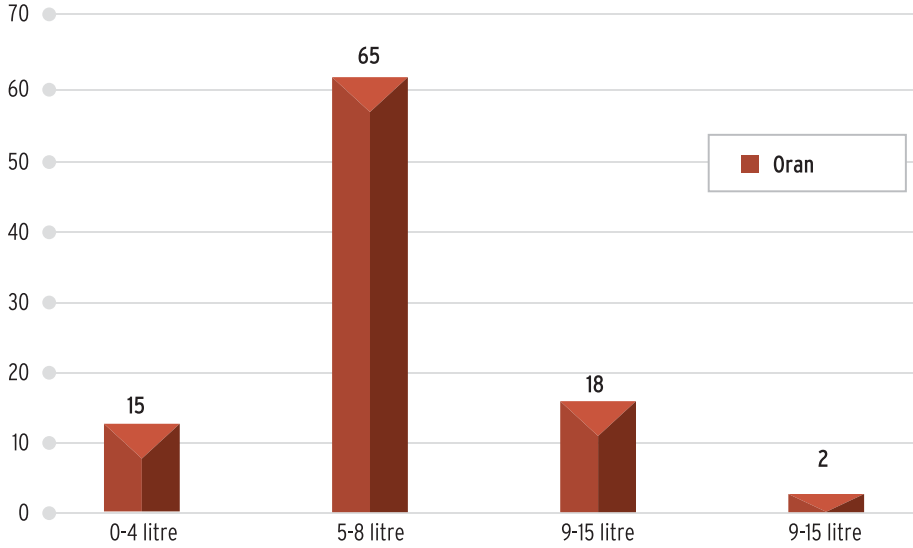
Grafik 30: İşletmede Çalışan Hane Halkı Sayısı

Hane halkından mevcut hayvancılık işletmelerinde çalışan kaç kişi olduğuna yönelik soruya verilen yanıtlara göre; katılımcıların %60'ı haneden 0-3 kişinin, %40'ı ise haneden 4-6 kişinin mevcut işlere destek verdiğini belirtmiştir. Hane içinden 7 ve üzeri kişinin çalıştığı bir işletmeye ise rastlanmamıştır.

Ardahan ilinde genel olarak hayvancılık faaliyetleri aile işletmeleri şeklinde yürütülüyor olduğundan ve aile yapısı her geçen gün küçüldüğünden ailede yaşayan her fert yaşı ne olursa olsun bu işlere bir şekilde katkı sağlamaktadır. Yaşlılar kendi güçleri ve yeterlilikleri oranında, çocuklar da okul dışındaki zamanlarında genelde hayvanların bakım ve beslenmesinde aktif rol almaktadırlar.

4.3. Verimlilik Durumu

Bu başlık altında çiftçilere yöneltilen sorular aracılığı ile işletmelerin sahip olduğu verimlilik durumunun analiz edilmesi ve genel tablonun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Grafik 31: Elde Edilen Süt Miktarı

Katılımcıların hayvan başına bir günde elde edilen süt miktarı sorusuna yönelik verdikleri cevaplar oldukça farklılık göstermektedir. Yaz ve kış aylarında hayvanlardaki beslenme tarzının değişiklik göstermesi, hayvan ırkı, hayvanın doğurganlık durumu, yaylaya çıkma durumu, yaylanın köye uzaklığı, silaj kullanım durumu gibi birçok sebep süt verimliliğini etkilemektedir. Burada hayvan başına alınan günlük süt miktarı yıl ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Katılımcıların %15'i 0-4 litre aralığında, %65'i 5-8 litre aralığında, %18'i 9-15 litre aralığında süt elde ettiklerini belirtmiştir. 15 litre üzerinde süt üretenlerin oranı ise sadece %2'dir.

Mevcut durum, Ardahan ilinin asli geçim kaynağının büyükbaş hayvancılık olduğu düşünüldüğünde, pek olumlu bir tablo oluşturmamaktadır. Yem bitkisi ekiminden alınan ürünün doğal şartlara bırakılması verimi düşürdüğünden hayvanlar çoğu işletmede yeterince ve iyi bir şekilde beslenememektedir. Besleme ile süt verimi arasında doğrudan bağ olması sebebiyle bu konu üzerinde durulması gereken bir mesele haline gelmiştir.

Hayvan ırkı da süt verimini birinci dereceden etkileyen faktörler arasındadır. Et ve Süt Kurumu verilerine göre Simental cinsi saf ırk bir hayvan günde ortalama 20 kg süt verebilmektedir.⁵⁶ Bunun yanında, yerli ırk hayvanların vereceği süt miktarı 5 kg'ın üzerine çıkmamaktadır.⁵⁷

⁵⁶ <http://www.esk.gov.tr/tr/10889/SIMENTAL-SIGIR-IRKI-SARI-ALACA>

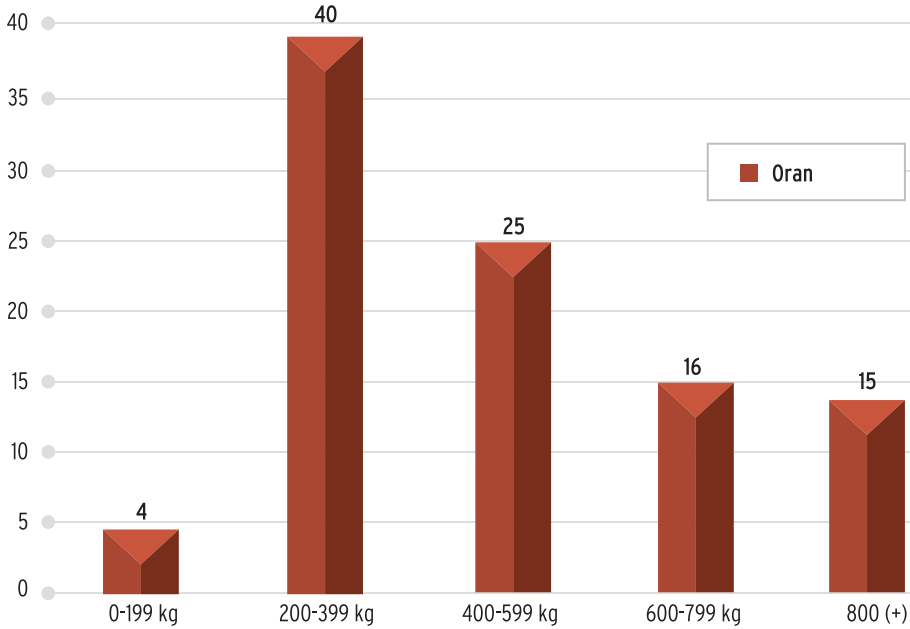
⁵⁷ http://www.tarimkutuphanesi.com/SIGIR_IRKLARIMIZ_00134.html

Süt üreticileri, sütün kendilerinden alış fiyatını tatmin edici bulmadıklarını da belirterek büyükbaş hayvancılığın süt üretimi koluna yeterince öncelik vermediklerini de altını çizerek dile getirmişlerdir. Görüşülen çiftçiler arasında, doğumdan sonra iki üç ay sütü sadece buzağıya bırakanların oranı oldukça yüksek olduğu gibi elde edilen sütü peynir yoğurt gibi diğer ürünlere dönüştürüp kendi tüketimi için ayırdığını söyleyenlerin sayısı da az değildir.

Süt veriminde artışa sebep olan etmenlerden biri de halk arasında oldukça kötü bir imaja sahip olan silaj kullanımıdır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı açıklamaya silaj kullanım durumu grafiği altında yer verilecektir.

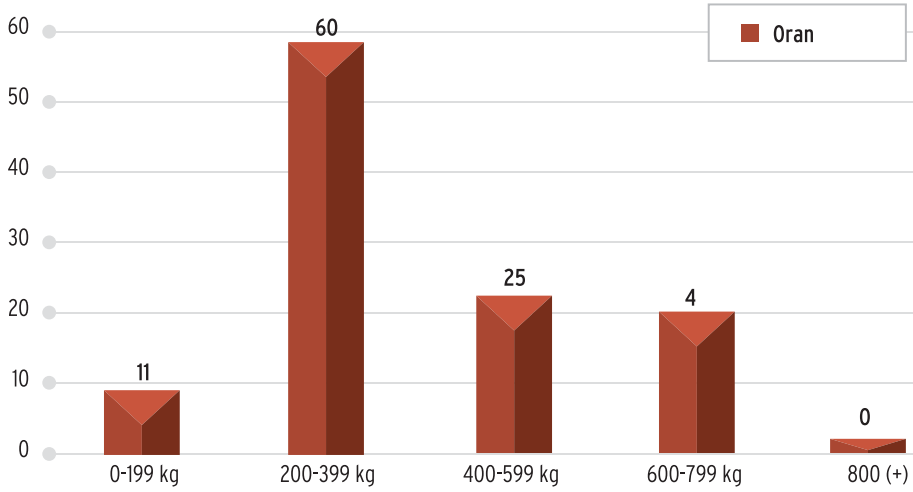
Grafik 32: Erkek Hayvan Ağırlığı

2 yaşını doldurmuş bir erkek hayvanın ortalama olarak kaç kiloya ulaştığı sorusuna katılımcılardan %4'ü 200 kg'ın altında olduğunu, %40'ı 200-399 kg aralığında olduğunu, %25'i 400-599 kg aralığında olduğunu, %16'sı 600-799 kg aralığında olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan %15'i ise ortalama ağırlığı 800 kilo ve üzerine çıkarabildiklerini açıklamışlardır. Hayvan ağırlığında, hayvan ırkının doğru- dan etkili olmasının yanında, beslenme durumu ve çeşidi gibi farklı etmenler de mevcuttur. Görüşülen çiftçilerin %44'üne tekabül eden yüksek bir kısmının yetiştirdikleri erkek hayvan ağırlıklarının 400 kilogramın altında olması besicilik faaliyetlerini doğrudan olumsuz etkilediği gibi Ardahan ilinde hay-

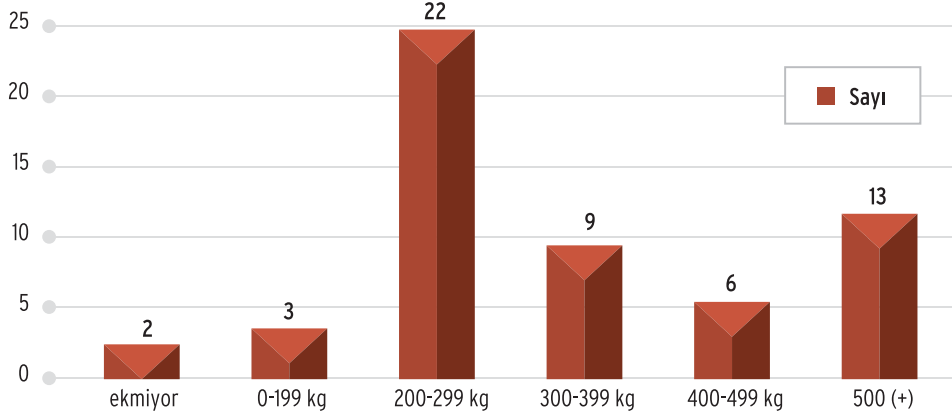
vancılık faaliyetlerinin bilinç ve uzmanlık seviyesinin görece zayıf olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum verimlilik ile ilgili sorunlara dönüşmektedir.

Grafik 33: Dişi Hayvan Ağırlığı

2 yaşını doldurmuş bir dişi hayvanın ortalama kaç kiloya ulaştığı sorusuna katılımcılardan %11'i 200 kg'ı aşmadığını, %60'ı 200-399 kg aralığında olduğunu, %25'i 400-599 kg aralığında olduğunu, %4'ü 600-799 kg aralığında olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, katılımcılardan hiçbiri 800 kg ve üzerin- de dişi hayvan yetiştirmediklerini belirtmiştir. Bu tablo da bilinç ve uzmanlık seviyesinin görece düşük olduğunu kanıtlar niteliktedir. Özellikle iyi beslenen hayvanın ağırlığının artmasının süt verimini de etkileyeceği düşünülürse yörede süt sığırcılığının yüksek getiri elde edilecek şekilde yürütülmediği çıkarımı yapılabilir. Bu durum verimlilik konusunun yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini açığa çıkarmıştır.

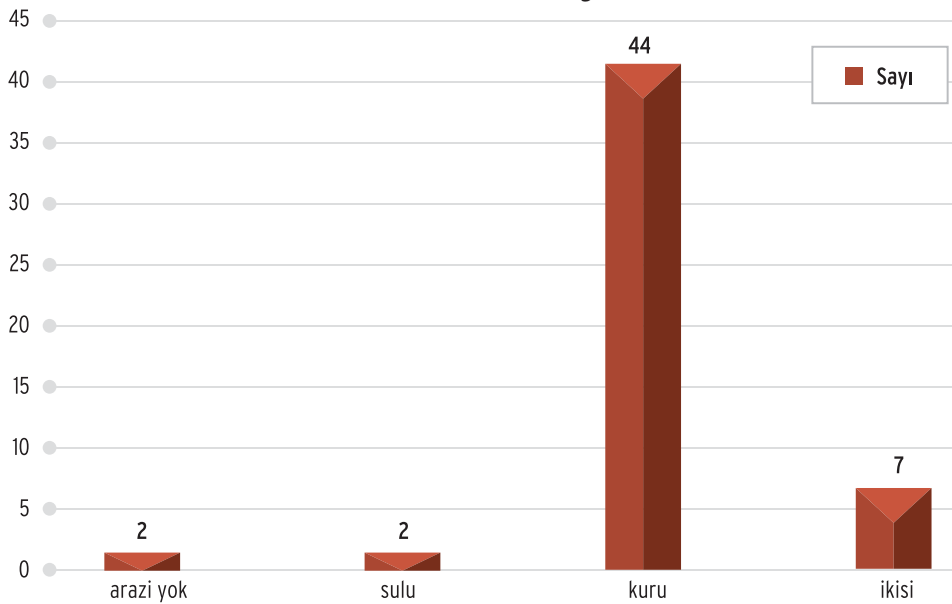
Grafik 34: Dekar Başı Alınan Ürün Miktarı

Hayvancılık sektörünün temel belirleyicilerinden birinin yem bitkisi olduğu gerçeği kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, yeterli oranda üretilmediğinde veya ekimi yapılmadığında dışarıdan satın alma zorunluluğunun ortaya çıkması ile doğrudan bir maliyete dönüşmesidir.

Daha önce Grafik 26 ve 27’de belirtilmiş olduğu üzere görüşmecilerden 2’si ekim yapmıyor olduğunu ifade etmiştir. Görüşmecilerden geriye kalanlar arasından, 3 kişi ortalama 0-199 kg aralığında, 22 kişi 200-299 kg aralığında, 9 kişi 300-399 kg aralığında, 6 kişi 400-499 kg aralığında dönüm başına ürün elde etmektedir. 13 kişi ise bir dönüm araziden 500 kg ve üzerinde ürün almakta olduğunu belirtmiştir. İl genelinde yapay sulama sistemleri gelişmiş olmadığı için dönüm başından alınan ürün miktarı arazinin sulu veya kuru arazi olması ile birebir ilişkilidir.

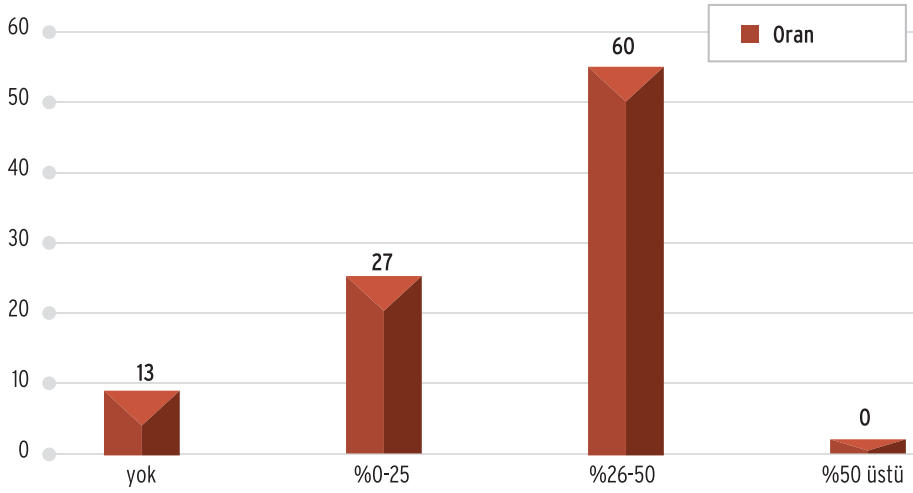
Grafik 35: Arazi Sulanabilirliği Durumu

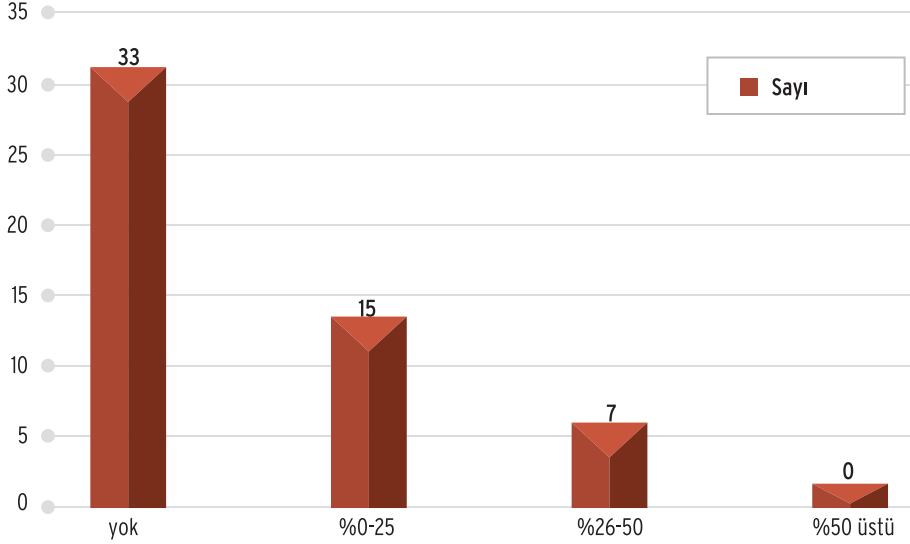
Görüşülen kişilere sahip oldukları arazilerdeki sulama durumu ile ilgili bilgiler sorulmuştur. Buna göre 2 kişi mevcut arazisi bulunmadığını, 2 kişi arazilerinin sulu arazilerden oluştuğunu, 44 kişi arazilerinin kuru arazilerden oluştuğunu belirtmiştir. 7 kişi ise kullanımında olan arazilerin kısmen sulu kısmen ise kuru olduğunu söylemiştir.

Yukarıda 34. Grafik kapsamında da üzerinde durulduğu üzere, arazi verimliliği için temel şart arazi-nin sulanabiliyor olmasıdır. Dolayısıyla Ardahan'da başta sulama kanalları olmak üzere buna yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Grafik 36: Hayvanlarda Kısır Kalma Durumu

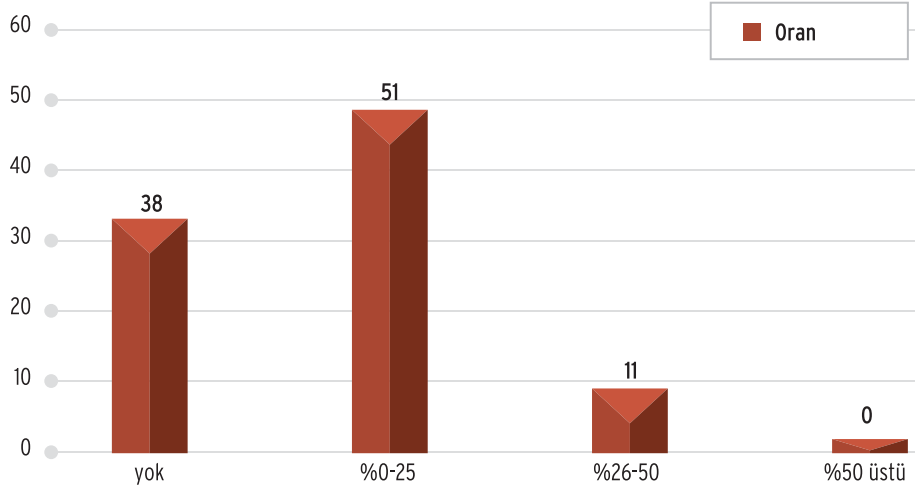
Katılımcıların sahip olduğu hayvan varlığının son yıllardaki ortalama kısır kalma oranları ile ilgili soruya çiftçilerin %13'ü kısırılık problemi ile karşılaşmadığı yanıtını vermiştir. %27'si kısır kalma oranının %25 ve altında olduğunu, %60'ı kısır kalma oranının %26-50 aralığında olduğunu belirtmiştir. %50'den fazla kısır kalma oranına ise görüşülen kişilerdeki hayvan varlıkları arasında rastlanılmamıştır. Hayvanlarda kısır kalma durumu sektör için ciddi bir maddi kayıp olarak görülmektedir. Çiftçilerin %60'ının doğurgan hayvan varlığının yarısına yakınında kısırılık sorununu yaşaması Ardahan'da mevcut durumun vahametini ortaya koymaktadır. Kısır kalma sebepleri çok çeşitli olabilmekle birlikte; yöre halkının çoğunlukla bu nedenlerle ilgili bilgi sahibi olmadığı ve önüne geçmede de zorlandığı tespit edilmiştir.

Grafik 37: Hayvanlarda Düşük Yapma Durumu

Gebe hayvanların son yıllarda düşük yapma oranları ile ilgili sorulan soruya araştırmaya katılan 55 kişiden 33'ü böyle bir problemle karşılaşmadıkları yanıtını vermiştir. 15 kişi bu oranın %25 ve altında olduğunu, 7 kişi %26-50 aralığında olduğunu belirtmiştir. %50 üzerinde düşük yapma oranına ise görüşülen kişiler arasında rastlanmamıştır.

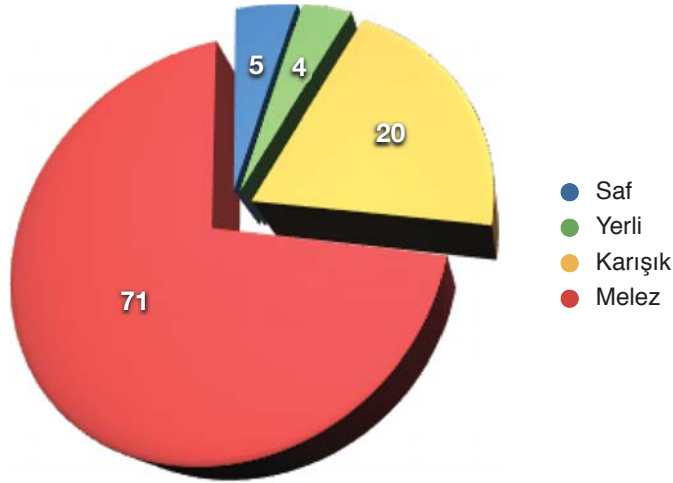
Buzağı atımı sebepleri arasında daha çok beslenme sorunları karşımıza çıkmaktadır. Bilinçsiz bir şekilde küflenmiş yem bitkisinin hayvana yedirilmesi önde gelen sebeplerdendir. Bunun yanında gebelik sürecinde bazı hastalıklara yakalanma durumu da hayvanda dana atımına sebebiyet vermektedir.

Buzağı atımı sorunu sektör açısından kısırılık sorunu ile kıyaslandığında daha yüksek bir maddi kaynağın erimesi anlamına gelmektedir. Öncelikle hayvanın gebe kalma sürecinde bir maliyet oluşur, yavru atımına kadar geçen gebelik sürecinde de zaman açısından ciddi bir kayıp meydana gelir, düşük süreci gerçekleştiğinde hayvanın yıpranma payı da yine uğranılacak maddi kayıplar listesine eklenmektedir.

Grafik 38: Dana Ölümü Durumu

Doğumdan sonraki ilk altı ay içinde meydana gelen ortalama dana ölümleri oranları ile ilişkili soruya katılımcıların %38'i böyle bir problem ile karşılaşmadıkları yanıtını vermiştir. Katılımcıların %51'i dana ölüm oranlarının %25'in altında olduğunu, %11'i dana ölüm oranlarının %26-50 aralığında olduğunu belirtmiştir. %50 üzerinde dana ölüm oranına ise görüşülen kişiler arasında rastlanmamıştır.

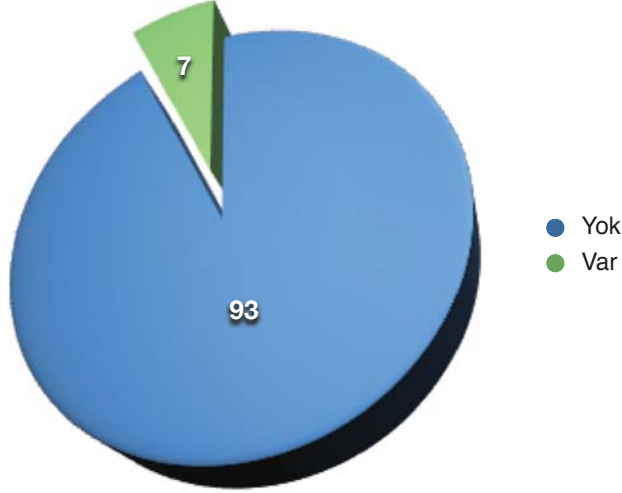
Dana ölümleri kısırlık ve yavru atma ile kıyaslandığında, sektörde en istenmeyen sonuçtur. Yukarı da saydığımız hayvan üretimi maliyetlerine doğum için yapılan kaynak aktarımı eklenir. Bunun dışında buzağının ilk iki ayı için ayrılan süt miktarı ve ek gıda olarak verilen dana yemi de ortaya çıkan maliyetler arasında sayılabilir. Böyle uzun bir maliyetler listesinin ardından önlemi alınmamış bir hastalık sebebiyle ölüm gerçekleştiğinde, bu oranın yüksekliği sektör için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Grafik 39: Hayvan Irkları

Araştırma kapsamında çiftçilere yöneltilen sorulardan bir diğeri Ardahan’da mevcut hayvan ırklarının ağırlığını ortaya çıkarma amacı taşımaktadır. Katılımcıların %5’i kültür ırkı hayvan varlığına, %4’ü yerli hayvan varlığına sahip olduğunu belirtmiştir. Yerli ve melez ırk hayvanları bir arada bulunduranların oranı %20 olmakla beraber yalnızca melez hayvan bulunduranların oranı toplam katılımcı sayısının %71’ini oluşturmaktadır.

Hayvan ırkı ile verimlilik arasında ciddi bir korelasyon mevcuttur. Kültür ırklarına mensup hayvanlardan elde edilen günlük ortalama süt miktarı 20 litreye yakın iken yerli ırklarda bu miktar ne kadar kaliteli besleme yapılırsa yapılsın 4-5 litreyi aşmamaktadır. Hayvan ırkı, gerek et gerek süt verimliliği düşünüldüğünde verimlilik açısından önemli bir yer teşkil etmekte olduğu için Ardahan ili geneli değerlendirildiğinde hayvan ırkı iyileştirme ihtiyacı olduğu açıktır.

Grafik 40: Silaj Kullanım Durumu

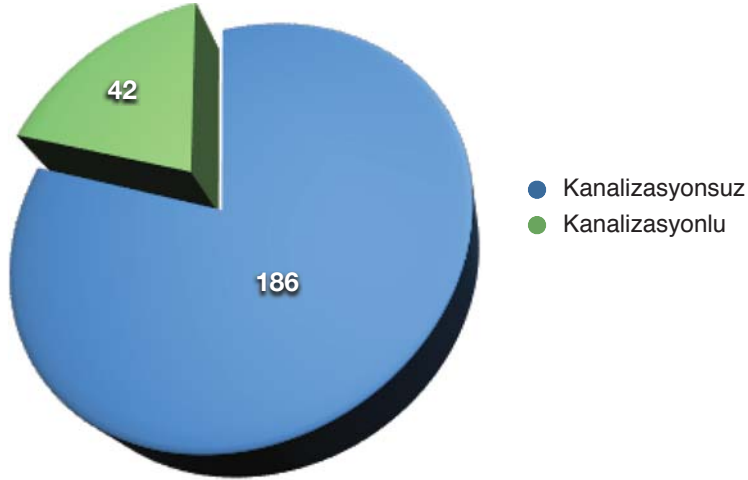

Hayvan yemleri alternatiflerinden biri olan ve belli işlemlerden geçirilen silaj kolay bozulabilen ve muhafazası dikkat gerektiren bir üründür. Süt verimi ile doğrudan ilintili olmasına rağmen kullanımı oldukça düşük düzeydedir. Görüşülen kişilerden %93'ü hayvanların beslenmesinde silaja yer vermediğini belirtmekteyken, yalnızca %7'si hayvanların beslenmesinde silajı kullandığını ifade etmiştir.

Bölgedeki yaygın negatif inanın tüketimi yönlendirmesi ile silaj kullanımı Ardahan ilinde oldukça düşük bir seviyede seyretmektedir. Muhafazası zor olan silaj kolay küflenebildiği için bu haliyle hayvanlara verildiğinde başta gebe hayvanlarda dana atmayla sonuçlanmakta, bunun yanında hayvanlarda pek çok hastalığın baş göstermesine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple halk arasında silajın, süt miktarında meydana getirdiği artıştan ziyade, hayvanlara zarar verdiği algısı oturmuştur. Buna yönelik olarak üretim yapan yerlerin daha sıkı denetlenmesi üretim kalitesinin artırılmasında faydalı olacaktır. Silaj kullanan %7'lik kesim silaj kullanımının süt üretim miktarında meydana getirdiği artışı onaylamakta, ancak fiyatların oldukça yüksek olduğunu belirterek buna yönelik teşvik programlarının oluşturulmasını talep etmektedir.

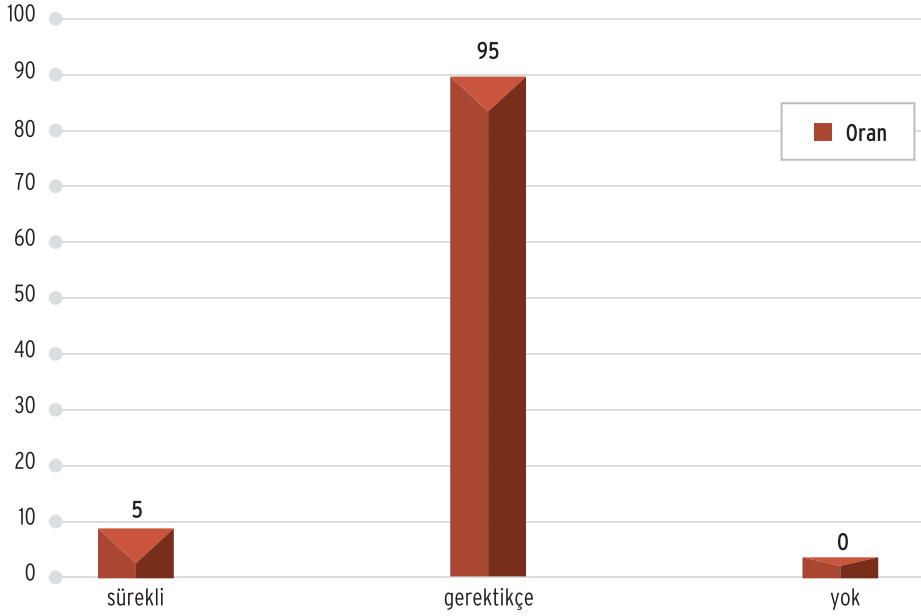
4.4.Altyapı ve Diğer Hususlar

Bu başlık altında, görüşmelerde öne çıkan altyapıya ilişkin hususlar ile diğer belirtilen kategoriler altında toplanamamış olan çeşitli konulara yer verilmiştir.

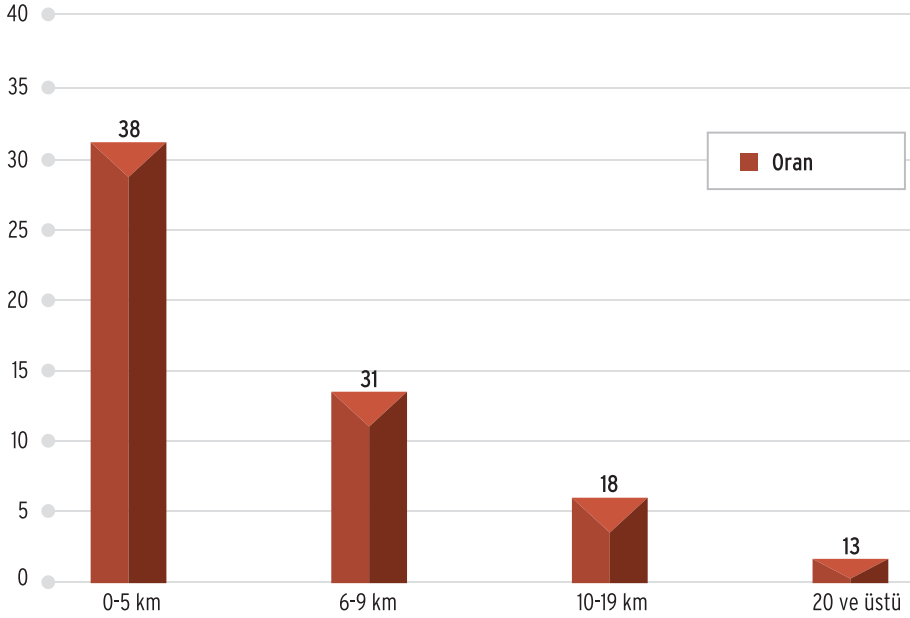
Grafik 41: Altyapı Durumu

Ardahan İl Özel İdaresi'nden alınan verilere göre Ardahan sınırları içerisinde toplam 228 köy bulunmaktadır. Bunlardan 186 tanesinde kanalizasyon bulunmamaktadır. Kanalizasyona sahip köy sayısına bakıldığında 42 gibi oldukça düşük bir sayı ile karşılaşılmaktadır. İl Özel İdaresi Kanalizasyon Müdürlüğünden birebir elde edilen bilgiye göre; İl Özel İdaresi hâlihazırda kanalizasyon yapımına kaynak ayıramamakta ve çoğunlukla köylerdeki yol ve şebeke suyu problemlerinin giderilmesine öncelik vermektedir. Bu sebeple kanalizasyonu olan köy sayısı toplam köy sayısına nazaran oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır.

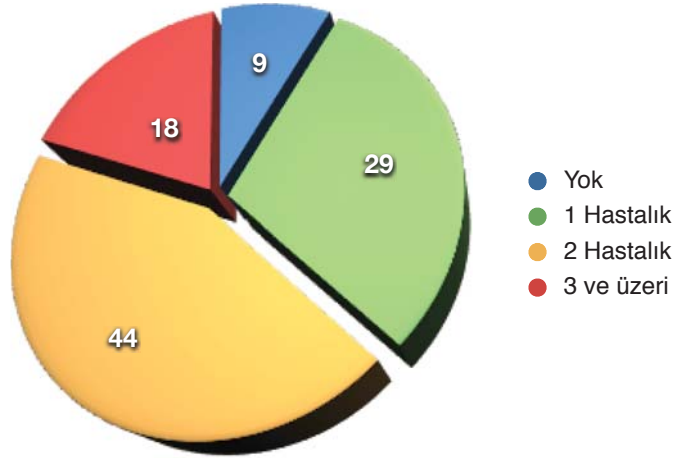

Grafik 42: Veteriner İle Çalışma Durumu

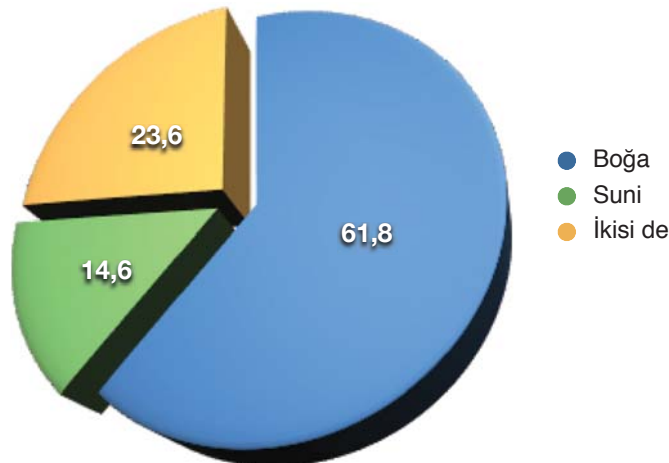
Görüşülen 55 kişinin %5'i sürekli olarak bir veteriner ile çalışmaktadır. Bu %5'lik dilimdeki katılımcılar herhangi bir ihtiyaç veya hastalık olmasa da kontrol amaçlı veteriner çağırıp hayvanları muayene-den geçirmekte ve koruyucu hekimlik faaliyetleri yürütmektedirler. Veteriner ile hiçbir şekilde temas halinde olmayan görüşmeci bulunmamaktadır. Görüşülen kişilerin %95'i ise ancak gerekli görüldüğünde bir veteriner ile çalışıldığını ifade etmişlerdir. Bu da Ardahan için düşünüldüğünde, büyükbaş hayvan varlığı için ancak doğum, hastalık, aşılama gibi zaruri durumlarda veteriner hizmeti almanın yaygın olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 43: Köyün İlçeye Uzaklığı

Görüşme yapılmak üzere gidilen köylerin ilçe merkezine uzaklıkları araştırılmıştır. Buna göre; köylerin %38'i ilçe merkezine 0-5 km mesafede, %31'i 6-9 km mesafede, %18'i 10-19 km mesafede, %13'ü 20 km ve üzerinde bir mesafede yer almaktadır. Köyün ilçeye olan uzaklığı ile yansıtılmak istenen, merkezden uzaklaşıldıkça belli hizmetlerden yoksun kalındığı ve bu durumun verimliliği de olumsuz etkilediğini göstermek üzerinedir. İlçe merkezi ile köy arasındaki mesafe 20 km'nin üzerinde çıktığında bu mesafedeki köylerde altyapı sorunları artış göstermektedir. Çiftçi başına sahip olunan hayvan sayısı azalmakta, ilçe ve il merkezlerinde gerçekleştirilen sektörle ilgili eğitici kurs ve seminer faaliyetlerine katılım düşmekte, veteriner ile sürekli çalışma durumu zorlaştığı için kısır kalma ve dana atma problemlerinde artış görülmektedir. Bu kişilerin sahip olduğu hayvan varlığında, hayvan başına alınan ortalama süt miktarı 4-5 litre civarında seyretmektedir. Dolayısıyla ilçe merkezi ile köy arasındaki mesafe arttıkça köyün dışarı ile bağlantısı güçleşmekte, bu durum verimlilik nosyonunu birinci elden etkilemektedir.

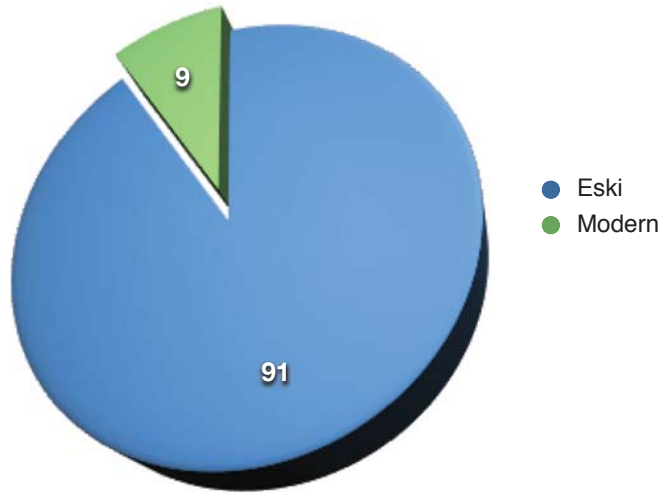
Grafik 44: Karşılaşılan Hayvan Hastalıkları

Ardahan'da hayvanlarda görülen hastalıklar genel itibariyle şap, brusella, sarılık, sağımın önüne geçen ve süt miktarını etkileyen çeşitli meme hastalıkları ve nadiren de şarbonur. Yeni doğanlarda ise daha çok zehirli ishale rastlanmaktadır. Katılımcılardan %9'u son yıllarda hayvanlarında herhangi bir hastalığın görülmediğini belirtmiştir. %29'u 1 hastalığın, %44'ü 2 hastalığın ve %18'i 3 ve üzeri hastalığın hayvanlar arasında baş gösterdiğini söylemektedir. Adı geçen hastalıklar şarbon hariç tutulmak üzere genellikle çok ciddi olmayıp önleyici aşılama ve kontrollerle üstesinden gelinebilen hastalıklardır. Bunun için asıl gerekli olan Ardahan çiftçisinin koruyucu hekimlik faaliyetlerine daha fazla ilgi göstermesi ve veteriner ile çalışma şekillerini değiştirmeleri hususudur. Alışılmış geleneksel bir tarz olarak veteriner ile hayvan hastalığı ortaya çıktıktan sonra temasa geçilmesi, önleyici ve koruyucu yöntemlere daha az başvurulması hayvanlar arasında görülen hastalık sayısını ve çeşidini artırmaktadır. Bunun en önemli sebebi olarak, çiftçiler veteriner maliyetlerinin yüksek olduğu gerekçesini öne sürmektedirler.

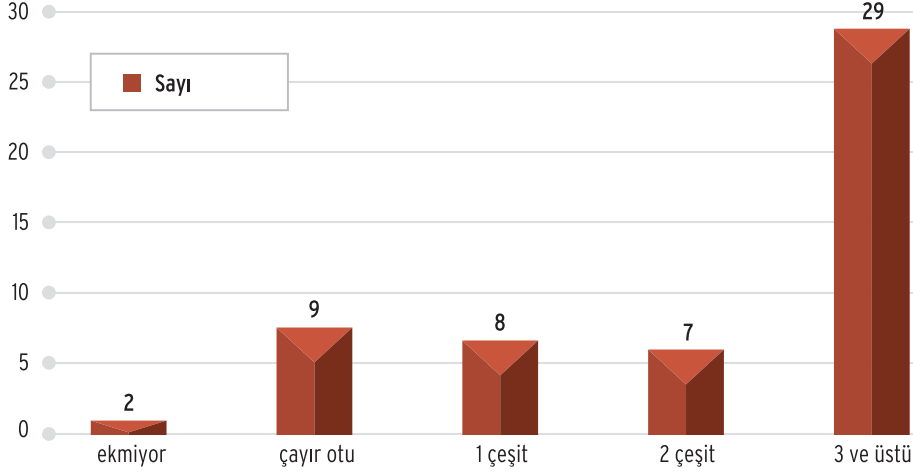
Grafik 45: Tohumlama Yöntemleri

Her iki çoğaltma yöntemi de yılın her döneminde uygulanabilir olmakla birlikte suni yöntem hayvanlarda meydana gelebilecek olan sakatlanmaların önüne geçebilmek ve hastalık yayılmasını önlemek için daha çok tercih edilir. Geçtiğimiz yıllarda Tarım Bakanlığının da suni tohumlamaya yönelik destekleri mevcut olmakla birlikte artık boğa desteği de eklenmiş durumdadır. Katılımcıların %61,8'i hayvanların çoğaltılmasında geleneksel ve doğal yöntem olan boğayı kullanmakta, %14,6'sı suni dölleme yöntemini kullanmaktadır. %23,6 katılımcı ise hayvanların çoğaltılmasında dönem içinde her iki yöntemi de kullanmaktadır. Boğa ile çoğaltma oranının yüksek olmasının bir sebebi de Ardahan'da yaygın kanaatin suni tohumlamanın başarıya erişme ihtimalinin düşük olduğu ve kısır kalma oranlarını artırdığı yönünde konumlanmasıdır. Bunun yanında suni dölleme faaliyetleri veteriner masraflarını etkilemekte olup diğer yöntemle oranla daha maliyetli olduğu düşünülmektedir.

Grafik 46: Barınak Koşulları

Katılımcılara sahip oldukları hayvan varlıkları sebebiyle kullandıkları barınakların koşulları ile ilgili soru yöneltilmiştir. Buna göre; katılımcıların %91'inin geleneksel yöntem ve şartların geçerli olduğu barınakları kullandığı, %9'unun ise modern standartlarda barınaklar kullandığı açığa çıkarılmıştır. Ardahan'da gerçekleştirilen hayvancılık sektöründe verimin artırılması, hayvan refahının sağlanması, hayvan hastalıklarının önüne geçilmesi ve sektörde faaliyet gösterenlerin bu işi profesyonel şekilde ele alması için barınak koşullarının iyileştirilmesi ve barınakların modernleştirilmesi konusunda reformist yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

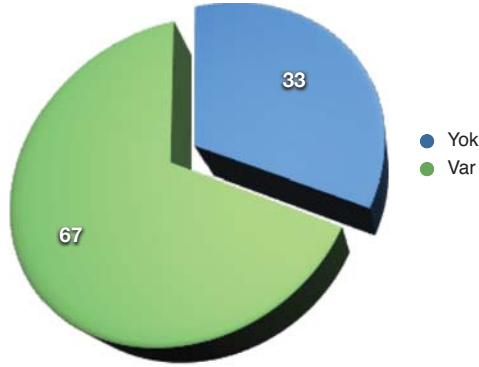
Grafik 47: Yetiştirilen Yem Bitkisi Türleri

Ardahan ilinde üretilen yem bitkilerinin buğday, arpa, yulaf, çavdar, fiğ, korunga, yonca gibi pek çok çeşidi mevcuttur. Katılımcıların sadece 2'si ekim yapmayıp yem bitkisini satın aldığını dile getirmiştir. 9 katılımcı ise herhangi bir ekim yapmayıp araziden çayır otu elde ettiğini söylemiştir. Buna karşılık, 8 katılımcı bir çeşit yem bitkisi, 7 katılımcı iki çeşit yem bitkisi, 29 katılımcı ise üç ve üzeri çeşit yem bitkisi ektiğini belirtmiştir.

Çiftçilerin bir kısmının yem bitkisini üretmeyip dışarıdan satın almaya meyil ettikleri söylenebilir. Ancak, yıllara göre yem bitkisindeki toplam üretim miktarına bağlı olarak yaşanan fiyat dalgalanmaları da kuraklık yaşanan yıllarda çiftçiye yüksek maliyet ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Yem bitkisi ekimi ile ilgili önemli bir husus, ekim yapılan bitki çeşitliliğinde genellikle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın uyguladığı teşvik primlerinin belirleyici rol oynamasıdır. Bakanlık bu konuda genel bir politika belirlemiş olduğundan, ekimi teşvik edilen yem bitkilerinin Ardahan ilinin iklim şartları ve toprak yapısı ile her zaman uyum gösterdiğini söylemek güçtür.

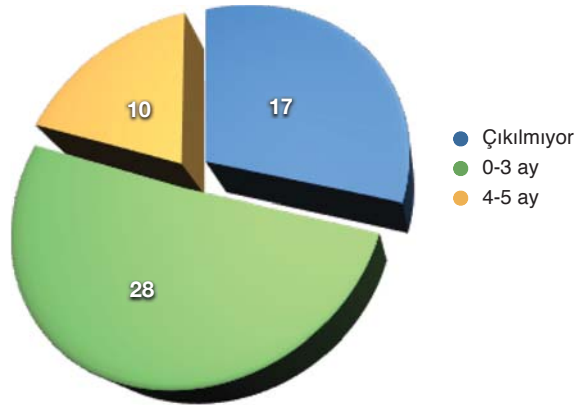
Grafik 48: Kesif Yem Kullanım Durumu

Hayvanların beslenmesinde yem bitkisi arazisinden elde edilen ürünlerin yanında fabrikada üretilen fenni yem de kullanılmaktadır. Bu doğrultuda görüşülen kişilerden %67'si hayvanların beslenmesinde fabrika yemi kullandığını belirtmiştir. %33'ü ise hayvanların beslenmesinde fabrika yemine yer vermediğini söylemiştir.

Hayvandan elde edilen verim ile doğrudan ilintisi bulunan kesif yemin halen %33 gibi yüksek bir kesim tarafından kullanılıyor olmaması sektördeki verimliliği negatif yönde doğrudan etkileyen bir husus olarak değerlendirilmektedir.

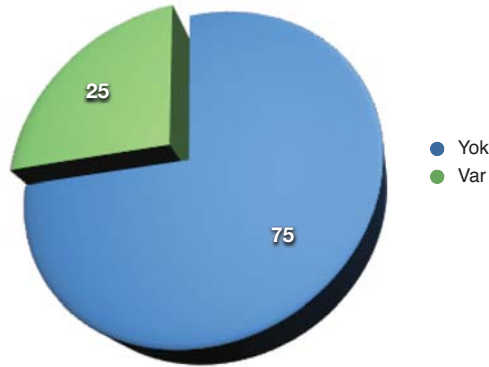
Grafik 49: Yaylaya Çıkma Durumu

Görüşülen 55 kişiden 17'si hayvanlarını yaylaya çıkarmamaktadır, 28 kişi hayvanlarını 0-3 ay süreyle, 10 kişi ise hayvanlarını 4-6 ay süre ile yaylaya çıkarmaktadır. Yaylalardan faydalanma düzeyini doğrudan etkileyen temel faktör bu bölgede güvenlik problemlerinin bulunmasıdır. Bölge halkı yasal düzenlemeye uyarak belli bölgeleri yayla olarak kullanma yasağına riayet etmektedir. Çiftçilerden bazıları ise yayla paylaşım sorunlarının köyler arası şiddetli çatışmalara sebebiyet verdiğini, dolayısıyla yaylalardan tümüyle çekildiklerini ifade etmektedirler. Çiftçilerin hayvanlarını yayladan uzak tutmasının bir diğer önemli sebebi de il dışından, özellikle güney bölgelerden hayvanlarını getiren bazı çiftçilerin ısrarla bölge halkı ile aynı yaylaları kullanmaları ve bundan dolayı yöre halkının hayvanları arasında hastalıklar ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bazı köyler görece daha fazla hayvana sahip olmakla

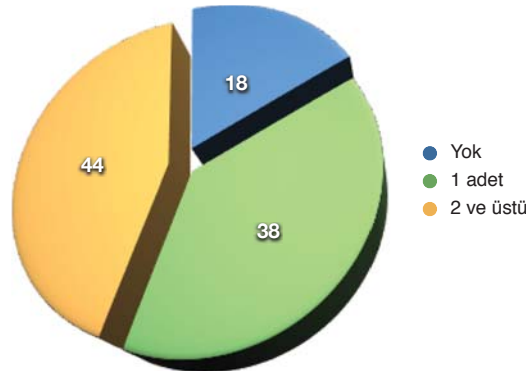
birlikte daha küçük yaylalara sıkışmakta, yaylaları yetersiz bulmakta ve bu durum sık sık köyler arası problemlere sebep olmaktadır.

Grafik 50: Devlet Desteklerinden Faydalanma Durumu

Ardahan ilinde hayvancılık sektörünü ve bu sektörde faaliyet gösterenleri farklı açılardan destekleme mekanizmaları mevcuttur. Ekilen yem bitkisi türü ve arazi büyüklüğüne göre destek verilir. Bunun yanında boğa ve buzağı desteği, süt desteği, makine ekipman desteği, faizsiz kredi desteği gibi yöntemler kullanılmaktadır. Katılımcıların %75'i bu desteklerden faydalanmadığını veya haberdar olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan %25'i ise bu desteklerden yararlanıyor olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 51: Müştemilat Varlığı

Barınağın modernlik ve kullanışlılık seviyesinin belirlenmesi açısından barınağın içinde hangi müştemilatın var olduğunun bilinmesi önem taşımaktadır. Bu sebeple katılımcılara hasta hayvanlar için barınağın içinde ayrı bir karantina bölgesi, yeni doğan hayvanların ayrıldığı yeni doğan ünitesi, doğum yapacak olan hayvanın ayrıldığı doğum locası, kapalı bir yem deposunun bulunup bulunmadığı bilgisi soruldu. Bu kişilerden %18'i barınak haricinde hiçbir ek unsurun var olmadığını, %38'i bahsi geçen unsurlardan yalnızca yem deposunun var olduğunu, %44'ü ise bu unsurlardan yem deposunun yanı sıra en az bir ögenin barınakta mevcut olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Dünyada kırsal bölgelerden kentlere olan göç, kırsalın temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık sektörünü içeren genel tablo düşünüldüğünde, birtakım sorunlar ile karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur. Bu yöndeki ilerleyiş, kentlerdeki işsizlik artışını tetiklediği gibi protein kaynağı olan hayvansal gıda ürünlerinin fiyat artışını da beraberinde getirmektedir.

Büyükbaş hayvancılık sektörünün temel çıktıları olan et ve süt özelinde düşünüldüğünde öncelikle artan nüfusu doyurmak için ya hayvan sayısını artırma ya da her bir hayvandan elde edilen ürün miktarını artırma gerekliliği doğmaktadır. Dünya üzerinde zaten sınırlı olan ve sanayileşme sürecince fazlasıyla kirlenme ve tükenme tehdidi altında kalan doğal kaynakları var olan hayvan sayısını artırarak daha fazla baskı altına almak anlamlı olmayacaktır. Bunun yerine, mevcut koşullar altında elde edilen en iyi alternatif olan birim alandan elde edilen verimlilik seviyesinin yükseltilmesi üzerine odaklanılmalıdır. Sektördeki faaliyetler verimliliği açığa çıkaracak şekilde ve teknolojik imkânlar kullanılarak gerçekleştirildiğinde nüfusu beslemenin yanında ciddi bir gelir kaynağına dönüşebilmektedir. Entansif yetiştiriciliğe planlı bir geçiş yapan gelişmiş ülkeler verimlilik konusunda başarılı olmuşlardır. Bu ülkelerin söz konusu hususta; ırk ıslahı, modern makine ve teçhizatların kullanılması ve barınak koşullarının iyileştirilmesi konularındaki hassasiyetleri göz ardı edilemez. Dünyada artan gıda talebine paralel olarak protein kaynağı olan hayvansal gıda ürünlerinin pazar ağının genişlemesi, üretimlerinde verimlilik meydana getiren ülkeleri kendi nüfuslarını beslemelerinin yanında ihracatçı konuma taşımıştır.

Hayvan yetiştiriciliğini Ardahan'da olduğu gibi ekstansif yöntemler ile sürdüren yörelerde verim artışı ile karşılaşmak pek mümkün görülmemektedir. Verimliliği doğrudan etkileyecek olan hususlar arasında öncelikle sektöre yönelik eğitim ve bilinç seviyesinin artırılması gelmektedir. Bu artış doğal olarak sektördeki teknoloji kullanımına yansıtacak ve belirli bir ölçeğin üzerindeki işletmelerde verimlilik artışını ortaya çıkaracaktır. Bunun yanında teknolojinin yoğun bir şekilde kullanılması sektörde faaliyet gösterenlerin iş yükünü hafifletecek ve çiftçilerin sürdürdükleri yaşam kalitesi ile memnuniyet derecelerini yükseltecektir.

Türkiye'de büyükbaş hayvancılık sektörü ile ilgili genel tablo geçmişten bugüne mercek altına alındığında, yıllar içerisinde verimlilik düzeyinde bir artış gerçekleştiği, fakat bu artışın gelişmiş ülkelere nazaran yeterli olmadığı görülmektedir. Ülke genelinde büyükbaş hayvancılık sektörü ile hayatını idame ettiren ve bu faaliyetleri çoğunlukla geçimlik düzeyde yapan sektöre küçük ölçeklerde katkı sağlayan geleneksel aile işletmelerinin sayısı oldukça fazladır. Çeşitli reform süreçlerinden geçtikten sonra ülke ekonomisine asıl katkı sağlayacağı düşünülen kesim, bu küçük ölçekli işletmelerle faaliyet göstermekte olan geleneksel aile işletmeleridir.

Türkiye'nin pek çok bölgesinde olduğu gibi TRA2 Bölgesi'nde yer alan Ardahan ili çiftçisi de daha çok küçük ölçekli geleneksel aile işletmeciliği kategorisine uygun düşmektedir. Kırsal yerleşimlerde bölgelere göre küçük farklılıklara rastlanabilmekle birlikte genel anlamda Türkiye'de köyler denince akla gelen çoğunlukla bir mahrumiyet ve kısıtlı erişim halidir. Yol, temiz içme suyu, kanalizasyon ağı gibi temel altyapısal hizmetlerin dahi yetersiz olabildiği köylerde sağlık hizmetleri yeterli oranda verilememekte ve eğitim hizmetlerinin kalitesi düşük kalmaktadır. Sadece Ardahan'a ait köyler özelinde düşünüldüğünde, il sınırları içerisindeki 228 köyden 186'sının kanalizasyonu bulunmamaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle pek çok üretici aile, kendileri ve sonraki nesiller için gelecek kaygısı taşımaktadır.

Ardahan ilinde büyükbaş hayvancılık sektöründeki genel ortalamanın altında eğitim ve bilinç dü-

zeyine sahip olan çiftçiler sektördeki ilerlemeleri takip etmemekte, teknoloji ve makineleşmeden yeterli derecede faydalanmamakta, ağır iş yükü altında ezilmekte, kendine zaman ayıramamakta, maddi ve manevi pek çok kaynağa gereğinden fazla çaba harcamadan ulaşamamaktadır. Geleneksel aile işletmeciliği şeklinde faaliyet gösteren kitlenin genel olarak hayatından memnun olmayışları, yapılan saha görüşmelerinde bu işi bir alternatifsizlik sonucu sürdürdüklerini gündeme getirmelerinden anlaşılmaktadır. Bu kişilerin dışarıdan işçi çalıştırma durumuna da nadiren rastlanılıyor olması işletme ölçeklerinin küçük olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca saha araştırması kapsamında görüşülen kişilerin pek azının ev ve araba sahibi olması alım güçlerine yönelik bir fikir edinilmesine yardımcı olmaktadır.

Görüşmeler esnasında Ardahan çiftçisi, yaptıkları işlerin oldukça ağır olduğunu, bu ağır iş yükü altında yıpranmalarına karşın elde ettikleri maddi kazanımların tatmin edici olmadığını dile getirmiştir. Ardahan’da ziyaret edilen köylerde genel olarak işletme ölçekleri çok küçük boyutlarda olduğundan teknolojik ekipmanların bu doğrultuda kullanımının maliyetleri ağır olmaktadır. Bu durum yörenin sakinlerini umutsuzluğa sürüklemekte ve özellikle kadınların ve gençlerin farklı çıkış yolları arayarak köylerden uzaklaşmalarına kadar varacak sonuçlar doğurmaktadır.

Kişisel ihtiyaçları için zaman bulmakta güçlük çeken ve alım güçleri sınırlı olan çiftçilerin çoğunluğu ilgi alanlarına yönelik soruları cevaplandırırken; olumsuz yanıtlar vermiş, genellikle ilgi alanı olarak hayvancılığa yönelik faaliyetleri yinelemişlerdir. Özellikle işletme ile yakın bağları olan kadınların ve gençlerin bu sosyal imkânsızlıklar sebebiyle göç etme eğilimlerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Genç kuşakların eğitim seviyeleri yükseldikçe sektöre kazandırılmaları zorlaşmakta, eğitim gören genç nüfus meslek tercihlerini daha farklı alanlara kaydırmaktadır. Sektörün, eğitim düzeyi görece düşük olan daha yaşlı nüfusun elinde olması mevcut problemlerin sarmal olarak hem bir sebebi hem de bir sonucudur.

Yöre çiftçisi genel itibarıyla faaliyetlerini verimlilik kriterini dikkate almadan yürütürken, gerek yem bitkisi yetiştirmede gerek et ve süt elde etmede kendilerini doğa koşullarına endekslemektedirler. Sektördeki faaliyetler, plansız bir şekilde, oldukça düşük verim düzeyinde devam ettirildiğinden rastlantısal denebilecek bir üretim süreci ile karşılaşmamak mümkün değildir. Bu durumla doğrudan bağlantılı olarak hayvancılık faaliyetlerinin, üstlenicilerine sağladığı getiriler de rastlantısal olmaktadır.

Sulama olanaklarının yetersizliği nedeniyle, çiftçiler yağacak olan yağmura bağımlı kaldıklarından, ülkenin en verimli topraklarına sahip olan yörede ekilen arazilerden iki yıl üst üste aynı verim alınamamakta, yıllar arasında elde edilen yem bitkisi miktarında meydana gelen dalgalanmaların önüne geçilememektedir. Çiftçiler bölge koşullarına uygun bir sulama sistemi yapımını maliyetli bulduğundan sulama ile ilgili yatırım yapmamakta, buna karşılık kuru arazide yetersiz ve düzensiz yağış sebebiyle düşük verimli gerçekleşen yem bitkisi hasadı mevcut ihtiyacını karşılamadığında, dışarıdan yem satın almanın yeni bir maliyet yarattığını göz ardı etmektedir. Ayrıca görüşülen pek çok çiftçinin hayvan varlıkları arasında yerli ırklara yer verilmesi verim düzeyini önemli bir derecede düşürmektedir. Kültür ırklarının diğer hayvan ırklarına oranla daha maliyetli olduğu çiftçi tarafından öne sürülen asıl sebep olmaksızın, bu hayvanların et ve süt verimlerinin diğerlerine oranla çok daha fazla olması dikkate alınmamaktadır. Hayvan ırk ıslahı ile ilgili ağır ilerleyiş ve yeterli besleyememe gibi temel sebeplerden kaynaklı olarak ne et ne de süt verimliliği istenilen düzeye ulaşamamakta; ekonomik kazanımın gerektiği kadar sağlanamamasının bir sonucu olarak hem besi hayvancılığı hem süt siğirci-

lığı cazibesini kaybetmektedir. İldeki çiftçiler, danaları bir yılı geçmeyecek şekilde çok kısa sürelerde elden çıkararak sektör genelinde katma değerden mahrum kalacak bir yönelim göstermektedirler.

Kamu desteği ile yapılan barınakların modern hayvancılığın gereklerini karşıladığı örnekler dışındadır, eldeki hayvan varlığının iyi koşullarda büyüüp gelişeceği modern barınak ortamı sağlayan işletmelerin varlığı, görüşme yapılan pek çok köyde olduğu gibi şehrin geneli için de neredeyse istisnai bir durumdur. Hayvan başına görece fazla alanın düştüğü, karantina bölgesi, doğum ünitesi, buzağı bölmesi gibi barınak unsurlarının kabul görüp hayvan barınaklarında yerleştiği bir yapının sistematikleşmesi gereklidir.

Hayvanlar arasında görülen hastalık çeşitleri fazla ve veterinerlik hizmetlerinden yararlanma oranları yetersizdir. Günümüzde hala süt verimini etkileyen meme hastalıklarının ve hayvan ölümlerine sebebiyet veren şap hastalığının önemli tutarlarda ekonomik kayıplara neden olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen köylerde çiftçilerin benzer eğilimler göstererek yalnızca gerekli görüldüğü takdirde veterinerlerden faydalanması hastalıklar için önleyici bir çözüm olmaktan uzaktır. Bunun yanında çiftçiler veterinerlik hizmetleri ve modern barınak inşası gibi hayvan refahını artırıcı önlemlerin de maliyetli olduklarını dile getirip bu doğrultuda bir yenileşmeye yönelik isteklilik göstermemektedir.

Sektörde aktif olarak faaliyet gösterenlerin büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine yönelik bilgi ve deneyimlerini artırması için il bazında düzenlenen eğitimlere yöre sakinlerinin ilgisi oldukça düşük düzeylerde seyretmektedir. Çiftçiler gerekli bilgileri daha çok konu ile ilgili yayın yapan televizyon programları üzerinden elde etmeyi tercih etmektedir. Genellikle aileden görülerek öğrenilen geleneksel yöntemler üzerinde pek değişiklik yapmadan var olanın devam ettirilmesi yoluyla faaliyetlerini sürdürmekte ve reform içeren uygulamalara, eğitim ve bilinçlendirme toplantılarına katılım konusunda yeterince çaba harcamamaktadırlar.

Özetle denilebilir ki; çiftçilerin hayat şartları iyileştirilmeden, temel geçim kaynağı çiftçilik olan kitlelerin kırsalda tutunması ve kırsal nüfusun dengede kalması mümkün olmayacaktır. Şehrin renkli ve cazip tarafları, insanlara sunduğu imkânların çeşitliliği bu kadar ortadayken kır ve kentin şartlarının eşitlenmesi talebinin öne sürülmesi elbette ki mevcut koşullarda gerçeklikten uzak olacaktır. Burada vurgulanmak istenen; kırsal bölgeler pek çok açıdan kentler ile rekabet edemeseler bile, en azından kırsalın sahip olduğu doğal avantajlar ön plana çıkartılarak daha yaşanabilir hale gelmesi sağlanabilir. Ülke genelinde kırsal bölgelere yapılacak yatırımın artırılması ile bu bölgelerdeki kalkınma düzeylerine etki edileceği gibi, buralarda ikamet eden kişilerin yaşamlarını kolaylaştırarak kırdan kente olan kronik göçü yavaşlatacağı düşünülmektedir.

6.EYLEM PLANI**Ardahan İli Büyükbaş Hayvancılık Sektörü Eylem Planı**

Eylemin Adı	Sorumlu Kurum	Uygulama Yılı	Açıklama
1. Barınak Modernizasyonu Destek Programı	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017-2020	Hayvan refahının artırılması, verimliliğin yükseltilmesi ve çeşitli hayvan hastalıklarının önüne geçilmesi amacıyla modern barınakların inşa edilmesinin ve kullanımının ilde yaygın bir hale getirilmesi gerekmektedir.
2. Veteriner Fakültesi Kurulması	Ardahan Üniversitesi, YÖK	2017-2020	Ardahan Üniversitesi bünyesinde il genelindeki çiftçilerin hayvan hastalıklarına ilişkin sorunlarına çözüm üretecek Veteriner Fakültesi kurulması önem arz etmektedir.
3. Gezici Veteriner Hizmeti Sunulması	İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Serhat Kalkınma Ajansı	2017	Önleyici ve koruyucu veterinerlik faaliyetlerinin artırılması için belirli aralıklarla veterinerlerin kontrol amaçlı köy ziyaretleri gerçekleştirmesi ve aşamalı olarak hanelerdeki hayvan varlıklarını gözden geçirmesi hastalıklar için ön alıcı olacağı düşünülmektedir.
4. Kültür Irkı Yaygınlaştırılması Programı	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017-2020	Saf ırkların sayısının artırılmasına yönelik olarak, çiftçilerin öne sürdükleri fiyat yüksekliği problemini azaltmak adına hayvan alımlarında saf ırklara ağırlık veren girişimcilere saf ırktan seçilen her hayvan başına %10'luk bir teşvik sağlanması faydalı görülmektedir.

5. Saf Irk Üretim Desteği	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017-2020	Desteklemelerde saf ırk buzağı destek miktarının yükseltilmesi yetiştiricilerin saf ırkları çoğaltma konusuna yönelmelerinde teşvik edici olacaktır.
6. Silaj Üretim Tesislerine Yönelik Denetimlerin Artırılması	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017	Hayvan başına elde edilen süt üretim miktarının artırılmasında son derece önemli payı olan silajın kalitesizliği hayvan sağlığını ciddi boyutta tehdit ettiğinden üretim tesislerindeki denetimlerin mutlaka artırılması ve standartlara uymayan tesislere yaptırım uygulanması silaj kullanımının yaygınlaştırılması açısından önem arz etmektedir.
7. Köy Yolları, Meydanları ve Kanalizasyon Altyapılarının İyileştirilmesi	İl Özel İdaresi, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, DAP İdaresi	2017-2022	Köyden kente göçün en önemli sebeplerinden biri olan altyapısal problemlerin önüne geçilmesi amacıyla köy yollarının asfaltlanması, her köyde merkez olabilecek bir meydanın inşa edilmesi, var olanların iyileştirilmesi ve kanalizasyon ağının sağlanması gerekmektedir.
8. Köylerde Spor Tesislerinin İnşa Edilmesi	Gençlik ve Spor Bakanlığı, İl Özel İdaresi, DAP İdaresi, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri	2017-2020	Kırsal kesimde yaşayan çocuk ve gençlerin sosyal hayatlarını renklendirmek ve kırsal kesimi daha yaşanılabilir kılmak için köylerde ortak kullanımına sunulmak üzere futbol sahası, çocuk oyun alanı ve yürüyüş parkurunun bulunduğu kompleks tesislerin inşa edilmesi önerilmektedir.

9. Aile Yaşam Merkezlerinin İnşa Edilmesi	İl Özel İdaresi, Serhat Kalkınma Ajansı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi	2017-2018	Özellikle kadınların ve genç kızların faydalanacağı, kendilerini ifade edip sosyalleşebilecekleri tesislerin kurulması önem arz etmektedir.
10. Bölge Koşulları ile Uyumlu Sulama Sistemlerinin Kurulması	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, İl Özel İdaresi, DAP İdaresi	2017-2020	Büyükbaş hayvancılık işletmeciliğinde en yüksek maliyet kalemi olan yem giderlerini düşürmek amacıyla dönüm başına elde edilen yem bitkisi miktarında artış gerçekleştirebilmek için arazilerin düzenli ve yeterli sulama imkânına kavuşturulması gerekmektedir.
11. Süt Destek Ödemesinin Yükseltilmesi	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017	Süt üretimini artırmak için destek ödemesinin yükseltilmesi faydalı olacaktır. Bunun yanında verilen süt destekleri hesaplanırken elde edilen verimliliğin gözetilmesi ile hayvan başına daha yüksek miktarda süt alabilen çiftçilere daha fazla süt desteği sağlanması, süt sığırcılığı için verimliliği teşvik edici olacaktır.
12. Tarımsal Yayın Faaliyetlerinde Görsel Medya Araçlarının Kullanılması	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TRT	2017-2018	İl ve ilçe merkezlerinde düzenlenen eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerine yönelik ilgi çok düşük olduğundan ve yetiştiriciler görsel medyayı sıkça kullandıklarından hayvancılık sektörüne yönelik çiftçileri bilinçlendirici ve eğitici programları yayınlayacak bir televizyon kanalı kurulması gerekli görülmektedir.

13. Mera Paylaşımının Yeniden Düzenlenmesi	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2017-2020	Köyler arasında yayla sebebiyle çıkan çatışmaların önüne geçilmesi için daha sıkı denetim ve daha adil bir dağılım gerekmektedir. Meraların tahsisinde toplam hayvan sayısı ile meraların niteliğinin göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.
14. Yayla Yollarının Yapımı/İyileştirilmesi	İl Özel İdaresi, Köylere Hizmet Götürme Birliği	2017-2022	Yayla yollarının iyileştirilmesi yaylaların kullanım oranını artıracığı gibi gidiş ve gelişlerde meydana gelen kazalarda yaralanan hayvan sayısını düşürecektir. Bunun yanında hayvanların aldıkları besini süte ve ete dönüştürme oranı da yükselecektir.
15. Yayla Yaşam Alanlarının Altyapılarının İnşa Edilmesi/Güçlendirilmesi	İl Özel İdaresi, GTHB	2017-2019	Yaylaların geçici de olsa bir yaşam alanı olduğu düşünüldüğünde, bu yaşam alanlarının modernleştirilmesi su, kanalizasyon, elektrik gibi hizmetlerin de sağlanması önem arz etmektedir. Bunun yanında yaylalarda çocuklar için oyun gruplarının kurulması gerekmektedir.
16. Arazi Topplulaştırılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, GTHB	2017-2022	Özellikle köylerde ikamet etmeyen kişilerin arazilerinin değerlendirilmesine yönelik olarak ve işletmelerin ölçek ekonomisine geçişini desteklemek amacıyla uygulanması gerekmektedir.

17. Damızlık Üretim Merkezinin Kurulması	Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü, Ardahan Üniversitesi, DSYB	2017-2019	Göle'de bulunan TİGEM tesisinin Ardahan ili için ırk ıslahını hızlandırmak ve kentin doğal koşulları ile uyumlu damızlık hayvan sağlamak açısından kullanılması gerek verimlilik gerekse ekonomik kazanımlar açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.
18. İlçe Merkezlerinde Tam Teşekküllü Hastanelerin Kurulması	Sağlık Bakanlığı	2017-2020	Ardahan ili genelinde sadece merkezde bulunan tam teşekküllü hastanenin en azından Göle gibi kalabalık nüfuslu ilçe merkezlerinde de yapılması gerekmektedir.
19. Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Meslek Yüksek Okulunun Kurulması	Ardahan Üniversitesi, YÖK	2017-2022	Ardahan'daki çiftçilik faaliyetlerinde eğitim ve bilinç düzeyinin artırılması için bölge gençlerinin yönlendirileceği bir yüksekokulun kurulması gerekmektedir.
20. Meslek Kuruluşlarının Kurumsal Kapasitelerinin Güçlendirilmesi	GTHB	2017-2018	Büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının (DSYB, Ziraat Odaları, Süt Üreticileri Birliği vb.) mevzuatlarında değişiklik yapılarak kurumsal yapılarının güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Söz konusu değişikliklerin eğitim faaliyetleri, veterinerlik hizmetleri gibi ücretsiz hizmetler sunmasını kapsamasının yanı sıra bu kuruluşların finansal yapılanmalarını da güçlendirmesi gerekmektedir.

21. Kesim Evi Kurulması	Ardahan Belediyesi, DAP İdaresi	2017-2019	İlde üretilen hayvanlar et işleme tesisi bulunmayışından ötürü yoğun olarak canlı bir şekilde il dışına sevk edilmektedir. İlde yapılacak bir kesim evi üreticilere hayvanını tacirlere satmanın yanında bir alternatif sunacak, nakliye ve sevkiyat kayıplarının azalmasını sağlayacak hem de hayvansal üretimin katma değeri ilde kalacak, ilin istihdam ve ticaretine katkı sağlayacaktır. Bunun yanında ilin günlük et ihtiyacının standartlara uygun hijyenik bir ortamda karşılanmasını temin edecektir.
22. Yöresel Ürünlerin Coğrafi İşaretinin Alınması	Serhat Kalkınma Ajansı, Ardahan Üniversitesi, İlgili STK'lar	2017-2022	Ardahan ilinin sahip olduğu yöresel değerlerin (yeşil peynir, kırmızı et, kaymak) coğrafi işaretlerinin alınması söz konusu ürünlerin markalaşmasını sağlayıp toplam talebi artıracığı gibi bu ürünlerin belirli standartlarda üretilmesini de temin etmiş olacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Dr. Umut GÜL ve Burak UZUN, Durum ve Tahmin Kırmızı Et, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2014
- Zeliha YASAN ATASEVEN ve Zarife Nihal GÜLAÇ, Durum ve Tahmin Süt ve Süt Ürünleri, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2014
- Yıllık Ekonomik Rapor, Anonim, Maliye Bakanlığı, 2015
- Dokuzuncu Kalkınma Planında Hayvancılık Sektörü, Anonim, Kalkınma Bakanlığı, 2007
- <http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/1d90b4d9b82b445da0e3e59563d2afd4.pdf>
- <http://arastirma.tarim.gov.tr/tepge/Lists/Haber/Attachments/14/SutDurumTahmin14.pdf>
- <http://faostat3.fao.org/download/O/OA/E>
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047
- <http://ekonomi.haber7.com/gundem-veriler/haber/1041840-kirsal-nufus-azaliyor>
- <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>
- <http://www.ttb.org.tr/TD/TD115/21.php>
- <http://faostat3.fao.org/download/M/MK/E>
- <http://faostat3.fao.org/download/P/PP/E>
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067
- http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=18851&tb_id=6
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24561>
- <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21514>
- <http://www.karshaberler.com/print.php?id=310724karsta-dogurganlik-hizi-264>
- <http://www.esk.gov.tr/tr/10889/SIMENTAL-SIGIR-IRKI-SARI-ALACA>
- http://www.tarimkutuphanesi.com/SIGIR_IRKLARIMIZ_00134.html

ISBN: 978-605-66913-5-5

9 786056 691355